

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

SUUDİ ARABİSTAN'IN ARAP BAHARI
DEVRİMLERİNE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Abdulsalam Saeed Dawood WAHIB

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Abdulsalam Saeed Dawood WAHIB

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Devrimlerine Yönelik Dış Politikası

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 25.05.2021

Sayfa Sayısı : 125

Tez : Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN

Danışmanları

Dizin Terimleri : Suudi Arabistan, Arap Baharı, Dış Politika

Türkçe Özet : Bu çalışmada Suudi Arabistan'ın Arap Baharı adı verilen halk hareketlerine dair politik tavrı uluslararası ilişkiler bağlamında irdelenmeye çalışılmıştır.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Abdulsalam Saeed Dawood WAHIB

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

SUUDİ ARABİSTAN'IN ARAP BAHARI
DEVRİMLERİNE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Abdulsalam Saeed Dawood WAHIB

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdulsalam Saeed Dawood WAHIB

.../.../2021

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdulsalam Saeed Dawood WAHIB'ın "Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Devrimlerine Yönelik Dış Politikası" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

	<i>İmza</i>
Başkan	<i>Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN</i> (Danışman)
Üye	<i>İmza</i> <i>Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ</i>
Üye	<i>İmza</i> <i>Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Ece ÜNSAL</i>

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2021

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Arap ülkelerinde baş veren ve mevcut yönetimlere karşı bir halk hareketi olarak başlayan bir dizi olayın genel tanımlaması maksadıyla kullanılan “*Arap Baharı*” terimi ilerleyen dönemde farklı anlamları kendi bünyesinde barındırır hale gelmiştir. Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelerde başlayıp zamanla etkileri diğer Arap ülkelerine yayılan halk hareketleri adı anılan ülkelerde yönetim değişikliklerine ve hatta rejim değişikliklerine yol açmıştır. Halk hareketlerinin başladığı coğrafyalarda ve bunlara komşu devletlerin konuya bakışı yönetimlerin farklı stratejileri ve reel-politik sebebiyle değişkenlik göstermektedir.

Suudi Arabistan devleti bahse konu coğrafyada ehemmiyetli bir yere sahiptir. Suudi Arabistan’ın önemi, ciddi petrol rezervlerine sahip olması yanında İslamiyet’in kutsal mekânlarına sahip olmasıyla belirgin hale gelmektedir. Arap Baharı ile ortaya çıkan gelişmelere komşu devletler farklı reflekslerle tepki vermişlerdir. Bu tepkileri belirleyen unsurlar tarihsel, ekonomik, politik ve son olarak kültürel nedenlere dayalı gelişebilmektedir. Arap Baharı ile ortaya çıkan halk hareketleri genel olarak demokrasi talebi ve ülkelerdeki baskıcı, otoriter yönetimlere karşı bir oluşum biçiminde nitelendirilmekteydi ancak zamanla her ülkede farklı iç ve dış dinamiklerle ilerleyen bu hareketler dönüşüme uğramış ve birbirinden farklı neticeler vermiştir. Günümüz dünyasında iç dinamiklerin dış ilişkilerden etkilenmesi doğaldır. Arap Baharı olgusu zamanlama itibariyle oldukça yeni ve kısmen halen devam etmekte olan bir süreci ifade etmektedir. Bu yapısı itibariyle konuya dair yeterli çalışmanın henüz yapılmadığını ve sonuçları ortaya çıkmaya devam ettikçe bu olgunun daha doğru değerlendirileceğini ifade etmek gerekir. Mevcut durum itibariyle Arap Baharı’nın direkt etkisine maruz kalmayan Suudi Arabistan bu hareketlere karşı bir tutum içinde olmuştur. Halkının toplumsal taleplerinden ziyade yönetiminin güvenlik algısı bu duruma sebebiyet vermiştir. Arap Baharı benzeri geniş yayımlı toplumsal olaylara verilen tepkiler artık iç ve dış ilişkilerin bir toplamı olarak ele alınmak durumundadır. Suudi Arabistan’ın yakın ve uzak komşusu olan ülkelerde devam eden olaylara olan tepkisi de tehdit ve güvenlik algısından kaynaklanmaktadır. Suudi Devletinin Arap Baharı bağlamında dış politika okuması yapılırken yakın ve uzak soydaş ve komşuları ile olan ilişkileri de bu kapsamda birinci planda irdelenmesi gereken bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Suudi Arabistan, Dış Politika

SUMMARY

“Arab Spring” naming in general is to define a series of occasions and public movements which popped up against existing ruling regimes in Arab states later on started to include extended meanings in its body. Movements started in Tunisia, Egypt and Libya and widespread through neighbour regions. These movements led to changes on the governments and even regimes. Approaches of the governments in the affected states and neighbour states are varying due to real politics and different international relations strategies.

Saudi Arabia is an important state in the Arab region. Importance of Saudi Arabia signifies due to its vast oil reserves and having holy places of Islam religion. Neighbour states and important actors of Arab region gave different reactions to the public movements. Reasons behind these different reactions are based on historical, political and cultural reasons. In general Arab Spring movements were depending on democracy request and being against existing autocratic rulers of the states but by time movements converted into different occasions due to internal and external dynamics so the results were also differed from each other. It's natural in today's world public movements would have affected from different stream lines.

Arab Spring is quite fresh due to its timing and an ongoing process still exists. It has to be expressed that due to its nature academic studies couldn't be completed yet to analyse the results of the happenings. In this context we have to admit that when new results will be occurred better evaluation of the issue will be done. Saudi Arabia did not directly affect from Arab Spring movements but eventually had a negative approach against these movements. This approach was based on not due to Saudi people's request but due to security perception of the state lead to it. Movements like Arab Spring had to be considered a sum of internal and external affairs. Saudi Arabia's reaction to the concerns happened in close and far distance neighbours was also due to its threat and security perception. Saudi Arabia, close and neighbours relation is a topic to be considered in prior when analysing Saudi international politics against Arab Spring.

Key Words: Arab Spring, Saudi Arabia, External Politics

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
HARİTALAR LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası İlişkilerde Yaklaşımlar.....	7
1.1.1. İdealist Yaklaşım.....	7
1.1.2. Realist Yaklaşım	8
1.1.2.1. Neorealist Yaklaşım	11
1.1.2.1.1. Saldırgan Realist Yaklaşım	12
1.1.2.1.2. Savunmacı Realist Yaklaşım.....	12
1.1.2.2. Neoklasik Realist Yaklaşım	14
1.2. Arap Halk Hareketleri Tarihçesi	18
1.2.1. Milli Nitelikli Hareketler	18
1.2.2. Dini Nitelikli Hareketler	28
1.2.3. Diğer Halk Hareketleri.....	32
1.3. Arap Baharı Nedir	38

İKİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE BÖLGEYE ETKİSİ

2.1. Suudi Arabistan.....	45
2.1.1. Suudi Arabistan'ın Arap Dünyasında Tarihsel Süreci ve Konumu	46
2.2. Suudi Arabistan Dış Politikası	50
2.2.1. Geleneksel Suudi Arabistan Dış Politika Eksenini	57
2.2.2. Suudi Arabistan'ın Güvenlik Algısı.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARINDA SUUDİ ARABİSTAN

3.1. Bölge Güvenliği ve Ulusal Çıkarlar.....	63
3.1.1. Arap Baharı ile Çıkan Bölgesel Tehditler.....	68
3.1.2. Suudi Arabistan'ın Arap Baharına Karşı Tavrı.....	70
3.1.2.1. Suudi Arabistan'ın İç Siyasetine Etkisi	74
3.1.2.2. Suudi Arabistan'ın Dış Siyasetine Etkisi	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI BAĞLAMINDA SUUDİ ARABİSTAN VE TUNUS, MISIR, BAHREYN, LİBYA, SURİYE VE YEMEN İLİŞKİLERİ

4.1. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Tunus İlişkileri	78
4.2. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Mısır İlişkileri.....	80
4.3. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Bahreyn İlişkileri	83
4.4. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Libya İlişkileri	84
4.5. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Suriye İlişkileri	86
4.6. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Yemen İlişkileri	89
4.6.1. Suudi Arabistan'ın Yemen'e Karşı Tavrı ve Dünyadaki Yansımaları.....	98
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	104

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ARAMCO	:	Arap Amerikan Petrol Şirketi (Arab-American Oil Company)
BAE	:	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	:	Birleşmiş Milletler
CIA	:	Merkezi Haber alma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
KİK	:	Körfez İş birliği Konseyi
M.S.	:	Milattan Sonra
NATO	:	Kuzey Atlantik Savunma ve İşbirliği Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (Organization of Petroleum Exporting Countries)
PYD	:	Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
YPG	:	Halk Savunma Birlikler (Yekîneyên Parastina Gelve)
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ortadoğu'da Silah Harcamaları (m USD) (Database 2021)	61
---	----

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. 1967 Savaşı ile İsrail'in Kazandığı Topraklar (tarıhbilimi 2020).....	26
Harita 2. Arap Baharı'nın Etkili Olduğu Ülkeler (Sosyal Medya ve Arap Baharı, 2020).....	39
Harita 3. Dünya Demokrasi Haritası (Dünya Demokrasi Endeksi 2019).....	40
Harita 4. Suudi Arabistan Petrol Taşıma Rotaları (Arabistan 2020).	65
Harita 5. Suudi Arabistan'ın Çevresinde Şii Nüfus (mepanews 2020)	71
Harita 6. 2017 Senesinde Yemen'de Durum (Stenslie 2013, 4).....	93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ülkelere Göre Şii Nüfus Yüzdesi (mepanews 2020).....	71
Şekil 2. Yemendeki Güvenlik Durumu (Zyck 2014, 410).....	96

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sürecinde değerli yardım ve katkılarıyla beni bilgilendiren ve yönlendiren Tez Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Göker ÖNEN'na ayrıca çalışmalarım esnasında benden yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Arap yarımadasının en büyük devleti olan Suudi Arabistan ekonomik ve tarihsel mirası anlamında Arap dünyasının en önemli devletlerinden biridir. Suudi Arabistan'ın ehemmiyeti, hem sahip olduğu doğal kaynakların ekonomik olarak büyüklüğü hem de büyük çoğunluğu İslam dinine mensup olan Arapların dini kutsal merkezlerinin ve mirasının bu ülkede yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Suudi Arabistan yarımada da bulunan ve körfez ülkeleri olarak adlandırılan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt, Bahreyn gibi devletler üzerinde de oldukça ciddi etkisi olan bir ülkedir. Suudi Arabistan'ın etkisi bu ve benzeri nedenlerle kendi coğrafyasının ötesine geçer bir yapıdadır. Arap ülkeleri genellikle otoriter rejimler ve aile hanedanlıkları tarafından yönetilen devletlere sahiptir. Kuzey Afrika coğrafyasında bulunan ve halkının büyük kısmı Arap ve yerel kabilelerden, Berberilerden oluşan devletlerde de hâkim dil Arapça ve din İslam dinidir. 21. Yüzyılın ilk 20 senesinde adı geçen Arap coğrafyası geniş anlamda Soğuk Savaş sonrası düzende yeni bir yapılanmaya sahne olmaya başlamıştır. Arap coğrafyasında etkin olan dinamikler iç ve dış dinamiklerdir. Bu durum aslında dünyanın birçok benzer coğrafyası için geçerli olmakla beraber Arap coğrafyasında daha belirgin olmaktadır. "Arap Baharı" olarak adlandırılan halk hareketleri özetle Tunus'ta başlayarak Mısır ve Libya'ya yayılan daha sonra sırası ile Suriye ve Yemen gibi ülkeleri etkileyen her ülkede kendine ait bir süreçte ilerleyen halk hareketleri ve bunlara verilen tepkilerin adıdır. Otokratik yönetimlere halkın verdiği tepki ile başlayan hareketler devrim olarak nitelendirilmiş geniş bir beklenti yaratmıştır. Zaman içinde bu halk hareketlerinin evirildiği noktada Arap Baharı, Arap Kışı olarak adlandırılmaya başlamıştır. İlk dönem beklentisi gibi ortaya çıktığı her coğrafyada demokratik taleplerin karşılık bulmasıyla neticelenmemiş bazı ülkelerde iç savaş ve siyasi karmaşanın artmasına neden olmuştur.

Suudi Arabistan'ın dış politikası iç gelişmelerden bağımsız ele alınamaz. Bu durum diğer devletler içinde az veya çok geçerlidir. Geleneksel olarak Suudi Arabistan kültürel birtakım özellikleri ve İslam dininin anayurdu olması nedeniyle politik tavrını bu etmenlere göre belirleyen bir devlettir. Devlet politikası olarak değişim konusunda oldukça muhafazakâr bir dış politik tavrı kendisine hedef edinmiş bir devlettir. Suudi dış politikasını yönlendiren Suudi ailesinin temel yaklaşımı dini unsurlar, milliyetçilik,

bölgesel var olan durumun korunması, bağımlılık ve doğal kaynaklar üzerine bina edilmiştir.

İslam dinine ait kutsal mekânların sahibi olması nedeniyle Suudi Arabistan'ın siyasal yaklaşımları farklı bir meşruiyet alanı bulabilmektedir. Vehabi geleneği devletin temelini oluşturmaktadır. Selefiliğe dayanan bu devlet geleneği 18.yy'dan beri etkindir. Vehhabilik geleneğinin ve kültürünün öncelikle körfez bölgesinde daha sonra diğer coğrafyalarda yayılmasına Suudi yönetimi her daim öncelik vermiştir. Bölgesinde değişimleri tehdit olarak gören Suudi devletinin genel politikası bölgesinde değişimlere karşıdır. Bölge'de mezhep ayrılığı nedeniyle Suudi Arabistan'ın en büyük rakibi İran'dır. İran'da Şii mezhebi hâkim ve yönetimdedir. Bu iki devletin rekabeti bölge dengelerinin belirlenmesi bakımından önem arz etmektedir. İran'da Suudi Arabistan gibi ideolojik bir devlet yönetimine sahiptir ve rejimini komşu coğrafyalara yaymak arzusundadır. İran rejiminin körfez coğrafyasına yayılması bu bölgedeki devletler tarafından tehdit algılaması kapsamında görülmektedir. Suudi devletinin ekonomik kaynaklarından en ehemmiyetlisi petroldür. Petrol bakımından oldukça zengin olan bu ülke dünyada petrol fiyatlarının çeşitli nedenlerle dalgalanması neticesinde etkilenmektedir. Suudi yönetimi bir aile çerçevesinde yapılanmıştır bir nevi hanedanlıktır. Yönetimin başında Kral bulunmaktadır. Hükümet üyeleri genellikle akrabalarından oluşan prenslerdir. Bu yapısı ile demokratik bir yönetime sahip değildir. Yönetimsel bakımdan halk iradesinden bahsetmek imkân dâhilinde değildir.

Dünya genelinde dış politik yaklaşımlarını belirlerken ülkelerin ideolojik tavır belirlemek yaklaşımından uzaklaşmaları ve daha faydacı realist yaklaşımlar belirlediklerini uygulama örneklerinden görebilmekteyiz. Her ne kadar söylem bazında idealizm öne çıkartılmakla beraber alandaki reel-politik çıkarlar ve menfaat odaklı ittifaklar biçiminde şekillenmektedir. Suudi Arabistan'ın bu anlamda dış politikasını belirlerken yerine göre yumuşak güç olarak ifade edilebilecek iktisadi araçları beklenti, güç aralığının açık olmadığı durumlarda ise sert güç olarak ifade edilebilecek askeri araçları kullanabildiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın dış politikasını Arap Baharı bağlamında irdelerken kullanılabilir yöntem olarak neoklasik realizmin seçilmesi isabetli olacaktır. Kuramsal olarak realizm gibi indirgemeci bir yaklaşımdan öte sistem ve bölgesel dengeler odaklı bir bakış açısı etkili olacaktır. Arap Baharı adı verilen halk hareketleri ilk başladığı dönemde bir

devrim şeklinde algılanmış ve böyle sunulmuştur. Dünya kamuoyunda bu halk hareketlerinin otokratik devlet yönetimlerine karşı halkı ekseriyetle Arap olan ülkelerde bir ayaklanma olduğu ifade edilmiştir. İlk olarak Tunus'ta baş veren bu hareketlerin zaman içinde komşu ülkelere yayılması bazı devletler tarafından olumlu görülmüş ve teşvik edilmişken Suudi Arabistan tarafından kesinlikle olumsuz karşılanmıştır. Bu karşı olumun sebebi devletin daha evvel belirtilen niteliklerinden kaynaklanmıştır. Suudi politikasını bu anlamda belirleyen kültürel, siyasi ve hatta ekonomik unsurlar vardır. Bu çalışma kapsamında Suudi devletinin Arap Baharı olgusuna uluslararası politik yaklaşımı ve bu yaklaşımın yansımalarından bahsedilecektir. Suudi Arabistan Arap Baharını kendi iç siyaseti ile alakalı etmenler sebebiyle tehdit olarak algılamış ve buna karşı proaktif bir karşı olumda bulunmuştur. Siyasi ilişkiler bu manada gerilmekle beraber bunun ekonomik yansımaları Suudi ekonomisi üzerinde yıkıcı etki bırakmamıştır. Körfezde diğer bazı küçük devletlerin denge unsuru görevi görmesine rağmen asıl güç odağı belirli nedenlerle Suudi Arabistan'dır. Çalışma süresince kullanılan yöntem veri analizi olmakla beraber Suudi Arabistan dış siyaseti özelinde konu değerlendirmesi yapılması çalışmanın sınırlılığını belirtmektedir. Çalışma temel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konuya dair teorik kavramsal çerçeve oluşturulmaya gayret edilecektir. Bu kapsamda Arap halk hareketlerinin tarihine bakılacak ve milli, dini ve diğer eğilimlerle ortaya çıkan halk hareketleri hakkında bilgi verilecektir. Arap Baharı olgusunun ne olduğuna dair bilgi verilmesi de bu bölümün içeriğinde bulunan bir maddedir. İkinci bölümde Suudi Arabistan devletinin dış politik yaklaşımının ne olduğu, tarihsel bağlamda bu dış politika kodlarının neler olduğu ile ilgili irdeleme bu bölümde yapılacaktır. Güvenlik ve tehdit algılaması bakımından nasıl davrandığı da bu bölümün içeriğinde irdelenecek bir konulardandır. Çalışmanın üçüncü bölümünde incelenecek konu ise Arap Baharında Suudi devletinin konumu ve aldığı tavidir. Bu bölümde ayrıca Suudi Arabistan devletinin iç ve dış siyasetine olan etkileri bağlamında Arap Baharı incelenecektir. Dördüncü ve son bölümde ise Suudi devletinin son dönemde çatışma yaşadığı yakın ve uzak coğrafya komşuları ile yine aynı bağlamda ortaya çıkan ilişkilerine değinilecektir. Sonuç bölümünde yapılan tespitleri ile çalışma nihayete erecektir.

Suudi Arabistan dünyada genel itibari ile mezhepçi dış politika izleyen ve Batılı devletler tarafından tek yönlü olarak etki alanından faydalanılan bir bölge gücü olarak

görülmektedir. Migdal (1988) tarafından belirtildiği üzere zayıf toplum, güçlü devlet olgusu ile değerlendirilmektedir. Devletin gücü genel olarak dış politikada mütteliklik ilişkisi ise ve doğal kaynaklara olan hâkimiyetinden gelmektedir. Arap Baharında bir kişinin kendisini öldürmesinin ardında başlayan ve geniş bir alan yayılan eylemler Dupon ve Passy (2011) tarafından belirtildiği gibi otoriter rejimlerin kırılma yapısını göstermiştir. Oysa Suudi Arabistan bu süreçten neredeyse hasarsız olarak sıyrılmıştır. Bu bağlamda Suudilerin tarihsel süreçten gelen yaklaşımlarının yapısal özellikleri vardır. Stepan ve Linz (2013) tarafından belirtildiği üzere birçokları otoriter rejimlerdeki demokratikleşme ihtiyacının Arap Baharı olaylarına neden olduğu tezini işlerken son döneme kadar dış politika yaklaşımlarının sürece etkisini ve özellikle Suudi Arabistan'ın rolünü dış politika ekseninde dikkate almamıştır. Brynen (2012) tarafından belirtildiği gibi demokratikleşme siyasi hareketin temelinde yer bulmakla beraber belirli taleplerin karşılık görmesi dış politika aktörlerinden bağımsız değildir. Devletlerin dış politika yaklaşımları döneme göre değişmekle beraber bu alanın bir menfaat çatışması alanı olduğu ve gerçekçi yaklaşımların idealizme karşı kuvvetli konumu son dönemde netleşmiştir. Özellikle Suudi Arabistan gibi ülkelerin kullandığı realist yaklaşımların neoklasik realist bir bakış açısı ile analiz edilmesi çok boyutlu ve güç değişimine işaret eden sistemin öğelerini anlamakta faydalı olabilir.

Çalışmada alan yazında yeterli yer bulmadığı düşünülen Suudi dış politikasının yalnızca mezhepçi ve Müslüman Arapları destekleyen bir içeriğe sahip olmadığı aynı zamanda duruma göre vaziyet alabilen realist bir yaklaşım içerdiği tezi işlenmektedir. Suudi Arabistan neoklasik realist bir dış politik yaklaşımı çerçevesinde değişken coğrafyada kendi sistem durağanlığını garanti almaya çalışmaktadır tezi akla yakın görülmektedir.

Araştırma Sorusu:

Suudi Arabistan'ın içeride Arap Baharı gibi toplumsal halk hareketlerinden öngörüldüğü gibi etkilenmemesinin nedenleri ve dış politik eksenini ile bu durumun bağlantısı araştırma sorusu olarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı gelişmeler ve Suudi Arabistan'ın bu gelişmelere yaklaşımı ve tepkisini uluslararası politika bağlamında irdelemektir. Suudi Arabistan'ın jeopolitiği dikkate alınarak yapılan bu irdelemede

mezhep eksenli kırılmalar ve son dönemde Suudilerin belli başlı Arap ve hatta Arap olmayan komşuları ile yaşadığı gerilimin sebepleri hakkında da tespitler yapılacaktır. Tezin ele alıp analiz edeceği temel konular aşağıda listelendiği biçimde olacaktır;

- Arap Baharının arkasındaki nedenler ile Arap halk hareketlerinin geçmişini irdelerken sistemik olarak halk hareketine neden olan dinamiğin anlaşılması,

- Arap Baharı gibi gelişmelere Arap dünyasındaki statükonun temsilcisi olarak görülen Suudi Arabistan'ın tavrının irdelenmesi ile gelecek sürecin nasıl şekilleneceği hakkında fikir altyapısı ortaya koymak,

- Suudi Arabistan'ın komşuları ile yaşadığı ve mezhep temelli bir çatışmanın kökünde olduğu sürecin nereye evrilebileceğini ve bu anlamda Arap, İslam coğrafyasına olan etkilerinin ortaya konulmasıdır.

Bu çalışmada ortaya konulan esas hipotez; “Suudi Arabistan'ın Arap Baharı süresince uyguladığı güvenlik ve mevcut durum odaklı dış siyasetinin benzer halk hareketlerinde bölge dinamiklerinin yakın ve uzak çevresel siyasi, ekonomik, askeri aktörlerden bağımsız idealist bir bakışla belirlenemeyeceğidir.”

Araştırmanın bağımlı değişkeni Suudi Arabistan'ın Arap Baharı süresince dış politika süreçleriyken, bağımsız değişkeni sistemik faktörler ile uyumlu dış politika analiz metodu ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi:

Arap Baharı ile bir dizi halk hareketi ve bunun neticesinde Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya uzanan bölgede yönetim ve rejim değişiklikleri tetiklenmiştir. Bu değişiklikler dünyada önemli enerji rezervlerine sahip ve jeostratejik ehemmiyeti olan bir bölgede etkin olması nedeniyle tüm egemen dünya güçlerinin dikkatini çekmektedir. Bu olaylar Arap milletleri ile İslam coğrafyasının da derinden etkilenmesine ve bazı mezhep çatışmalarının da gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu anlamda Sünni İslam anlayışının coğrafi ve kültürel merkezi olan Suudi Arabistan'ın tavrının irdelenmesi önem arz etmektedir. Araştırma Arap Baharı ile alakalı olduğu kadar ilerleyen süreçte Suudilerin Arap Baharı coğrafyasındaki ülkelere karşı takındıkları tavır ve buna bağlı olarak mezhep ağırlıklı öncelikli çatışma hattı olarak görülen Yemen gerilimi hakkında fikir vererek İran'ın sürece olan etkisine de dolaylı olarak değinmektedir.

Araştırma Yöntemi:

Bu çalışma yapılırken öncelikle kavramsal çerçeve ve teorik alakalı kavramlar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Kavramsal çerçeve yerine konulduktan sonra Arap Baharı ve benzeri hareketlerin tarihsel arka planı irdelenmekte bu noktadan itibaren Suudi Arabistan'ın dış politikası iç politik durum dikkate alınarak irdelenmektedir. Suudi Arabistan'ın vaziyeti irdelendikten sonra Yemen'de yaşanan gelişmeler ve buna Suudi yönetiminin karşılığı tespit edilmektedir. Sonuç bölümü irdelenen konulara dair bir sentezi yapmayı hedeflemektedir. Çalışma akademik yazın, Türkçe ve yabancı dilde yayınlanmış gazete ve süreli yayın makaleleri üzerinden yapılan literatür çalışmasını yöntem olarak belirlemiştir. Farklı ve güvenilir kaynaklardan referans verilerek yapılan derleme yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası İlişkilerde Yaklaşımlar

1.1.1. İdealist Yaklaşım

1923 senesinde yapıla bir Uluslararası Güvenlik konulu bir konferansta Glasgow Üniversitesi akademisyenlerince idealist güvenlik kavramı, felsefi ve uluslararası ilişkiler açısından farklılıklara değinilmiş felsefi olarak idealizmin, kişi ya da toplumun çevrelerindeki gerçek ve mevcut fiziki şartlardan daha yüksek ve ileri bir adıma erişebilme isteği tanımından yola çıkılabileceği ifade edilmiştir. Uluslararası ilişkiler bakımından idealizm olgusuysa, devletlerarasındaki ilişkilerde bağların değer ve etik olguları çerçevesinde ilerletilmesi isteğini ifade etmektedir. İdealizmde tehditlerin ve düşmanlıkların yer almadığı çevrenin geliştirilmesi adına toplulukların bir ve beraber tutum almaları gerekmektedir. Gerçekte tehditler, toplum ve çevrenin etkisiyle insanların etkinliklerinin sonucunda ortaya çıkar. Öte taraftan insanların çevrelerindeki koşullar geliştirilince tehdidin de geçerliliği sona ermekte ya da asgari düzeye inmektedir. Bu bağlamıyla tarihsel bakımından idealizm savaşlar sonrası medyana gelen çöküşlerden sonra küresel çapta barışı sağlamaya ilişkin geliştirilmiştir. Dünya tarihine bakıldığında devletlerin çıkarları doğrultusunda olsa bile zaman zaman iş birliklerine gittikleri ve özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber bahse konu edilen işbirliği imkânlarının arttığı düşünülebilir. Askeri teknolojideki farklılıklar devletlerin arasındaki güç dengesini bozabilmektedir. Uluslararası düzlemdeki anlaşmalar ne yazık ki devletlerin tekil menfaatleri doğrultusunda belirli şartlara ve anlaşmalara uymamaları neticesinde çok işlevsel olamamaktadır. ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırıları dünya genelinde ulusal güvenlik konusunu ilk sıralarda değerlendirmeye zorlamıştır buna rağmen devletlerarası işbirliği menfaatler doğrultusunda kurulabilirken belirli nedenler ile menfaat çatışmaları eksenli olarak sekteye uğrama eğilimine de sahiptir. Bu anlamıyla idealist yaklaşımın uluslararası ilişkiler içerisinde günümüzde yer bulduğu pek bir alan kalmamış gibidir (Birdiqli, 2017, s.63-64).

1.1.2. Realist Yaklaşım

Günümüzün sıklıkla karşılaşılan dış ilişkiler yaklaşımlarından biri olan realizm Antik Çağa kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Atina'nın kuvvetlenmesi ile kendine bir tehdit oluşturma potansiyeli olduğunu gören Sparta devleri bir savaşı bu anlamda gerekli görerek göze almıştır. Dönemin dış siyaset yaklaşımında teorik bir çerçeveye oturmasa da bu karşılık realist bir politik yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Realist yaklaşım I. Dünya Savaşı ardından idealist yaklaşıma karşı duruş olarak gündeme gelmiş bir nevi meydan okuma olarak düşünülmüştür. İdealist yaklaşım ne yazık ki dünya barışını ve dengeleri korumak konusunda zayıf kalarak eleştiriler almaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı ise realist yaklaşıma daha da kuvvet kazandırarak bir olgu olarak dış ilişkilerde çok taraftar bulmasına yol açmıştır. İdealist yaklaşımın güç dengelerini yeterince gözetmeyen pratik uygulaması zaaf içerdiği düşünülen yaklaşımının karşısında realist bakış açısı Soğuk Savaş döneminin başat uluslararası siyaset yaklaşımı olarak gündeme gelmiştir (Sönmezoğlu, 2012, s.125).

Dış politikanın kuvvete dayanan bir menfaat mücadelesi olarak görülmesi realist yaklaşımın temel ayaklarından birisidir. 20. yy'da 1940'lardan 1970'lere kadar olan dönemde klasik realizm teorisinin en ehemmiyetli çalışma sahası kuvvet politikası ve ulusal güç olguları oluşturmuştur. Realizm uluslararası sorunların çözüme ulaştırılmasında ya da farklı devletlerin politikalarını etkilemede, ülkelerin var olan askeri, iktisadi kapasitenin ehemmiyetine vurgu yapmaktadır. Realist yaklaşımı destekleyenlere göre, güç politikası uluslararası alanda ilişkileri anlamak bakımından en başta gelen unsurlardandır. Realist yaklaşıma göre ilk evvel askeri kuvvet ile alakalı konulara önem verilmelidir. Uluslararası siyaset ülkelerin siyasi mücadeleleri üzerinden şekillenir. Siyasi anlamda belirgin tek aktör devletlerdir bunun yanında yer alan devlet dışı unsurlar çok hesaba alınacak cesamette görülmezler. Devlet dışı aktör ve kurumların resmi olarak egemenlikleri bulunmaz bu kurumlar bağlı buldukları devletlere tabidirler. Bağımsız ve egemen olabilmek uluslararası alanda aktör kabul edilmenin temel koşullarından birisidir (Sönmezoğlu, 2012, s.123-126).

Dünya siyasetini hemen tümü ile şekillendirdiği ifade edilen devletler bütüncül siyasi yapılanmalar olarak kabul edilirler. Devletlerin içerisinde bulunan farklı siyasi kurum ve yapıların ayırt edici özellikleri üzerine yoğunlaşmaz. Bu tercihin nedeni

bahsedilen ögelerin aralarında dış siyaset kurgulanırken ne derece uyumsuzluk ve ayrılıklar olsa bile son noktada çözüme varılması beklenir ve uluslararası sahaya tekil devlet politikası şeklinde yansıtırlar. Realizm yaklaşımına göre devletler dış siyasetlerinde rasyonel yani akılcı hareket etmek durumundadırlar. Devletlerin son kertede maksadı siyasi kuvvetlerini maksimize etmektedir. Kuvvetli biçimde menfaatleri ardından ilerleyen devletler var olan kapasitelerini dikkate alıp kendi maksatlarına ulaşmak mecburiyetindedir. Realistler politikayı yüksek ve alçak politika ayrımını yapıp devlet bekasına dönük güvenlik kavramları yüksek politika unsurları ancak sağlık, ticari ve eğitim gibi unsurları alçak siyaset unsurları kategorisinde değerlendirirler. Bu yaklaşıma göre ulusal güvenlik konuları dış ilişkilerin ana gündemini oluşturmaktadır. Uluslararası siyaset güç mücadelesi olduğundan dolayı devletlerin hedeflerine ulaşabilmeleri kuvvetleriyle olur. Uluslararası arenaya bakıldığında siyasi aktör olarak görülen ana unsurların yani devletlerin diğerlerini etkileme potansiyeli onların gücüdür. Kendi amaçlarına ulaşmak bakımından önemli bir unsur olan güç neredeyse bu manada yegâne unsur olarak kabul edilebilir. Çatışmalar ve çelişkiler yaşandığında kazanan tarafta olma yeteneği gücün ölçüsü olarak değerlendirilebilir. Güç tanımı yapılırken genellikle sert güç veya yumuşak güç ve akıllı güç tanımları yapılır. Sert güç “hard power” cezalandırıcı ve zorlayıcı yöntemleri uygulayarak menfaatlerine uygun icraatları meydana getirmek yaklaşımını uygulamak sert güç tanımına girmektedir. Yumuşak güç “soft power” zorlayıcı yöntemler değil ancak ikna ve teklifi cazip şekle getirerek meşru görülebilmesi sağlanarak istediklerini elde etme yeteneği biçiminde tanımlanabilir. Akıllı güç “smart power” ise sert ve yumuşak güç kavramlarının birlikte kullanılabileceğini öngörmektedir (Kardaş ve Balcı, 2016, s.124).

Dış siyasette kullanılacak gücün içeriğine bakıldığında bunun ülkenin belirli alanlardaki kapasitesi ile orantılı olduğu görülmektedir. Bu anlamda bir ülkenin devletinin gücü o ülkenin nüfusu, coğrafi konumu, siyasal sistemi, ulusal değerleri, bilimsel altyapısı ve teknolojik gelişmesi ve bunlara bağlı olarak askeri varlığı ile orantılıdır. Ülkede var olan maddi ve manevi unsurların toplamı dış siyasette kullanılabileceği gücü oluşturmaktadır. Bir ülkenin siyasi, askeri, ekonomik, sosyo-kültürel kuvveti kendi güvenliğini öncelikle sağlayacak bir durumda olmalıdır. Realist bir bakış açısı ile yaklaşıldığı zaman bir devletin ülkesini ve halkını askeri tehditlerden

koruma ve tehditleri gerçekleşmeden evvel bertaraf yeteneği güvenlik tanımını meydana getirmektedir. Bu sebeple Realizm 'de güvenlik olgusu ile milli güvenlik hemen hemen aynı anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte bir ülkenin milli güvenliği o ülkenin siyasi bağımsızlığı ile kendi uhdesinde karar alabilme özgürlüğünün yanında askeri gücünü, istihbarat ve diplomasi sayesinde korunmasını ifade eder. Realist teoriye göre güvenlik olgusu bir araç olmanın ötesinde amaçtır (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.102).

Bu yaklaşımın kökenine baktığımızda güvenlik olgusunu hayata geçiremeyen devletlerin diğer tüm tutumları ve siyaseti boşa düşecektir. Bundan dolayı realist yaklaşımı savunanlara göre askeri bakımdan güvenli olmak demek gerçek anlamda güvenli olmak için elzemdir. Dünya sistemi içinde devletlerin güvenlik içinde yaşamaları için askeri kuvvetlerinin kendilerini savunacak ve tehditleri savuşturacak derecede kuvvetli olması gerekir. Realizm 'de gücün ölçümlenebilen niteliklerinden bahsedilir. Özet olarak güvende olabilmek bakımından konvansiyonel askeri güç ya da bunun yerine ikame edilebilecek nükleer askeri güce sahip olmaları gerekir. Bu minvalde askeri güç maruz olunabilecek tehditleri savuşturabilmek, ya da ittifaklar ile kendisinden daha kuvvetli diğer devletleri alt etmek, iç savaş çıkartıp veya iç savaşları engelleyerek önceliği elinde tutmak gibi anlamlara gelmektedir. Realizm'e göre uluslararası sistemde var olan anarşik yapı güvensizlik yaratmaktadır. Bu sistemin doğasında vardır. Sıralı bir otoritenin gerçek anlamda var olmaması saldırgan tarafı cezalandıracak bir otorite eksikliği sebebiyle devletlerin kendi güvenliklerini garanti altına alması lazımdır. Bundan dolayı anarşik bir hal içinde süreklilik arz eden bir güç mücadelesi vardır. Realist yaklaşımın esas gözettiği alan ülkelerin devletlerinin halkıyla beraber ulusal çıkarlarıdır. Ulus devlet olgusunun baş göstermesi ile kullanıma giren ulusal çıkar olgusu ilkin Batı Avrupa'da devletlerarası alakaları anlatılması için sırasında kullanılmış olsa da çok geçmeden çeşitli siyasal sistemlerin arasındaki bağlantılar anlatılırken kullanılan en temel kavramlardan olmuştur. Kısa zamanda oldukça yaygınlaşması söz konusu olan ulusal çıkar olgusu, tüm devletlerin dış politikasını belirleyen fakat kendi içeriğinin belirlenmesinin karmaşık olduğu bir kavrama dönüşmüştür. Bununla beraber güç politikalarını uluslararası sistemin merkezine koyan realist dış politika güç dengesi kavramını uluslararası ilişkilerin en mühim olgularından biridir. Bu olgunun tanımlanması en temel manasıyla anlamıyla

sahada kendisinden güçlüye karşı birleşmek şeklinde ifade edilir. Uluslararası sistem içerisinde kendilerini tehdit eden bir kuvveti dengelemek adına birden fazla aktörün birleşip karşı koyma eylemi biçiminde ifade edilmesi imkân dâhilindedir. Uluslararası sistemin anarşik doğası gereği devletlerin temelde yatan gayeleri bekalarını sürdürmektir. Bu durum sebebiyle devletlerin tümü bu maksat doğrultusunda tüm gücü ile tüm imkânlarıyla mücadele etmektedir. Devletler eğer bu noktada dirençli davranmazlarsa başka bir devletçe işgal ve istila korkusu duymaktadırlar. Bu endişe uluslararası sistemde bir nevi Orman Kanunu'nun geçerli olduğunu düşündürmektedir. Böylelikle zayıf devletlerin güçlü olanlarca işgal edilmeleri ve egemenliklerini kaybetmeleri söz konusudur diye düşünülebilir. Bu bakış açısından hareket ile sistemde sürekli bir dostluk veya düşmanlıktan bahsedilemeyeceğini bunun yerine devletlerin kendi menfaatleri olduğunu ifade edebiliriz. Uluslararası sistemde devletlerin birbirine güvenme hakkında tereddütleri olması haklı görünmektedir. Bu tarz bir sistemin her devletin kendi egemenliğini ve geleceğini düşünerek başının çaresine bakmakla sorumludur. Uluslararası sistemin karmaşık ve düzensiz yapısı kuvvetli veya bu yolda ilerleyen bir devlet diğerlerince her manada potansiyel bir tehdit biçiminde algılanabilir. Böyle bir konumda güçsüz bir devletin ayakta kalması adına ya kendisi gibi görece daha güçsüz benzer devletlerle müttefiklik ilişkisine girmesi veya daha kuvvetli bir devletler birlikte hareket etmesi lazım gelir. İlk tercih menfaat birlikteliği ile gerçekleşirken ikincisi ise egemenlik haklarının zedelenmesine yol açabileceği için başka sıkıntılar içermektedir. Diğer bir deyişler büyük bir devletin gölgesine girdiğinde ancak onun himayesi ile egemenliğini sürdürme durumu söz konusu olur (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.102).

1.1.2.1. Neorealist Yaklaşım

Neorealist yaklaşım realist teorinin bir varyantı olarak ortaya çıkmıştır. Yapısalcı olarak nitelendirilen bu teoriye göre uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olması devletlerin davranışlarının tayin edici bir unsurdur. Ortak çıkarlar meydana ise net bir kazanım varlığından bahsedilemediği durumlarda anarşik uluslararası saha devletlerin işbirliğini engelleyecektir. Uluslararası anarşik yapı devletlerin aralarında işbirliği yapmalarını mümkün kılan bu işbirlikleri ile istikrarın sağlanmasına faydalı olur. Bu imkânlar ile devletlerin birbirini dengelemesi söz konusu olur. Realist yaklaşımı benimseyenlere göre iç politik olaylar ile uluslararası bağlamda politika

birbirlerinden farklılık barındırmaktadır. Burada klasik realist yaklaşımı benimseyenler uluslararası politikayı açıklarken güç mücadelesi üzerinden hareket edilse de Neorealist yaklaşımı benimseyenler uluslararası sistemde anarşinin devletlerin pozisyonlarını tayin ettiğini ifade eder (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.103).

1.1.2.1.1. Saldırgan Realist Yaklaşım

Bu yaklaşım esas itibarıyla devletlerin uygun seviyede kuvvete sahip olmalarının ötesinde maksimum seviyeye çıkarmasının doğru olduğunu ifade ederken klasik realist yaklaşıma öykünür. Klasik realist yaklaşımdan ayrılan noktası ise yaklaşımlarını insan tabiatı üzerinden değil de uluslararası sistemin anarşik, düzensiz yapısından almalarıdır. Anarşi söz konusu ise kuvvetli olan tarafın sözünün geçtiği bir sistem söz konusudur. Bu sistem içerisinde kuvvetli olan devletlerin sürdürülebilirlikleri olacaktır. Rekabet ortamı devletleri rakiplerine nazaran daha güçlü olmaya gayret sarf etmeye itmektedir. Devletlerin sonuç olarak maksatları bölgelerinde ve mümkünse dünya üzerinde hegemon olmaktır. Bu düşünceye göre bir devlet diğer devletleri bir karşılık görmeksizin yok edecek kuvvete yani nükleer silahlara sahip değilse dünya üzerinde hegemon olması oldukça zordur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde örneğin ABD bölgesel hegemonken rakiplerini engellemek maksadıyla daha çok güçlenmeye gitmektedir (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.103).

1.1.2.1.2. Savunmacı Realist Yaklaşım

Waltz (1979) tarafından ortaya konulan uluslararası ilişkiler teorisi bir taraftan savunmacı realizm olarak ifade edilir. Waltz neticede kuvvet ögesini bir vasıta olarak görür, sonuç olarak devletin en ehemmiyetli amacı olan sürdürülebilirlik yani beka güdüsü maksadıyla kullanıldığını iddia eder. Sürekli biçimde artan güç gereksinimi diğer devletleri rahatsız eder ve ideal sistemin güçler dengesi sistemi biçiminde görüldüğü Waltz'a göre anarşi sürekli olarak kargaşa durumu manasına gelmez ve karşıtlarına göre yumuşak bir yapı olarak görünmektedir. Devletler sistem dâhilinde denge politikaları izleyip güvenliklerini sağlama gayretindedir. Bu şu anlama gelir, her zaman gücün ardından koşmadıklarından dolayı sürekli dış tehdit veya çatışma hazırlığı söz konusu olmaz. Dış tehditlere karşısında denge politikası takip eden devletler, buna bağlı olarak potansiyel birtakım tehditlere karşısında da caydırıcı politika gütmektedir. Waltz kuvvetler dengesi yaklaşımını şöyle açıklar; "ikincil

devletler, eğer seçmekte serbest iseler, güçlü olan taraf onları tehdit ettiği için daha zayıf olan tarafta toplanacaklardır. Zayıf olan tarafta devletler rakiplerini saldırıdan vazgeçirmek için yeterli savunma ve caydırma kapasitesine sahip oldukları takdirde daha güvende olacaklardır.” Bu bağlamıyla, savunmacı realizm uyarınca devletler devamlı en kötü senaryoya bağlı hareket etmez. Bu durum saldırı odaklı askerî teknolojinin savunmacı teknolojiye göre üstün olduğu zamanlar için geçerlidir. Sistemde kalmak bekasını sürdürmek demektir esas hedef budur. Devletlerin tutumlarını birden çok unsur üzerinden değil de esas olarak rasyonellik üzerinden açıklamaya çalışırlar. Bu noktada tehdit algısı ve savunma ile saldırı potansiyelleri önemlidir. Saldırgan taraf için cesaretlendirici etmenler analiz edilir. Coğrafya ve teknoloji savunma içeriğini belirlerken dikkate alınması gereken unsurlardır. Savunmacı realist yaklaşımı savunanlar bu hali ile durağan sistemin yanında durmaktadırlar. Bu yaklaşımın teorisyenlerinden Walt tarafından ifade edildiği haliyle “tehdit dengesi” kavramı önem arz eder. Walt’a göre, tehditlerin savuşturulması adına anarşik bir sistemde ittifaklara başvurur. Uluslararası sistemde bulunan tüm devletlerin tutumlarını etkileyen unsur tehdit algısıdır (Arı, 2013, s.167).

Bir devletin tehdit algılamasında etrafındaki diğer devletlerin coğrafi yakınlıkları, askeri güçleri, sosyal ve iktisadi yapıları önem arz edebilir. Savunma ve saldırı dengesi içinde bu unsurların her birisinin ayrı yeri vardır. Denge siyaseti gütmenin temelinde güç dengesinde terazinin kefelerini mümkün olduğunca denkleştirme arzusu yatmaktadır. Uluslararası sistemi tanzim edecek ulus üstü bir yapının varlığından kesin olarak bahsetmek kolay değildir. Uluslararası kurumlar ancak kısıtlı ve belirli alanlarda nisbi çoğunluk prensibi ile konulara müdahale edebilmekte bu anlamda o kurumların kendi içlerindeki güç dengeleri dahi ortak ve adil kararlar alınmasını oldukça güç hale getirmektedir. Statükocu tutum devletin bekası bakımından ciddi ehemmiyete sahiptir. Revizyonist ve saldırgan tutumlar sonuç itibari ile problemlere yol açabilir düşüncesi hâkimdir. Savunmacı tutum bir çatışmanın meydana gelmesini analiz ederken göze aldığı unsurlardan ilki iç unsurlar diğeri ise güvenlik tercihleridir. Bu unsurlar zaman zaman devletleri değişimci tutumlara yönlendirir. Güvenlik ikilemi olarak adlandırılan duruma göre savunmacı bir tavır içinde koruma tedbirleri alan bir devlet diğerleri tarafından saldırganlıkla itham edilebilir çünkü aradaki ayrımı tespit

etmek kolay değildir. Statükoyu korumak için devletler güçlerini artırırken diğerlerinin tepkisine maruz kalabilirler (Arı, 2013, s.167).

1.1.2.2. Neoklasik Realist Yaklaşım

Bu dış politik yaklaşım kendisinden evvel ortaya atılan teorilerin açıklamalarının yetersiz kaldığı noktalarda bir tepki olarak kendini göstermiş ve Rose (1998) tarafından formülleştirilmiştir. Realist teorinin bu döneme kadar ortaya çıkan varyantları özellikle 1990'lardan sona Doğu Bloku'nun çökmesini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bir dış askeri müdahale yaşanmaksızın SSCB'nin neden çökmek durumunda kaldığını klasik realist teori çerçevesinde açıklamak zordur. Analiz etmek istendiğinde tümevarım yaklaşımını ortaya koyan klasik realistler, devletlerin dış politikalarını davranışlarını aktörler seviyesinde açıklamak çabasıdayken buna karşın tündengelim yaklaşımı ortaya koyan yapısalcı realist yaklaşım, bağımsız değişken devletlerin sistem içindeki görelî kapasite dağılımıdır demektedir. Bağımlı değişken görülense sistemde kendini tekrar eden olgulardır oysa neoklasik realist yaklaşım, klasik realist yaklaşımın belirli temel varsayımlarını gözden geçirip iç ve dış değişkenlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Neoklasik realist yaklaşıma göre dış politik gelişmeleri belirleyen güç dağılımı ve siyasi sistem içindeki aktörlerin konumlarıdır. Bir uluslararası olayın neticelerini tespit etmek bu sahanın karmaşık etkileşimi dolayısıyla kolay değildir. Neoklasik realist yaklaşım, realist yaklaşımın bir varyantı gibi gözükse bile aslında bir anlamda buna karşı bir oluşum gibi tezahür etmiştir. Cevabı aranan soru devletlerin neden birbirlerinden farklı politikalar izledikleridir. Kendilerinden evvel uluslararası siyaset konusunda fikir belirleyen Neorealist yaklaşımıcılar bu konuda yetersiz soruya kalmışlardır. Neoklasik realistlerin yaklaşımı, klasik realist düşüncenin karşıtı olarak insan tabiatı üzerinde çokça durmaz ama değişimci tutuma odaklanırlar. Bu yaklaşımca ortaya atılan çıkar dengeleri olgusu devletlerin ihtirasları ve korku tarafından yönetilirler. Uluslararası sistemde devletler rasyonel aktör olarak değerlendirilirler. Onları yönlendiren temel unsur menfaatler ve güçtür. Bu yaklaşım nitelikleriyle beraber hükümet edenlerin kişisel nitelikleri ve ellerindeki iktidarı nasıl kullandıkları da önem arz eder. Devletlerin iç siyaseti ve yapısı, siyasal nitelikleri ile liderlerin politika yaparken kabiliyetlerini kullanmak noktasında ne derece muvaffak oldukları önemlidir. Neoklasik realist yaklaşım esasında yapısalcı yaklaşıma bir seçenek olarak çıkmıştır.

Buna göre, karar verme süreci, uluslararası sistemde aktörlerin dış politikalarıyla alakalıdır. Devletlerin uluslararası ilişkilerdeki tavırları sadece sistemli ve net unsurlarla açıklanamaz. Bu duruma birkaç örnek vermek gerekirse ABD iç siyasetinde olduğu gibi dış siyasetinde Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasında tutum ve tavır farklılıkları bulunur. İktidarda hangi partinin olduğuna bakarak dış siyasi tavırdaki farkları analiz etmek daha kolay olur (Yılmaz, 2015, s.1-18).

Bir dış politika analizi anlamında iki farklı yorumdan bahsedebiliriz. Birinci yoruma bakınca dünyada etkin bir uluslararası sistemin varlığını savunan düşünce, diğeri de devletlerin iç dinamiklerinin bu minvalde ehemmiyetli olduğunu savunan düşüncedir. Uluslararası ilişkilerde bütüncül yaklaşımın eksik olması ciddi tartışmalara yol vermektedir. Bu sıkıntıları çözmek maksadıyla 1990'lı senelerde öne sürülen neoklasik yaklaşım uyarınca ancak bütünlüklü bir yaklaşımla dış politik analizi yapıldığında çözüm ortaya çıkacaktır. Bu sebeple neoklasik realist yaklaşım diğerlerinden farklı biçimde politika tutumlarını sistemik unsurlarla yerel dinamiklerin etkisi birlikte görülmelidir. Bu faktörleri tekil olarak incelenmesini öngören neoklasik yaklaşım dış politika analizi konusunda bütüncül bir yaklaşım ortaya atmaktadır. İç politika unsurlarına verdikleri ehemmiyet dolayısıyla liberal yaklaşımlara bir alternatif özelliği ile öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımı savunanlar aynı zamanda uluslararası sistemin etkisini dikkate almaktadırlar (Rose, 1998, s.308).

Liberal görüş taraftarlarından farkları demokrasi ile yönetilen ülkelerin birbirlerini rakip değerlendirdiklerini düşünmeleridir. Neoklasik realist yaklaşım aynı anda uluslararası sistemin dış politik etkisi vurgulanır. Bu tarafıyla dış politikayı yalnızca iç faktörlere indirgeyen yaklaşımlara göre farklılaşır. Plüralistler dış politikanın devletteki çıkar grupları rekabetlerinin neticesinde olduğu iddiasına sahiptir. Neoklasik realistler dış politikayı yalnızca uluslararası şartların neticesinde şekillendiğini kabul etmezler. Devletlerin içinde farklı çıkarların etrafında toparlanan koalisyonlar dış tehditlere dair benzer tavır takınabilirler. Realist yaklaşımın önemli bir parçası olan Neoklasik kuramı uluslararası ilişkilerde baskın konumda olan Waltz'ın (1979) yapısalcı yaklaşımı yani neorealizmin Soğuk Savaş sürecinin bitişini açıklamada yetersizliğe düşmesine tepki biçiminde ortaya çıkmıştır. Yapısalcı kuram içinde Soğuk Savaş dönemi büyük güçler arasında sıcak bir çatışma olmadığı için istikrar ve barış dönemi biçiminde ifade edilir. Yapısalcı kuramca bu dönemdeki barış ve istikrar sebebi iki kutuplu sistemin varlığı yüzünden dengeleyici politikalarının

uygulanmasıyla güç dengesine bağlı hareket edilmesidir. Bu süreçte tarafların kuvvetlerinin benzer seviyede oluşu uluslararası anlamda kuvvetler sistemde güçler dengesine neden olmuş ve iki tarafın caydırıcılığının sebeplerinden olmuştur. Her iki tarafta bulunan yıkıcı nükleer silahların var olması sıcak çatışmadan alıkoymuş, güvenlik, istikrarın noktasında caydırıcı unsur olmuştur. SSCB'nin dağılarak ittifakın ve sisteminin iflası yapısalcıları yeterli öngörülere sahip olmaması sebebiyle yalnızca sürekliliği açıklayabilen fakat değişimleri açıklamakta yetersiz kalan teori eleştirilerine maruz bırakmıştır. Neoklasik yaklaşımın en temel inceleme alanı dış politikadır uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri sağlıklı açıklamak adına dış politik yaklaşımların analiz edilmesi gerekir. Sistem ile iç politikayı birlikte değerlendirerek daha bütüncül yaklaşım biçimi tercih edilmektedir (Rose, 1998, s.310).

Neoklasik yaklaşım üzerinden özellikle Arap Baharı sürecinde Suudi dış politikası analiz edildiğinde güç politikasının öne çıktığı durumları görmek icap eder. Her olguya yaklaşırken tarihsel arka plan, zihniyet durumu dikkate alınmalıdır. Neoklasik realist yaklaşım bunu gerektirir. Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'ın dış politikası sadece en üst seviyede karar vericilerin yani hanedanın gereksinimleri üzerinden yorumlanamaz. Doğal kaynaklara sahip olmanın verdiği özel durum ile geçmişten gelen tarihsel arka planı katmanlı bir yapı oluşturmaktadır. Suudi hanedanı dışarda tutulup değerlendirilse bile bölgenin gerçekleri devleti belirli kıstasları dikkate alarak hareket etmeye zorlamaktadır. Bu noktada taktik ayrılıklar olabilmekle beraber strateji daha büyük bir resmin parçası olarak değerlendirilmelidir (N. Ripsman, 2009, s.4).

Neoklasik yaklaşıma göre uluslararası aktörlerin politik tutumları yalnız uluslararası sistem baskısı ile politika üretmek durumunda değillerdir. İç dinamikler de dış politika unsurlarını belirlerken dikkate alınmalıdır. Sistem unsurları neoklasik uluslararası ilişkiler yaklaşımı bakımından önem arz eder. Bu kapsamda devletin dış politika ve bunun çıktıları bağımlı değişkenler olarak kabul edilirler. Neoklasik yaklaşımın amacı hedefi uluslararası sahada devletleri farklı zamanlarda neden belirli stratejiler izlemek olduğunu ortaya çıkarmaktır. Buna göre; yaklaşımın hedefi devletlerin tutumlarının sebeplerini belirlemektir. Bu davranışlar genelde bir devletin askeri doktrini, genel stratejisi, dış politika tutumu, müttefiklik tercihleri ile kriz dönemlerindeki tutumlarıdır. Dış politikayı bağımlı değişken kabul edip, bu alanda aktörlerin

izledikleri strateji yönleri ve yoğunlukları bakımından var olan stratejilerini koruma yenileme, benzetme gibi birbirinden değişik seçeneklerden bahsetmektedirler. Bu yaklaşım ile devletlerin uyguladıkları dış politikalar bağlamında oluşan farklılıklarının izah edilmesi kolaylaşmaktadır, olaylar çok boyutlu değerlendirilmektedir. Genel bir değerlendirme yapılırsa dış politikadaki eylemlerinin devletlerin davranışları ve stratejileri etrafında incelersek Uluslararası Sistem bağımsız değişken karar alıcıların algıları, yerel faktörlerin sınırlandırıcılığı ara değişkenler vasıtasıyla bağımlı değişken olan dış politika çıktısına dönüştürülmesi neoklasik yaklaşımın analiz yöntemini oluşturmaktadır (Ripsman ve Talliafero, 2009, 2013).

Neoklasiklere göre göreceli güç dağılımının uluslararası aktörler üstünde etkileri gibi etmenler devletin dış politika analizinde bağımsız değişken şeklinde kabul edilmektedir. Uluslararası sistem ne kadar yapısalcı yaklaşımın ifade ettiği gibi güç dağılımıyla açıklanmaya yakın olsa da nispi güç algısı ile değerlendirilmesi konusunda farklılaşmaktadır. Başka bir ifade ile nispi gücü bağımsız değişken biçiminde değerlendiren neoklasik realist yaklaşım kavramın açıklanarak analizi konusunda realist bakışın diğer varyantlarından ayrılmaktadır. Uluslararası manada güç bu alandaki aktörlerin diğerleri üzerinde etkili olmalarına yarayan unsurların bütünü olarak değerlendirilmelidir. Yapısalcı bakış açısı üzerinden bakıldığında anarşik bir yapı içerisinde güvenlik kaygıları devletler bakımından birincil öncelikli olmaktadır. Yapısalcıların bakışına uluslararası alanda anarşik bir hal söz konusu olduğu için devletler bu yapıda güvenliklerini ön planda tutmak durumundadırlar. Neoklasik teori taraftarları bundan farklı olarak bu durumda devletlerin kendi çevrelerini denetleme gayretinde olduklarını ve anarşik yapının belirsizlikleriyle savaştıklarını ifade ederler. Burada var olan mücadele esasında diğerleriyle güç mücadelesidir ama mevcut güç dağılımından farklı şekilde karar alıcıların durumu algılama biçimleriyle alakalı çıktılar ortadadır. Bu sebeple aktörlerin dış politika analizlerinde gücün yapısından öte onunla alakalı karar alıcıların algı ve yetenekleri önem kazanır. Sistemik kısıtlamalar diğer bir taraftan göreceli kuvvetli dağılımı neoklasik teoride bağımsız değişken kapsamında yer alır. Yapısalcı yaklaşım karşıtı olarak dış politika tutumlarında tekil değişkenlerden bahsetmez. Aynı sistemde bütün aktörler benzer tavırları sergilemek durumunda değildirler. Devletin kendine özgü dinamiklerin varlığı dolayısıyla hesaba katılmaları gerekir. Aynı durumda karar alıcıların kuvvet dağılımı noktasında ne kadar hâkim oldukları ve sistem unsurlarının uluslararası

ilişkilerde analizlerinde ne derece kullanabilecekleri oldukça ehemmiyetlidir (Wohlforth, 1993, s.4).

1.2. Arap Halk Hareketleri Tarihçesi

21. yy'da ortaya çıkan ve Arap Baharı adı verilen halk hareketlerine bakıldığında bu olayların tarihsel bir sürecin getirdiği sürecin neticesi olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Arap dünyasını etkisi altına alan bu olayların aslında bir ikinci dalganın başlangıcı olup olmadığı tartışma konusudur. 19.yy'da Arap dünyası ile dönemin egemen Avrupalı güçlerinin ilişkilerinde ciddi değişimler yaşanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflayarak hâkimiyet alanlarını kaybetmesi Avrupa'nın egemen güçlerinin bu toprakları sömürgeleştirme ve doğal kaynaklarını transfer etme sürecini başlattı. Mısır'ın 1798 senesinde işgale uğramasını Cezayir işgali izlemiştir. O dönemde başlayan radikal sürecin izleri halen yaşanmakta olan olaylara ışık tutmaktadır. Arap Halk hareketleri milliyetçi ve dini motivasyonlar ile ortaya çıkmış ve bazen geniş alanlara yayılırken bazen yerel sınırlar içinde kalmışlardır. Kültürel ve siyasi ortam nedeni ile bu hareketlerin bildiğimiz anlamda değerlendirilmesi ve sınıflandırılması kolay değildir (Somuncuoğlu, Mart 2015, s.120).

Neoklasik realist bir çerçevede Suudi Arabistan'ın Arap Baharı olgusuna yaklaşımını analiz etmek bakımından geçmişteki halk hareketlerini irdelemek önem arz eder. Arap coğrafyasında dış politika yaklaşımı belirlemek tek boyutlu ve tek katmanlı bir yaklaşımla izah edilemez. Batılı tarzda bir demokrasi ve siyaset geçmişi olmayan Arap coğrafyasında ortaya çıkan olguları tarihsel bağlamından kopuk değerlendiremeyiz. Üretim ilişkileri ve kültürel kodlardan varesten bir değerlendirme eksik olacaktır dolayısıyla Arap halklarının özellikle milli ve dini ekseninde belirli ideolojiler oluşturduğunu bilmek gerekmektedir. Salt halkın demokratik talepleri üzerinden ve tarihsel planda bahsedilenlerden bağımsız bir değerlendirme doğru olmaz (Somuncuoğlu, Mart 2015, s.120).

1.2.1. Milli Nitelikli Hareketler

Milli nitelikli halk hareketlerinin dünya sathında ortaya çıkması 19.yy'da olmuştur. Bir millete ait olma fikri, asabiyet kavramının gelişmiş bir halidir. Arap milliyetçiliğinin gelişimi de öncelikle asabiyet kavramı etrafında şekillenmiştir

denilebilir. Asabiyet olgusu ile tanımlanan bir grup insanın sadece dayanışma anlayışı ile değil aynı zamanda iktidar erkine sahip olma potansiyeli ve bu duygu ile bir araya gelmesini tanımlar. Toplumsal bir kuvvete işaret eder. İlk toplumlardan bu yana devlet oluşumunu tetikleyen asabiyet kavramı kan bağına dayanıyorsa nesebi asabiyet adını alır. Hedef birliğine dair asabiyet ise sebebi asabiyet adını almaktadır. Asabiyet kabile esaslı, ümmet esaslı birlikteliklerde görülebildiği gibi aynı zamanda ulus esaslı birlikteliklerde de ortaya çıkabilmektedir. Arap toplumu uzun dönemler kabile ve kan bağları üzerinden örgütlenmiştir. Modern manada milliyetçiliğin Arap toplumuna nüfuz etmesi ise batı toplumlarının etkisi ile olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında özellikle İngiliz istihbarat elemanlarının katkı ve yönlendirmesiyle Arap kabile liderlerine milliyetçilik fikirleri aşılanmıştır. O dönemin vaziyeti buna uygun bir ortamı zaten yaratmakta olduğundan bu fikirler yaşam alanı bulmakta ve gelişmekte zorlanmamıştır. Arap toplumunda milliyetçilik tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Bunun sebebi kabileler halinde yaşamının halen bir kısım Arap toplumlarında devam etmesi, mezhep bağlarının halen güçlü olması ve dini kuralların toplumda oldukça yaygın kabul görmesinden kaynaklanmaktadır. Önceleri soy bağı birleştirici bir kavram olarak algılanırken daha sonraları İslamiyet'in yaygınlaşmasıyla birlikte asabiyet kavramında ümmet esaslı dikkate alınmaya başlamıştır. Geleneksel olarak yaşadıkları coğrafyaya uygun biçimde göçebe hayatı sürdürmeye alışkın olan Araplar İslamiyet'in yaygınlaşmasıyla beraber kalıcı bir yerleşik düzene geçmeye zorlanmışlardır. Emevi hanedanlığının topraklarını genişletmesi İslamiyet'i Kuzey Afrika'ya yaymasıyla beraber kendi kavimlerini yücelten bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Emevi'leri izleyen Abbasi hanedanlığı döneminde de benzer anlayış devam edegelmiştir. Abbasilerin Emevi'lerden farkı bu noktada bir yumuşama sağlayarak ümmetçiliği de kabul eder hale gelmeleridir. Modern Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ise Batılı devletlerde vücut bulan milliyetçi akımların merkezi idareler ile yereldeki kabileler arasında egemenlik mücadelesini gündeme getirmesiyle anlam kazanmıştır. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Araplar ekseriyetle İslam dini etkisiyle imparatorluk içinde uyumlu bir tebaa kimliğini sürdürmüştür (Lewis, 2016, s.91-92).

Birinci Dünya Savaşı ile Arap coğrafyasında tamamen egemenliğini kaybeden Osmanlılar Batılı emperyal güçlerin Arap coğrafyasını şekillendirmesine izin vermek durumunda kalmışlardır. Bu gelişmeler Araplar arasında asabiyet olgusuna bağlı bir

milliyetçiliğin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Dil, etnik aidiyet ve dini birlikteliğin bu asabiyetin ortaya çıkmasındaki etkisi yadsınamaz. 1789 senesinde Fransız Devrimi ile ortaya çıkan gelişmeler sırası ile Avrupa coğrafyasında ve ardından komşu coğrafyalarda etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ilk dönemde bu gelişmeleri Fransa'nı iç işi olarak değerlendirmiştir. Zamanla bu gelişmelerin sadece Hristiyan Batılı devletlerin içi meselesi olmadığı ortaya çıkacaktır (Lewis, 2016, s.10).

Batılı güçlerin Arap coğrafyasında egemen olmaya başlamaları ile yeni ilişki şekilleri ortaya çıkmaya başladı bunun neticesinde İslam ve Arap coğrafyasında modernleşme fikri hâkim olmaya başladı. Avrupa devletlerinin o dönemki Arap, İslam coğrafyasının hükmedeni olan Osmanlılar ile güç mücadelesini kendi lehlerine çevirmeleri 1798 yılında Fransızların Mısırı kısa bir dönem de olsa işgal etmeleri ile başlamıştır. Siyasal ve kurumsal manada batılılaşma ve modernleşme gayretleri bu gelişmelerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Askeri reformlar ile başlayan süreç Osmanlı içinde önemli bir yer alan Arap toplumlarında da izlenmekte ve etkileri hissedilmekteydi. Bu dönemi izleyen süreç “Nahda” hareketinin doğmasına neden oldu. Arap toplumunda halkın modern değerler etrafında bilinçlenip örgütlenmesi ilkin bir entelektüel birikimin oluşmasına bağlıydı. İslam toplumlarının Avrupalı devletler karşısında zayıflayarak kayıplara uğraması topraklarının sömürgeleştirilmesi bu duruma karşı birtakım fikirlerin ortaya çıkmasına ve entelektüel kesimde olayın sebeplerini irdeleyen fikirlerin doğmasına neden olmuştur. Nahda hareketi Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Arap aydınları arasında Avrupalı güçlerin ilerlemesine karşı verilen bir cevap girişimi olarak doğmuştur. Tanzimat ile başlayan yapısal kurumsal değişiklik 19. yy. sonundan itibaren Arap toplumlarında fikri uyanışların başlamasına neden olmuştur. O dönem için bu fikir yayılımı halk nezdinde oldukça kısıtlı kalmıştır (Karpat, 2011, s.106).

Osmanlı coğrafyasında Kırım Savaşı dönemine kadar daha heterojen bir Osmanlı kimliği söz konusu iken bu savaşın ardından daha homojen ve dini kimliği de bir parça öne alan bir Osmanlı kimliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Tanzimat ile gelişen milliyetçilik felsefesine karşı bir fikri duruş ortaya konulmaya çalışıldı. Hristiyan tebaanın Osmanlı İmparatorluğundan kopmasıyla beraber İslamiyet'in daha çok siyasi alanda kullanıldığı bir döneme girilmiş oldu. İslami söylemin siyasi alanda kullanım yoğunluğunun artması esasında güncel olaylara karşı bir meşruiyet zemini bulma

amacı taşımaktaydı. Kültürel ve siyasi kimlik teşkilinde dini faktörlerin kullanılması daha önceki İslam kültüründen farklı bir anlam kazanmaktaydı. Osmanlı merkezi yönetiminden daha uzak coğrafyalarda kısmen daha bağımsız gelişme imkânı bulan Kuzey Afrika coğrafyasında bu yönelim daha çok anti-emperyalist bir kimlik kazanarak yeşermekteydi. Cemalettin Afgani, Reşid Rıza gibi dönemin münevverleri Batılı devletlerin olumlu buldukları taraflarını sentezleyerek, dini motifler barındıran bir modernizmi fikir olarak geliştirdiler. Bu aynı zamanda emperyal kuvvetlerle mücadele etmenin bir yöntemi olarak görülmekteydi (Tibawi, 1998, s.119).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi İslam dini bünyesinde bir referans oluşturulmasına dönük çabalara sahne olurken esasen bu vaziyet bir sonraki aşamada ortaya çıkacak milli şuurun bir ön aşamasıydı. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde ilk kimlik sorunlarını ifade eden Arap toplumu Suriye coğrafyasından çıkmıştır. Görece daha bağımsız iç işleri yapısına sahip olan Mısır ve Cezayir'de anti-emperyalist kimliği daha yoğun bir hareketlenme gözlenmiştir. Modern Arap milliyetçiliğinin başlangıcı 19.yy.'dır ve bu noktada nahda hareketi ehemmiyetli bir başlangıç noktasıdır. Oryantalist tarih yazınında Arap halkının tarihsel süreci farklı evrelere ayrılır ve İlerleme, gerileme, çöküş ayrımlarına tabi tutulan Arap tarihinde Abbasi dönemi yükseliş olarak nitelendirilirken, Osmanlı dönemi ise karanlık çöküş çağı olarak nitelendirilir. Gibb (1895-1971) oryantalist bakış açısının önemli yazarlarından olarak bu görüşü dillendirirken Modern Ortadoğu Tarihini Napolyon tarafından Mısır'ın işgal edilmesine dayandırır. Bu görüşlerin ne derece sağlıklı olduğu tartışma konusu olmakla beraber oluşan literatürde önemli bir yekûn tutmaktadır. Batı medeniyetinin Ortadoğu'ya yaptığı ilerleme harekâtının medenileştirme maksadı taşıdığı savı oldukça zayıf temellere dayanmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllara değin Arap tarihi ele alınırken bu oryantalist yaklaşım mihenk taşı oluştururken artık günümüzde bu bakış açısının sağlıklı olmadığı daha net anlaşılmaktadır. Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle beraber bir Arap milliyetçiliği nüvesi oluştuğunu iddia eden yazarlar vardır. Örneğin 1908 senesinden itibaren Osmanlı'da Jön-Türklerin ve milliyetçi akımların ortaya çıkması ile Suriye'de Arap Hristiyan nüfusun Fransa ile politik bağlar kurmayı tartışmaya başladığı ifa edilmektedir. Bu dönemde siyasal örgütler kurularak eşgüdümlü hareket etmeye başlarlar. Müslüman ve Hristiyan Araplar bir dönem ortak bir hedef doğrultusundan İmparatorluktan ayrılmak üzere birlikte hareket ettiler (El-Hai, 2000, s.123).

Tarihsel bağlamda bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu tebaası olan Arapları toplum ve devlet yapısından dışlayan bir çizginin olmadığı görülür. Tanzimat ile devlet kademesinden aşağı doğru yapılmaya çalışılan değişim ve dönüşüm bir miktar tepeden inmece tarafı dolayısıyla toplumun geniş kesimleri tarafından onaylanmaları kolay olmamıştır. Arap toplumunda baş gösteren siyasi akım sırasıyla Osmanlıcılık, İslamcılık ve Arap milliyetçiliğine evrilerek devam etmiştir. 19. Yy son dönemlerinde doğan bireyler Osmanlı-Arap toplumunda yaşamakta ve dünyaya bu perspektiften bakmaktaydılar. Bu dönemde İslam hem din hem de yaşam felsefesi olarak toplumsal hayatta var olurken I. Dünya Savaşı ertesinde farklı kodlara sahip seküler, çok sesli düşünce hareketi ile yapılan Nahda hareketi yeni dönem Arap düşünce yapısının şekillenmesinde ehemmiyetli rol oynayacaktır (Somuncuoğlu, Mart 2015, s.113).

19.yy. boyunca Arap aydınların düşünce yapısında İslamcılık ve Osmanlıcılık büyük ölçüde yerini korumuştur. Nahda düşüncesi bu dönemde Osmanlı'nın gerilemesiyle beraber Türkçülük akımlarının ortaya çıkmasına paralel olarak İslamcı ve milliyetçi yani Arapçı yapısına kavuşmuş oldu. İslami tarihsel geleneksel yapının modernleşme ve Batılı değerlerin eşliğinde gözden geçirilmesi bu sürecin temel belirleyicisi olmuştur. Avrupalı devletlerin sömürgeci eylemlerine rağmen bir ilerleyici güç biçiminde değerlendirilmeleri nahda söyleminin içeriğini oluşturmaktaydı. İslami referanslara vurgu yaparken “Asrı Saadet”, modern söylemlere referans yaparken ise liberal bakış açısı egemen olmaktadır. Bu yapısı ile bir sentez oluşturulma gayreti önem arz etmektedir. Osmanlı'nın yıkılışı ile ortaya çıkacak Arapçılık fikirlerinin temelleri bu süreçte atılmıştır. Liberal Arap yazarları bahsedilen dönemde dini öğeleri Arap kültürü içinde tekil bir öge olarak ele almış bir miktar arka planda tutarak seküler bir yaklaşımı takip etmişlerdir. Seküler bir kültür doktrini bu dönemde formüle edilmiş ve ilerleyen dönemdeki Arap milliyetçiliğini beslemiştir. Reformist bir program olarak nahda hareketi Arap kültürünün kendi bakışı ile ihtişamlı taraflarını öne çıkarırken dini kişisel alanda değerlendirilen bir öge olarak bırakmaya gayret etti. Avrupa'nın bir yanı sıra sömürgeci ve aşağılayıcı bir yaklaşım ortaya koyması bir yanı sıra de modernitenin sembolü olması hem nefret hem de hayranlık olgusunu birlikte barındıran iç gerilimli bir fikir yapısını ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da milliyetçilik akımlarının ortaya çıkması esas itibarıyla kendi iç süreçlerinin neticesinde gerçekleşti. Avrupa dışındaki toplumlarda bu durum ise verilen tepki

biçiminde reaktif bir içerikte şekillendi. Avrupa'da üretim ilişkileri ve doğal dönüşümün bir neticesi olan milliyetçilik dışardaki toplumlarda ise daha karışık bir içerik yapısını ortaya koymaktaydı. Bir yanı ile maddi dünyanın gereklerinin ötesinde diğer toplumlar için milliyetçilik daha duygusal ve tepkisel bir süreci ifade etmekteydi (Al-Azmeh, 2003, s.74).

19. yy'da kapitalist ekonomik sistemin Arap toplumlarının hayatını sürdürdüğü coğrafyalarda yayılması sömürgecilikle beraber olmuştur ve bu da modern Arap tarihinde bir parça haline gelmiştir. Nahda hareketi zaman içinde modernleşmenin sömürgeci tarafı ortaya çıktıkça daha milliyetçi ve Avrupa karşıtı bir söylemi kendisine dil edinmiştir. Arap toplumları bu fikirler etkisi ile kendi ulus devletlerini kurma yoluna giderken bu arada daha üst bir düzlemde Arap milliyetçiliğini temsil eden Pan-Arabizm olgusu ile karşılaşmak durumunda kaldılar. Arap siyasetinde zaman içinde tepkisellik üzerinden konumlanan milliyetçi ve sol söylemler geride kalırken İslami söylem öne çıkmaya ve bu karşıtlık retoriğinin dili olmaya başlamıştır. Devlet sisteminin sol ideolojileri baskılaması ve sol fikirlerin kendi içinde bölünmesi bu durumu daha net ve görünür kıldı. Solun mevcut duruma yabancılaşması alternatif fikirlerin doğmasının önünü tıkarken İslami söylem böylelikle zaman içinde güç kazandı. Buna rağmen milliyetçi ve sol fikirlerin Arap toplumunda vaziyete bağlı olarak zaman zaman tedricen öne çıkması söz konusu olmuştur. İdeolojik olarak İslam dininin modern toplum yaşamına uyarlanmasındaki pratik sorunlar bir süre daha bu konuda karışıklık yaşanmasına vesile oldu. Siyasal İslam söylem olarak savunma refleksini harekete geçirerek bir topyekûn birliktelik fikrini temellendirmeye çalıştı. Bazen milliyetçilik ve İslamcılık yer değiştirerek karşıt kimlik arayışına zemin hazırlamıştır. Arap ulus devletleri kuruluncaya kadar emperyalist söyleme ve yayılmaya karşıtlığı destekleyen bu kimlik devletler kurulduktan sonra da iç muhalefet söylemi olarak kendine yer bulmuştur. Arap toplumlarındaki idari ve sosyal hayattaki sorunlara çözüm üretmek adına farklı ideolojiler zamanın ruhuna uygun biçimde kendine yer ve mevzi açmıştır (El-Hai, 2000, s.124).

Nahda hareketinin benimsediği söylem Arap milliyetçiliğinin esasını oluşturması açısından ehemmiyet arz etmektedir. Özellikle Oryantalist tarih yazımında nahda düşüncesinin Tanzimat dönemiyle birlikte entelektüel dünyada sınırlı kalmasına rağmen Osmanlı'nın yıkılmasının ardından Arap toplumunda daha belirleyici bir role

sahip olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde üst kimlik olarak değerlendirilen Osmanlı kimliği Türk milliyetçiliğinin öne çıkması ile Arap toplumlarında ve onların yaşadığı yerlerde Arap milliyetçiliği kuvvet kazanmaya başladı. 19.yy'da Nahda hareketi Arap toplumsal düşüncesinin evirildiği noktada kavramsal bir alt yapı oluşturmuştur. Arap dünyasında modernleşme ile alakalı başlayan süreçte bir mihenk taşı olan bu hareket iktisadi, kültürel ve sosyal yanları bulunan bir fenomendir. Bahsedilen dönem birçok açıdan kırılma noktalarının olduğu ve toplumların farklı yönlerde kendi yollarını açtığı bir zaman dilimidir. Önemli Arap düşünce adamları bu dönemde Nahda hareketinden beslenmiştir. Batılı değerlere uzak olmayan Arap fikriyatı düalist bir yapıya sahipti. Arap toplumunu İslami değerler ile modern dünyada öne çıkarmayı hedefleyen bir akım olduğu gibi Batılı ve seküler değerler üzerinden milliyetçiliğin doğuşuna zemin hazırlayan bir tarafı olmuştur. İlerleyen dönemlerde bu hareketlerden doğan siyasi akımların daha ciddi ayrımlarla kamplaştıkları görülecektir (Somuncuoğlu, Mart 2015, s.116).

20 yy. başlarında dönemin belirsizlik ve karmaşa ortamında Arap Nahda'sı başarı kazandı denilemez ancak ilerleyen dönemde sömürge odaklı emperyalizmin zamanla küresel kapitalist sisteme dönüşmesini deneyimleyen Arap toplumları kendi süreçlerini şekillendiren farklı fikirlerin etkisinde kalmıştır. 20.yy'ın ilerleyen dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonyası küresel kapitalist sistemin liderliğini ele alacaktır ve bu gelişmeler Arap toplumsal hareketlerinin yeniden şekillenmesinde önemli rol oynayacaktır. 20.yy ikinci yarısında İsrail devletinin kurulmasıyla beraber Arap devletlerinde bu yeni kurulan devlete karşı bir tehdit ve güvenlik algısı gündeme gelmiştir. Arapların müteaddit defalar İsrail ile savaşmaları ve bunun sonucunda yenilmeleri Arap toplumlarında milliyetçilik hislerinin artmasına yol açmıştır. Mısır, Arap devletleri arasında ekonomik ve askeri büyüklüğü ile etkin bir yere sahiptir. İsrail karşısında alınan yenilgi ile Cemal Abdul Nasır Mısır'da askeri darbe ile yönetimi ele geçirdi. Arap toplumlarının devletlerindeki monarşiye dayalı yönetimlerin yıkılarak bir Arap birliği oluşturulması fikrini gündeme getiren Nasır, o dönem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin etkisi ile sosyalist bir yönetim tarzı oluşturmaya çalıştı. Nasır'ın bu fikirleri 1958 senesinde Suriye ve Mısır'ın bir araya gelerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmasıyla sonuçlanmıştır. 3 seneyi aşmayan bir kısa bir dönem olsa da Arap milliyetçiliği bakımından ehemmiyetli bir adım atılmış oldu. Her ne kadar

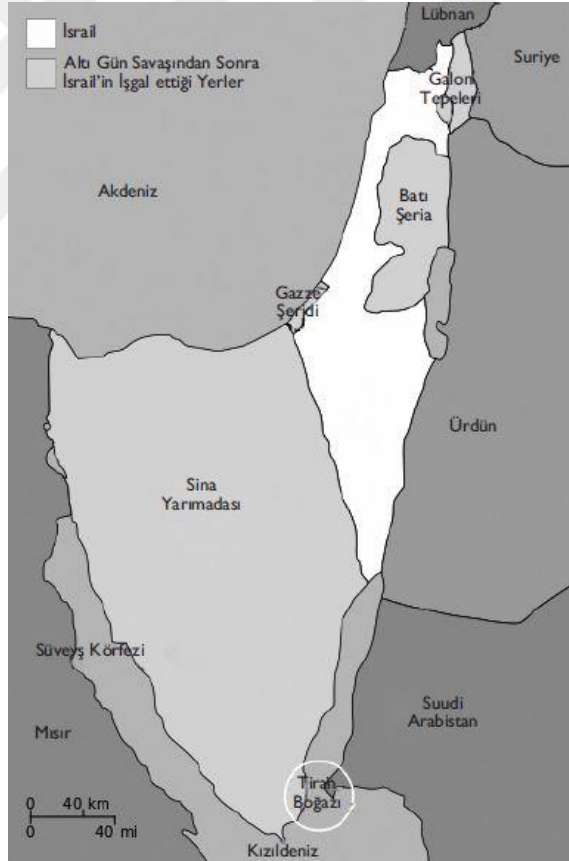
yukarıdan yönlendirilen bir süreç olsa da fikir yapısı olarak halkın belirli kesimlerinde karşılık bulmuştur. İsrail'in bir güvenlik ve gelecek sorunu olarak Arap coğrafyasında belirmesinden sonra yaşanan çatışmada Arap devletlerinin yenilgisi özellikle Mısır ve Nasır öncülüğünde Arap milliyetçiliğinin teşvik edilmesine yol açmıştır. Süveyş kanalının millileştirilmesi, Assuan Baraj projesinin hayata geçirilmek istenmesi emperyalist güçlerin Mısır'a müdahalesini gündeme getirirken Arap toplumlarında milli duyguların kabarmasına da vesile olmuştur. Süveyş kanalı sebebiyle yaşanan çatışma netice de Nasır'ın Arap halklarında daha da önemli bir figür olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ekici ve Ortlek, 2015).

Nasır döneminde ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin ikinci dalgasının politik kurumsallaşması Baas akımıyla gerçekleşmiştir. Baas akımı kelime manası olarak diriliş anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. Arap Diriliş Partisi ve Arap Sosyalist Partisi birleşerek bu akımı oluşturmuştur. Baas akımının fikri temelleri Nasır öncesine dayanmakla birlikte özellikle Nasır sonrasında ciddi etkinlik kazanmıştır. 1943 senesinde Suriye'de kurulmuş olan Arap Baas Sosyalist Partisi daha sonra Irak'ta yönetime geçmeleri ile güçlenmiştir. Bu parti etrafında oluşan ideoloji Arap uluslarının bir merkez etrafında birleşmelerini fikir edinmiştir. Baas akımının sosyalist reformlar vasıtasıyla Arap halklarının gelişmesini ve kuvvetlenmesini hedef edinen bir politik akım olduğu ifade edilebilir. Arap halklarındaki milliyetçi fikirler 20.yy. ikinci yarısında oldukça kuvvetli bir Batı karşıtlığı ile harmanlanarak öne çıkmıştır. Irak ve Suriye'de kuvvetlenen Arap milliyetçiliği Mısır'ın Arap toplumlarının lider devleti olma tavrı ile çelişmiştir. Her ne kadar milliyetçilik damarı her üç ülkede de halk nezdinde taraftar bulurken yönetimlerin otokratik yapısı liderlik çatışmalarını gündeme getirerek başarılı bir ittifak kurulmasını engellemiştir. Özellikle Mısır geleneksel olarak Arap devletleri arasında başat konuma oynamaya odaklıdır. Irak ve Suriye'de yaşanan gelişmeler bir tarafı ile Mısır'ın tepkisini çekmiş ve kendi liderliğine alternatif oluşması riskini kabullenmemiştir. Uluslararası ilişkiler düzleminde yaşanan gelişmeler birden çok parametrenin etkisi ile gelişir dolayısı ile bir tarafı ile ortak çıkar biçiminde gözükken gelişmeler başka bir yönü ile çatışmalara yol açabilir. Pan-Arabizm fikrinin siyasi başarı kazanamamasının arkasında iktidar çatışmaları vardır. Halk nezdinde belirli oranda karşılık bulsa da bu hareketin ömrü çok uzun olmamıştır. Arap milliyetçiliği üzerinde önemli etkisi olan olaylardan biri İsrail devletinin kurulması ve ardından yaşanan savaşlar ile topraklarını ve siyasi nüfuz

alanını sürekli olarak genişletmesidir. 1967 yılında İsrail ile Arap devletlerinin neredeyse yekvücut halde yaptıkları savaş büyük kırılmalara neden olmuştur. Sonuçları itibariyle bu savaş İsrail'in kalıcı olarak Arap coğrafyasına yerleşmesine, topraklarını artırmasına, Filistin sorununun dünya gündemine iyice oturmasına neden olmuştur. İsrail bu savaşta Batılı güçlerin açık ve örtülü desteğini almıştır ama her şekilde bu durum Arap halklarında ciddi bir hayal kırıklığına neden olmuştur. 1967 savaşında taraflardan birisi olan Mısır'ın başında bulunan Nasır'ın güvenilirliği ve halk nezdindeki itibarı bu savaş neticesinde erozyona uğramıştır. Baas ideolojisinin ciddi bir yara aldığı bu savaş İsrail'in pozisyonunu güçlendirmiştir (Ekici ve Ortlek, 2015, s.120).

Harita 1. 1967 Savaşı ile İsrail'in Kazandığı Topraklar (*tarihbilimi, 2020*)

İsrail bu savaş neticesinde hem Mısır, hem Ürdün ve Suriye'den toprak kazanmış daha sonra ele geçirdiği toprakların bir kısmından çekilmiş ancak bir kısmında bugün dahi işgalci konumunda kalmıştır. Savaş, Arap toplumlarında İsrail karşıtlığı üzerinden milliyetçilik duygularını yoğunlaştırmıştır. İsrail devletinin kalıcı

olduğunu kabul eden Arap devletleri hiç olmazsa kaybedilen topraklarını geri alma telaşına düşmüşlerdir. İsrail tehdidinin büyümesi Arap ve Ortadoğu coğrafyasında güvenlik tehditlerinin artmasına yol açmıştır. Bu süreci izleyen dönemde radikal gruplarca yapılan terör eylemlerinin gündeme geldiği görülmüştür. İsrail devletinin kurulmasıyla beraber bu devletin hamiliğini yapan güçlerden ABD Ortadoğu’da kendi çıkarları ekseninde birtakım düzenlemeler yapmak gayretinde olmuştur. Arap- İsrail çatışması hem milliyetçilik hem de din eksenin de sürerken Arap devletleri ve İsrail defalarca karşı karşıya gelmişlerdir. Bu olayların bir kısmı savaş veya daha kısıtlı harekâtlar ile neticelenmiştir (Çifci, 2020).

1979 senesinde Mısır ve İsrail arasında ABD arabuluculuğunda Camp David’de bir anlaşma imzalanmış bu iki devlet birbirlerine karşı saldırmayacakları taahhüdünde bulunmuşlardır. Anlaşmayı imzalayan Enver Sedat’a bu sebeple Arap dünyasında ciddi bir tepki olmuş ve siyasi ve iktisadi yaptırımlar uygulanmasına karar verilmiştir. Uzun dönem boyunca Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığına yapan Mısır bu olaylar neticesinde itibar kaybına uğramış, milliyetçi cereyanlar da ivme kaybetmişlerdir. Arap devletleri arasındaki ayrışma İsrail ve müttefiklerinin de kışkırtmaları ile çatışma boyutuna kadar yükselmiştir. 1980 senesinde başlayan İran, Irak savaşının Arap dünyasına etkisi ise bir kısım Arap devletlerinin Şii mezhebine sahip İran’ın yanında saf tutarken bir kısım Arap devletleri de Irak yanında yer almışlardır. İranlılar Arap olmamasına rağmen bazı Arap devletlerinin mezhep kaygıları ile İran tarafında yer almaları Arap milliyetçiliğine vurulan son ağır darbelerden biri olmuştur. Arap toplumları arasında Pan-Arabizm düşüncesinin etkinliği ve faydası sorgulanmaya başlamış ve daha radikal dinci akımların ivme kazanmasının önü açılmıştır. Soğuk savaşın sona ermesi ve SSCB’nin yıkılması sosyalist bir yaklaşıma sahip Baas’çı Arap milliyetçiliğinin toplum nezdinde iyice itibar kaybederek desteksiz kalmasına neden olmuştur. Tarihsel sürece bakıldığında Pan-Arabizm fikri, yani milliyetçilik temelli bir Arap birliğinin kurulması fikri ulus devletler bazında milliyetçiliğe dönüşerek sönümlenmiş yerini zamanla radikal dini söylemlere bırakmıştır. Pan-Arabizm’in gündemden düşmesinde İsrail ile yaşanan çatışmalarda bu yaklaşımın başarılı olamaması ve İsrail’in ilerlemesini durdurmasının etkisi olmuştur. Günümüzde bölgede etkin bir Arap milliyetçiliğinden bahsetmek oldukça zordur (Çifci, 2020).

1.2.2. Dini Nitelikli Hareketler

Arap toplumlarında dini nitelikli toplumsal hareketlerin içinde milliyetçi bir damar bulunması şaşırtıcı değildir çünkü Arap toplumları için İslam dini tarihlerinin ve kültürlerinin bir parçası olduğundan dolayı hem milli hem dini bir nitelik taşır dolayısıyla dini nitelikli hareketlerin içinden Arap kimliğini ayıklamak o kadar kolay değildir. 19.yy. sonlarında Arap toplumlarında yükselmeye başlayan kimlik temelli uyanışın bir tarafı da İslam dini kimliğine dairdir. Milliyetçilik fikirlerinin yükselmesinden evvel temel ayırt edici özellik olan din farkı milliyetçilik ile hem dini ve hem de milli özellik içerir hale gelmiştir (Sunar, 2014, s.48).

Mısır bu noktada Arap devletleri içinde özel bir yere sahiptir. Milli ve dini uyanış fikirlerinin öncelikli olarak yeşerdiği ülke Mısır olmuştur. Mısır'da ortaya çıkan İslami siyaset fikri halk nezdinde taraftar bulmuş ve kök salmıştır. Müslüman Kardeşler hareketi 20 yy. ve 21 yy. Mısır tarihinde toplumsal tabanı olan bir siyasi hareket olarak önemli bir yer işgal etmiştir. Sınırlı bir kitlenin üyesi olduğu bir cemiyet yapısı olarak başlayan Müslüman Kardeşler örgütü Mısır'da cumhuriyet rejimine geçilmesiyle beraber siyasallaşma hamlesini artırmıştır. Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar askeri darbesinin ardından ise oldukça etkin bir konuma gelmeye başlamıştır. Uzun süredir Mısır siyasal yaşamının en ehemmiyetli muhalefet hareketidir. Müslüman Kardeşler diğer adıyla İhvan-ı Müslimîn hareketi adındaki gibi bir İslam birliğini ve kardeşliğini hedef aldığını ifade etmiştir. Mısır'da örgütlenip yaygınlaşan Müslüman Kardeşler hareketi diğer Müslüman toplumlar arasında da yayılmaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler yapısı sadece Mısır'a has değil tüm Arap ve özellikle İslam dünyası için önem arz eden bir tecrübe olarak karşımızda durmaktadır. Müslüman Kardeşler hareketi Mısır'ın İsmailiye şehrinde Hasan El-Benna tarafından kurulmuş olup 1932 senesinde değin sınırlı bir bölgede faaliyet gösterebilmiştir (Brynjar, 2000, s.172).

1932 senesine değin dini bir cemaat hüviyetinde kalan Müslüman Kardeşler bu tarihte merkezini başkent Kahire'ye taşıyarak dini bir cemaatten bir örgütsel harekete dönüşmüştür. Kahire dışında Mısır'da birçok kentte şube açarak örgütlenen Müslüman Kardeşler dış ülkelerde Lübnan, Filistin ve Suriye'de şubeleşmeye başlamıştır. Bu hareketin siyasal bir partiye dönüşmesi 1936 ila 1942 seneleri arasında olmuştur. Zamanla halk desteğini alan bir toplumsal harekete dönüşmüş olan Müslüman Kardeşler partileşme sürecine girmiştir. Günümüz modern siyasal İslam hareketlerinin

ilk öncüsü olarak görülen bu hareketin Mısır ve Arap toplumlarında kalıcı bir etkisi olmuştur. Zamanla meslek odaları üzerinden örgütlenen siyasi hareket derinde ve yüzeyde Mısır’da gücünü çok artırmıştır. II. Dünya Savaşı süresinde Mısır’da en başat muhalefet hareketi Müslüman Kardeşler olmuştur. Mısır’daki model olarak Müslüman Kardeşler pasif direnişi esas model olarak almışlar ve iktidara bu şekilde gelmeyi hedeflemiştir. Hareketin ilk dönem liderlerinin tarifi ile bu hareketin maksadı şeriata dayanan bir İslam devleti kurmaktır. Bu yolda yapılacak mücadelenin yüz yıl sürebileceği ifade edilmiştir. Kullanılan üsluptan dolayı bir tarafı ile tasavvuf öğeleri taşıyan bu hareket siyasi amaçlar üzerinden de şekillenmiş ve bireysel gelişim üzerinden toplumsal terbiyeyi de amaç edinmiştir denilebilir (Mitchell, 1969, s.45).

Mısır’da kurulurken Müslüman Kardeşler ülkeyi yabancı işgalinden kurtarmak gibi bir ilkeyi de benimserken asıl toplumsal maksadının İslami esaslara dayalı bir yönetim kurmak olduğunu da ifade etmektedir. Gerçek İslami düzenin tatbik edilmesini hedefleyerek bu amaç uğruna örgütlenmeyi sağlamıştır. Benna öncülüğünde kurulan bu hareketin toplumsal sınıflara nüfuz ederek kapsamlı bir sosyal harekete dönüşmesi hedeflenmiştir. Yıllar sonra Aliya İzzetbegoviç (2010) bu hareketi tanımlarken; “Tarihte var olan hiçbir hakikî İslami hareket yoktur ki aynı zamanda siyasî hareket olmasın. Bunun sebebi İslam’ın bir din olmakla beraber aynı zamanda da onun bir felsefe, ahlak, düzen, tarz, atmosfer, tek kelimeyle hayatın tamamını kuşatan bir şey olmasındandır” demiştir.

Bir dönem Müslüman Kardeşlerin temel etkinlik alanlarından biri Filistin meselesine aktif katılım sağlayarak destek sağlamaktır. Siyonizm ile mücadele maksadıyla 1948 senesinde silahlı mücahit birlikleri kurulmuştur (Sunar, Şehit İmam Hasan El-Benna ve Filistin Meselesi,, 2012).

Müslüman Kardeşler hareketi 2000’lerin başına değin radikal bir söylem değişikliğine uğramayan bir biçimde gelmiştir. Hareketin günümüze gelene kadar bazı mihenk taşı denilebilecek olaylardan geldiği görülmektedir. Müslüman Kardeşler örgütünün kurucusu olan Hasan El-Benna 1949 senesinde bir suikast sonucu öldürülmüştür. 1951 senesinde yeni lideri seçilene kadar bir çalkantı dönemi geçiren örgüt Hasan El-Hudaybi’nin liderliğe gelmesinin ardından toparlanma sürecine girmiştir. 1952 senesinde Mısır’da Hür Subaylar cuntasının yönetimi ele geçirmesinde örgütün zımnî bir katkısı olmuştur. Bu olay hayırlı bir vakıa olarak nitelendirilmiştir.

Bu dönem siyasi yönetim ile örgütün ilk defa eş güdümlü hareket ettiği bir dönem olarak kayda geçmiştir. Hür Subaylar hareketi diğer örgütlenmeleri yasaklarken Müslüman Kardeşlerin örgütlenmesine engel olmamıştır. Kısa bir süre devam eden bu eş güdümlü süreç daha sonra tersine dönmüştür. Örgüt, yönetimdeki askerlerden İslami kurallara uygun adımlar atılmasını talep ederek iktidarın sivillere devredilmesini istemiş bu durum da aralarında bir çatışma doğmasına neden olmuştur. Talepleri askerler tarafından reddedilen Müslüman Kardeşler bunun sonucunda gerilimli bir süreçle kabuğuna çekilmiştir. Mısır'da 1954 senesinde iktidara geçen Cemal Abdül Nasır örgüt için zor bir dönemin başlangıcını temsil ediyordu. İktidarına muhalif ve alternatif addettiği örgütün bastırılması gerektiğini düşünen Nasır bu noktada baskıyı artırmıştır (Ramazan, 2005, s.65).

Nasır'ın bu tavrı ile ilk İsrail savaşı döneminde başlayan ilişki tamamen kopmuş oldu. Nasır'ın sosyalist görüşleri ile Müslüman Kardeşler'in dünya görüşünün birbirine uymayacağı zaten belliydi ve neticede ayrılık sonucu kamplaşma set boyutta oldu. Bu olaylar Hür Subaylar darbesi karşısında zamansız taraf tutan örgütün ilerleyen yıllarda izleyeceği temkinli siyasetin başlangıcını oluşturmaktadır. 1954 senesinde tam olarak aydınlatılamayan bir suikast ile Nasır öldürülmeye çalışılınca bu durum örgütün resmi otoritelerce illegal kabul edilmesine neden olmuştur. Bu süreç sonucunda örgüt uzun dönem boyunca yasa dışı biçimde faaliyet göstermek durumunda kalmıştır. 1953 senesinde bu hareketin üyesi olan Seyyid Kutub örgütün ilk lideri ve kurucusu olan Hasan El-Benna'ya göre daha sekter ve radikal görüşlere sahipti. Örgütün ikinci teorisyenliğini Kutub yapmıştır denilebilir. Kutub ile hareketin farklı bir yöne evirildiğini söyleyenler olduğu gibi sadece yeni bir bakış açısı kazandığını ifade edenler de vardır. Kutub'un görüşlerine göre; "İslami hareketleri Mısır'da hükümetten İslam Nizamını, İslam şeriatının uygulanmasını istemekle kendini oyalamıştır. İslam nizamını tatbik koymak ve Allah'ın emirleriyle hükmetmek asıl olan ilk hedef değildir çünkü bu amacın gerçekleşmesi için, toplumun önce İslam'a dair inanca sonra da İslam nizamına dair sahil bilgiye ulaşması gerekmektedir." Müslüman Kardeşler hareketinin bu görüşlerle beraber daha radikalleştiğinden bahsetmek gereklidir. Enver Sedat dönemine gelindiğinde karşısında böylesine bir Müslüman Kardeşler örgütü görmüştür. Nasır 1970'te öldüğünde yerine geçen Enver Sedat selefi Nasır'ın ordudaki oluşmuş etkinliğini kırmak maksadıyla birtakım önlemler ve müsamahakâr tavırlar içine girmiştir. Müslüman Kardeşler örgüt üyelerinden hapiste olanların genel af ile

salınması buna örnek olarak verilebilir. Enver Sedat, İsrail ile olan gerilim dolayısıyla ülke içinde farklı kesimlerden müttefikler edinmek arzusundaydı. Bu gelişmeler Müslüman Kardeşler hareketinin hareket alanını genişletmiştir. Görece rahatlama döneminde örgütün içyapısında bazı çatlaklar oluşmuştur. Kutub döneminin radikal görüşleri ve politik yaklaşımına karşı fikirler dillendirilmeye başlamıştır. Örgüt bu dönemden itibaren temel yasal siyasal araçları kullanarak yönetme fikrine yaklaşılmaya başlamıştır. Daha önceleri İslami bir okuyuş üzerinden anti-tez üretmek ana fikrini benimsemiş olan örgüt bu değişiklikle toplumsal hareket alanını genişletmiştir. Bu dönemde örgütten koparak kendi fikirleri doğrultusunda yapılan yeni oluşumlar da olmuştur. Resmi olarak Müslüman Kardeşler halen yasal bir tanınmaya sahip olamamıştır sadece müsamaha görmüştür. Sedat 1970'lerin ikinci yarısından itibaren örgüt ile Sedat arasında ayrışma ve çatışmalar çıkmaya başlamıştır. Bu durum devletin bir kısmının örgüt tarafından ele geçirilmesi iddiası ile olmuştur. Sedat Müslüman Kardeşleri devlet içinde devlet olmakla suçlamıştır. İsrail ile yapılan Camp David anlaşmasının sonucunda Enver Sedat'a ciddi bir tepki oluşmuştu. Örgüt bu tepkinin canlı kalmasını sağlamıştır. İslam muhalifi gördükleri birtakım kanuni düzenlemeler de Müslüman Kardeşlerin Sedat karşısında yer almalarını sağlamıştır. Muhalif tavrı neticesinde örgüt tekrar baskı altında kalmaya ve sınırlandırılmaya başlamıştır. 1981 senesinde Enver Sedat ülkedeki resmigeçit töreni sırasında bir suikast sonucu öldürülmüştür. Sedat sonrasında Mısır siyasi yaşamında Müslüman Kardeşlerin öneminin daha da arttığı ve taraftar kazandığı görülmüştür. Bir nevi cemaat örgütlenmesi şeklinde yapılan bu hareket halk nezdinde örgütlenerek yaygın bir destek kazanmaktaydı. Bu noktadan itibaren yalnızca bir sosyal hareket biçiminde ifade bulmaktan öteye siyasi bir kimlik kazanan hareket etkinliği Mısır içinde ve dışarda artmaktaydı (Dalar, 2012).

Enver Sedat'ın suikast neticesinde öldürülmesinin ardından yönetime gelen Hüsnü Mübarek döneminde de Mısır'da demokratik bir idareden bahsetmek mümkün olmamıştır. Baskıcı ve otoriter tavır devam etmiştir. Kardeşler hareketi bu dönemde de sisteme muhalif bir hareket olarak devam etmiştir. 1990'lardan itibaren siyasi anlamda kendini tahkim eden örgüt bağımsız adaylarla siyasette yer almaya başlamış ve ilerleyen dönemlerde Mısır'ın siyasi hayatında daha etkin söz sahibi olma imkânı elde etmeye başlamıştır. Hasan El-Benna'nın öldürülmesinden sonra Müslüman Kardeşlerin yönetim kadroları hem mevcut iktidarlara mücadele içinde olmuş hem de

toplumda İslami bir dönüşüm yaşanması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mübarek döneminde birçok yöneticisi hapse atılmış veya sürgüne uğramıştır. Hareketin yönetimlerden gördüğü baskılar farklı hareket ve örgütlenme modelleri geliştirmelerine neden olmuştur. 1990'lı senelerden itibaren teşkilatta başlayan ıslah ve değişim süreci yerel ve küresel seviyede nasıl tavrı alınması gerektiği hakkında ehemmiyetli tartışmaların doğmasına sebep olmuştur. Bu dönem demokrasi, sekülerlik, hukuk, kadın hakları, diyalog, insan hakları, uluslararası özgürlük gibi kavramlar üzerinde farklı düşünceler öne sürülmüş, tartışılmış ve özellikle sekülerlik ve demokrasi tartışmaları hakkında kayda değer ilerleme görülmüştür. Bu tartışma ve değişimlere ilave olarak 2000'li senelerde Müslüman Kardeşler üyeleri siyasi alanda da yeniden ve daha çokça gözükererek teşkilatlarından bağımsız milletvekilleri vasıtasıyla mecliste sandalye elde etme stratejisini hayata geçirmişlerdir. Bu yolla teşkilat mensupları bir taraftan mecliste yer almaya başlamış diğer bir taraftan da hareket sahalarını daha çok genişletmeye çalışmışlardır (Shehata ve Stacher, 2012).

1.2.3. Diğer Halk Hareketleri

Arap Baharı ile gündeme gelen Arap toplumlarında yaşanan halk hareketleri fenomeni esasında toplumun taleplerinin demokratik kurum eksiklikleri sebebiyle kamuoyuna ifade şansı bulamayan kitleler tarafından organize edilerek veya daha doğaçlama yollardan sokakta dile getirilmesi olarak tanımlanırsa eksik kalabilir. Toplumsal ve kültürel yapıları nedeniyle Arap toplumlarında her ne kadar sokağa inme de bir muhalefet ve örgütlenme biçimi olarak halk nezdinde kabul gören hareketler olmuştur ancak Arap Baharında olduğu gibi sokağa taşın ve demokratik hak talebi olarak ifade edilmesi bu toplumsal yapılar için oldukça yeni ve tarihidir. La Tarihte halk hareketlerinin, isyanlarla, devrimlerle ve hatta darbelerle içiçe geçmiş bir yapısı vardır dolayısıyla kesin çizgilerle ayırt etmek oldukça zordur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında özellikle II. Abdülhamit'ten itibaren Balkan coğrafyasında yaşanan Pan-Slavist akımlara karşı İmparatorluğun Müslüman tebaasını bir arada tutmak için İslami bir düşünce yapısını uygulamak çabasına rağmen Arap aydınlarının kendi devletlerini kurma düşüncesinin önüne geçilememiştir. Mısır'da İngiltere ve Fransa sömürgeciliğine karşı bir karşı hareket gelişmekteyken Suriye ve Irak coğrafyalarında ise özellikle Hristiyan Arapların arasında bir Pan-Arabizm düşüncesi ortaya çıkmaktaydı. 1908 senesinde yaşanan II. Tanzimat sonrası gelişen özgürlükler

ortamı Osmanlı'daki farklı etnik kimliklerin daha rahat örgütlenmesinin önünü açmaktaydı. Arap halkları bu ortamdan faydalanarak farklı örgütler bünyesinde teşkilatlandılar. Bu örgütlerin bir kısmı Arapçılık fikrini öne çıkarırken, bir kısmı İslam davası etrafında birleşilmesini ön görmekteydiler. Bazı örgütler ise siyasi mülahazaları geri plana atmış kültür odaklı yapılardı (Kürkçüoğlu, 1982).

Suriye'de kurulan ve Arapça eğitim ile Arapça kullanımının resmi hayatta artırılmasını hedef edinen Osmanlı-Arap İhvan örgütü buna örnektir. Vergilerden bölgenin daha fazla faydalanmasını hedefleyen Beyrut Arap Cemiyeti, Kahire'de örgütlenen ve Osmanlı Federal yapısının daha da gevşetilmesini isteyen Osmanlı İdari Âdem-i Merkeziyet Fırkası gibi özünde milliyetçilik fikrini savunan cemiyetler ortaya çıkmaya başladı. Arapların Osmanlı'dan bağımsızlığını elde etmesi fikrini savunan pek çok örgüt bu dönemde kurulmuştur. 1912 senesinde kurulan El-Ahid Cemiyeti Osmanlı ordusunun Arap asıllı subaylarından oluşmaktaydı. İmparatorluğun iki asli unsur olarak Türk ve Araplardan müteşekkil olması gerektiğini savunmaktaydı. İktidarda bulunan İttihat ve Terakki'nin uygulamalarına Arap coğrafyasında tepki oluşmaya başlamıştı. Osmanlı'nın Arap vilayetlerinden olan Hicaz vilayetindeki durum da Mısır ve Suriye vilayetlerine benzer durumdaydı. Hicaz'da farklı olan durum ise örgütlenme konusundaydı. Burada yaşayan Araplar diğer vilayetlerdeki gibi münevverler etrafında örgütlü değillerdi. Hicaz vilayetinde yaşayan Arap toplumu 'da diğer yerlerdeki gibi gelişmelerden hoşnut değildi. İttihat ve Terakki yönetimi merkezi iktidarın kuvvetini artırmaya çalışırken Araplar bu konuya olumlu yaklaşmıyor ve tepki duyuyordu. 1911 senesinde vilayetleri tekrardan örgütleme gayretindeki Osmanlı İdaresi Medine'yi Hicaz yönetiminden ayırarak direkt olarak merkezi idareye bağlamaya çalışınca Mekke Şerifi olarak görev yapmakta olan Şerif Hüseyin tarafından olumsuz karşılandı (Zeine, 2003, s.84-95).

Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu olan Abdullah 1911 seçimlerinde Medine mebusu olarak İstanbul'a tayin olunca buna itiraz gelmiş seçimde usulsüzlük yaptırdığı seçilecek yaşta olmamasına rağmen mebus olduğu iddiası Meclis-i Ayan tarafından kabul görmese de bu itirazın arasında İttihat ve Terakki yönetimi olduğunu düşünen Hüseyin ve Abdullah'ın tepkileri artmıştır. Kendi hatıralarında Abdullah bu durumu şöyle ifade etmiştir; "Osmanlı'da Meclis üyeleri tüm milletler arasından seçilmekteydi. İttihat ve Terakki Partisi mebusluğunu uygun gördüğü kimseleri

belirleyerek hükümet vali ve mutasarrıfları kullanarak seçimlere müdahale ile bu kişilerin seçilmesi sağlanırdı. Hicaz seçimlerine ise müdahale edemiyorlardı. Yemen ve Asir bölgelerinde mebuslar İttihatçı üyeler arasından tayin edilirdi. Görünürde seçim olmakla beraber bu aslında bir tayindi. Sürekli biçimde çıkarılan yeni kanunlar yönetenlerin yani Türklerin elindeydi. Böylelikle Türklerin diğer toplumlar üzerinde eski düzen sırasında diğer unsurların hak gaspı sağlanmaktaydı.”

İttihat Terakki dönemi politikalarının yarattığı rahatsızlık Arap kültür ve kimlik yapısının Osmanlı’da yeterince temsil edilemediği fikrini doğurmaktaydı. Vergilerden yapılan harcamaların Arap vilayetlerine gitmediği şikâyetleri artmıştır. Türkçenin resmi dil haline gelmesi neticesinde Arap dil ve kültürünün geri planda kaldığı iddia edilmiştir. Bu talep ve şikâyetlerin neticesinde İttihatçıların Genel Sekreteri Mithat Şükrü ile yapılan toplantıda Arap temsilcilerinin Arap vilayetlerinde kendi askerlerinin olması, eğitim dilinin Arapça olması, resmi yazışmalarda Arapça’nda kullanılması gibi talepleri kabul edilmiş Enver, Talat ve Cemal Paşalar tarafından da kabul edilmiştir. Bu konuya ilişkin bazı kaynaklar aslında Arap aydınlarının ve ileri gelenlerinin bu taleplerindeki haklılık konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Yapp (1987) ileri sürülen iddiaların İttihat Terakki öncesinde de var olan durumu ifade ettiğini dolayısıyla haklı olmadığı aslında ortaya çıkmaya başlayan Arap uyanışının talepleri olduğu ifade etmiştir (Yapp, 1987, s.207).

Hicaz bölgesindeki Arap toplumu ile İstanbul arasındaki alakalar Yemen ve Asir çatışmaları nedeniyle tekrar bozulmaya başlar. Burada asıl sebep milliyetçilik duygularından ziyade bölgedeki çıkarlardır. Yemen ve Asir bölgesinde uzun zamandır Osmanlı’yı da meşgul etmiş olan isyanlar Hicaz bölgesini etkisi altına almıştı. İmam Yahya önderliğinde 1904 senesinden beri devam etmekte olan isyan ve Asir’de Şeyh Muhammed bin İdris-i isyan etmiş ancak 1912 senesinde Osmanlı tarafından gönderilen birlikler tarafından isyan bazı kazanımlar elde etmesine rağmen anlaşılarak bastırılmıştır. Bu olaylar Hicaz bölgesinde otorite boşluğu doğmasına yol açmıştır. Osmanlı birlikleri isyanı bastırırken Şerif Hüseyin’den yardım istemek durumunda kalmışlardır. Şerif Hüseyin’in oğulları Abdullah ve Faysal tarafından toplanan düzensiz silahlı birlikler İdris-i isyanının bastırılmasında görev almıştır. Bu duruma rağmen Hicaz’daki Türk birliklerinin Şerif Hüseyin komutasına girmek istememeleri oluşan durum itibariyle iktidar mücadelesinin kızışmasını gündeme getirdi. Haşimi

kabilesine bağı Araplar arasında isyan hareketleri ve İdris-i saygın bir kimlikte ve Osmanlılar'ın bölgede tekrar hâkimiyet kurması hoş karşılanmıyordu. Bu noktada hatırd tutulması gereken o dönem Hicaz bölgesinde milli bir Arap kimliğinden ziyade kabile bağlarına dayanan bir yapının hüküm sürdüğüdür. Bölgede Osmanlı otoritesine en yakın lider olan Şerif Hüseyin ile anlaşmazlıkların ortaya çıkması Osmanlı'nın bölgedeki gücünü iyice zayıflatmıştır. Buna mukabil olarak isyan hareketlerinin bastırılmasıyla beraber Araplar arasında Şerif Hüseyin'in itibarının yükselmiş olduğu görülmüştür. Bu dönemde Osmanlı merkezi idaresinde İttihatçılar arasında farklı görüşler ortaya çıkması neticesinde Mekke ve Medine arasında da uzatılması düşünülen demiryolu Arap kabilelerin kervan ticareti gelirlerini düşüreceği fikri ile kabul görmemekteydi. Uzun dönem bu konuda yapılan müzakerelerde merkezi idare birçok ödünler vermesine rağmen Arap kabileleri ikna etmesi kolay olmamıştı. Benzeri sorunlar henüz çözüme kavuşmadan I. Dünya Savaşı'nın çıkması bölgenin daha da karışmasına yol açacaktı. Bu noktaya kadar fikri temelli bir çatışmadan daha çok kendi bölgelerinde serbest yaşamaya alışmış Arap topluluklarının merkezi otoritenin reformlarından rahatsız olması ve kendi çıkarlarının zedelendiğini gördükleri noktada karşı çıkışları görülmekteydi. Hicaz bölgesindeki Arap toplulukları kültür ve yaşayış biçimi olarak diğer bölgelerdeki Araplardan ayrılmaktaydı (Karal, 1996, s.498-500).

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı orduları 3 ana cephede savaşmak durumunda kalmıştır. İngilizlerin Kanal Harekâtı esnasında Mekke Emirliği ile el altından ilişki kurmak istemeleri neticesinde Şerif Hüseyin bazı gizli görüşmeler ve anlaşmalar ile muhtemel bir Arap-Osmanlı mücadelesinde desteklenecekleri sözünü almıştır. İngilizler bu görüşmelerde halifelik makamının Arap bir millette olması gerektiğinden bahsederek bu konuda da Hicaz Araplarını destekleyeceğini ifade etmiştir. Osmanlı Sultan'ının ilan ettiği cihada katılmaması ve isyan etmesinin karşılığında İngilizlerden bazı imtiyazlar alabileceği Şerif Hüseyin'e bildirilmiştir. İngiliz Yüksek Komiserliğinin başındaki Henry Mc Mahon ile Mekke Emiri Şerif Hüseyin arasında bir dizi yazışma ve görüşme trafiği başlamıştır. Şerif Hüseyin'in bu teklif karşısında verdiği cevapta isyan karşılığında sadece Osmanlılara karşı değil aynı zamanda diğer Arap kabilelerine karşı Haşimilerin korunup desteklenmesi sözünü almıştır. Aynı dönemde Şerif Hüseyin Arapların böyle bir isyana kalkışmaları halinde İngilizlerin himayesine girmekten çok Arapların çoğunlukta olduğu bölgelerde kendi

liderliğinde bir bağımsız devlet kurmak istediğini ifade etmiştir. İngiliz Yüksek Komiserliği yaptığı pazarlıklarda Hüseyin'e hâkimiyet kurabileceği bölge olarak yalnızca Suriye dışında kalan Hicaz bölgesini verebileceğini ifade etmiştir. Bu olaylar aslında Arap coğrafyasında birbirinden farklı eğilimler ve fikir yapılarının hâkim olduğu tespitini yapmamıza imkân vermektedir. Arap toplumlarında Pan-Arabizm, İslamcılık ve yanı sıra kabilecilik eğilimlerinin taraftar bulduğunu göstermektedir. Şerif Hüseyin İttihat ve Terakki yönetiminin kendi iktidarını sonlandıracağını düşünerek isyan teklifini bir çıkış yolu olarak gördü ve kabul etti. 1916 senesinin 10 Haziran'ında Şerif Hüseyin'in tahriki ile birden birçok Hicaz kentinde ayaklanma başladı. 1916 senesinin 10 Haziran'ında Şerif Hüseyin'in tahriki ile birden birçok Hicaz kentinde ayaklanma başladı. Medine-Şam arasındaki demiryoluna saldırılar düzenlendi. Osmanlı kuvvetleri bölgeye savaş şartları nedeniyle takviye yapamadığı için 7. Kolordu mühimmatsız ve takviyesiz kalmıştır. İsyana ile Osmanlı karakolları basılmaya ve çatışmalar yaşanmaya başladı. Türk birliklerine karşı yapılan saldırılara İngiliz donanması topçu ateşi ile katılım sağlamaktaydı. 16 Haziran tarihinde Taif kaybedildi. Cidde limanı İngilizlerin desteği ile Araplarca ele geçirildi ve zamanla tüm Hicaz bölgesi Osmanlıların elinden çıkmış oldu. Şerif Hüseyin Osmanlı ordusunda görev yapan tüm Arap askerlerin bu isyana destek vereceğini düşünmekteydi ancak düşündüğü şekilde gerçekleşmedi isyana katılım Arap kabileleri ile sınırlı kaldı ve İngilizlerden destek alarak ilerledi. Şerif Hüseyin geniş bir katılım sağlayabilmek amacıyla faklı bildirimler yayınlamaya çalışarak kendi tarafına daha çok insan çekmeye çalıştı. Bildirimlerinde Osmanlı'nın çöküşünde İslam ile bağına koparmaya çalışan İttihat ve Terakki yönetiminin etkisi olduğunu ve kendisinin buna karşı savaştığını ifade etmekteydi. Müslüman ve Arap kültürüne sahip çıkmayan yönetimin küfre saptığını iddia etmekteydi. İsyana hareketi kısa zamanda Hicaz bölgesi dışına da yayıldı. İngiltere Şerif Hüseyin'i Hicaz kralı olarak tanıdı ve Osmanlıların Güney cephesini ciddi olarak zayıflatma imkânını ele geçirdi. Şerif Hüseyin tarafından Hicaz Kralı sıfatının kabul edilmesi aslında kendi iktidar mücadelesinin menfaat odaklı olduğunun kabulü anlamına da gelmekteydi. İslam birliği veya Arap milliyetçiliği gibi bir davası olmadığı ileriye sürülen süreçte daha da açık biçimde ortaya çıkacaktır (Murphy, 2008, s.33-38).

Şerif Hüseyin'in İslam'ın kutsal toprakları üzerinde tek hâkim olmak isteği ve babadan oğula geçen bir hanedanlık planlıyor olması Kahire'de üslenmiş İngiliz

Komiserliğini endişelendirmeye başlamıştı. İngilizlerin amacı Osmanlı bünyesinde yaşayan tüm Arapların bir milliyetçilik fikri etrafında toplanarak isyan etmeleriydi ancak Şerif Hüseyin'in aslında kendi hâkim olduğu bir krallık peşinde koşması onların işine gelir vaziyet değildi. İngiltere'nin istihbarat bürosunun genç ve yetenekli elemanlarından T.E. Lawrence Birleşik Krallığın desteği olmaksızın Arap kabilelerin savaşı kazanmasının imkânsız olduğunu Pan-Arabizm 'den çok isyan eden kabileleri bir arada tutan şeyin menfaat olduğunu raporlamaktaydı. Şerif Hüseyin isyanı netice itibariyle Hicaz dışında Araplar tarafından kabul görmeyerek yayılmadı ancak İngiltere'nin bunu desteklemesi diğer Arap toplumları arasında itibar kaybetmesine yol açmıştır (Fromkin, 2004, s.144).

Hicazdaki isyan Fransızların da ilgisini çekmekteydi ve isyanın başarısız olacağını gördükleri anda İngilizlerin imtina ettiği askeri desteği vermek üzere 1916 senesinde 100 kadar askerden oluşan bir askeri birliği Cidde'ye gönderdi. Bu durumdan endişelenen İngilizler Lawrence'yi devreye sokarak Hüseyin'in oğulları ile görüşmesini sağladı. Bu görüşmelerde Lawrence Arap aşiretlerini Türk birliklerine karşı gerilla savaşı yapmak üzerine ikna ettiler. İngilizler cephede yaptıkları destek manevraları ve yüklü para desteği ile bu isyan ve saldırıları teşvik ettiler. İngilizlerin amacı bu isyanın olabildiğince yayılarak Osmanlıların güney cephesindeki işlerini zora sokması ve kendi menfaatlerine çalışmasıydı. 1917 senesinde Bağdat ve Basra'nın İngilizler tarafından ele geçirilmesi savaşın ve isyanın yönünü değiştirmeye başladı. Mısır'daki İngiliz birlikleri Filistin toprakları üzerine yürüdü. İlk muharebelerde başarı sağlayamayan İngilizler Arap aşiretlerini bölgede kendi yanlarında kullanmaya başladılar. Bu durum Arap isyanının biçim değiştirmesine neden oldu. Lawrence'nin etkisi ile deniz yolundan Arap birliklerini Filistin'e getiren İngilizler bu amaçla Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a İngiliz ordusu generallik rütbesi bile verdiler. Bu gelişmeler neticesinde Filistin toprakları İngilizler tarafından ele geçirildi. İsyân ve toprak kayıpları sürerken Osmanlıların Arapları isyan fikrinden geri çevirmek ve kendi yanların almak için yaptıkları çabalar sonuç vermedi. İngiliz ve Arap birlikleri ilerlerken aslında Filistin konusunda Arapların düşündüğünden farklı planların varlığı söz konusuydu. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, İngilizlerin Filistin'de bir Musevi devletini desteklediği yönünde Lord Rotschild'e bir mektup yollayarak niyetini açık etmişti. Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanana kadar devam eden Hicaz ve Arap isyanı bu vesile ile sona ermiş oldu. Bu noktaya kadar konu edilen

Arap isyanı esas itibari ile Milliyetçilik veya İslamcılık ekseninden farklı bir hüviyet kazanmış özellikle Hicaz bölgesindeki kabilelerin kendi menfaatlerini öne çıkararak durumdan faydalanması ile ilerlemiştir (Fromkin, 2004, s.150).

1.3. Arap Baharı Nedir?

2010 senesi sonlarına doğru Tunus'ta Muhammet Buazizi adlı bir Arap kendini Pazar yerinde yakarak yönetim politikalarına karşı tepkisini ortaya koymuştu. 26 yaşındaki protestocunun kendini yakmasının ardından Tunus halkı sokaklara çıkarak protesto gösterilerine başlamış ve "Arap Baharı" olarak toplumsal olayların başlangıcı ortaya çıkmış oldu. Protestolar genel olarak yönetime, ekonomi politikalarına, yaşam kalitesinin çok düşük olmasına, İktisadi sorunların arkasında yönetimin politik yaklaşımları görülmekteydi. Tunus'ta yaşanan olayların neticesinde uzun yıllardır ülkenin başında olan Zeynel Abidin Bin Ali'nin iktidarını bıraktığı görüldü. Tunus'ta nispeten yumuşak bir geçiş ile yönetimin değişmesine neden olan bu olay kendi özelinde "Yasemin Devrimi" olarak adlandırıldı. Zeynel Abidin Bin Ali sonrasında iktidarı İslami damarı temsil eden Nahda Partisi aldı. Ortadoğu coğrafyasına doğru yayılan bu ayaklanma hareketi böylece başlamış oldu. Tunus'ta gerçekleşen olayların hızlı bir biçimde Mısır ve komşu coğrafyalara yayılması bir nevi domino etkisi olarak değerlendirilmektedir. Olaylar ilk ortaya çıktığında liberal bir bakışla yapılan değerlendirmelerde bu gelişmelerin ortaya çıktığı coğrafyalarda demokrasiyi güçlendireceği yorumları yapılmıştır. Arap Baharı olgusunu dış dinamiklerle açıklayan yaklaşımlar olduğu gibi bu olaylara neden olay iç dinamiklerin dış dinamiklerle paralel hareket ettiğini ifade eden yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bilindiği gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ABD tarafından planlanan Büyük Ortadoğu Projesi İsrail'in güvenliği için ona tehdit oluşturabilecek komşu coğrafyaların bölünerek yeniden düzenlenmesi içeriğine sahiptir. Konuyu tek boyutlu değerlendirmek ise çok sayıda parametrenin yer aldığı bir toplumsal olayı değerlendirmek bakımından yetersiz kalacaktır (Şahin, 2011, s.86).

Arap Baharı olgusunun ortaya çıkmasındaki temel etken ekonomi alanındaki geri kalmışlık ve adaletsiz dağılan milli gelir olarak temellendirilebilir. Tarihi arka planı olmakla beraber gelişmelerin çıkışı aynı zamanda sosyal medya ve iletişim teknolojilerinin ilerlediği 2000'li yılların ardından gelmiştir. Kamu kaynaklarının otoriter yönetimlerce keyfi biçimde kullanılması geniş halk yığınlarının fakirleşmesine

ve yaşam kalitelerinin düşük seyretmesine neden olmaktadır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile artık bu coğrafyada yaşayan insanlar dünyanın diğer yerlerinde var olan gelişmeleri izleyebilmekte ve kıyaslayabilmektedirler. Tunus'ta olaylar çıktığında ekonomik tabloya bakıldığında gençler arasında %30'a varan işsizlik dikkati çekmektedir. İktidarı elinde tutan gruplar açısından ise durum halkın vaziyetinin ötesinde adaletsizlik içeren bir yapıdaydı. Arap Baharı'nın yayıldığı diğer Ortadoğu ülkelerinde de vaziyet buna benzer tezahür etmekteydi. Örnek olarak Tunus'tan sonra Arap Baharı'nın ortaya çıktığı Mısır'da 90 milyona yaklaşan nüfusun yarısından fazlasının günlük 2 doların altında bir gelirle geçinmek zorunda kaldığı hatırd tutulmalıdır. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin tamamında iktisadi sorunlar ve işsizlik sorunu vardır. Aşağıdaki harita Arap Baharı olaylarının etkili olduğu ülkelerin coğrafyasını göstermektedir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da bulunan ve nüfus çoğunluğu Arap olan ülkelerdir.

Harita 2. Arap Baharı'nın Etkili Olduğu Ülkeler (*Sosyal Medya ve Arap Baharı*, , 2020)

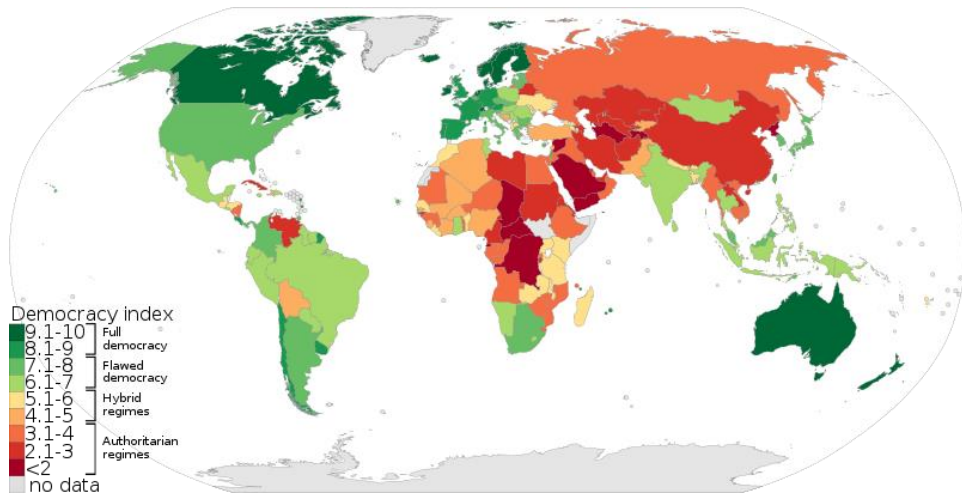

Arap Baharı olgusunun bir devrim mi yoksa bir seri halk protestosu mu olduğu tartışma konusudur. Zizek (2013) yaptığı bir açıklamada; küresel kapitalist dünyaya karşı bir protesto hareketi olarak değerlendirilmiştir. Zizek'e göre Mısır'da yaşanan gelişmeler özgürlük ve adalet için bir çağrı niteliği taşımaktaydı ve sonuç itibariyle başarılı olamasa bile devrimci niteliğini içinde halen potansiyel olarak barındırmaktadır. Arap Baharı ile ortaya çıkan başkaldırı bazı akademisyenlere göre küresel anlamda daha büyük bir hareketin yansımasıdır. İddialı yorumlara bakıldığında Araplar demokrasinin yeni öncüleri olarak tanımlanmıştır. Otoriter

yönetimlere halkın gösterdiği tepki olarak nitelenen halk hareketleri diktatörlüklerin bir sona yaklaştığının göstergesi olarak tanımlanmıştır (Zizek, 2013, s.56).

Arap Baharı bölgenin sosyolojisi bakımından sürpriz sayılabilir. Bugüne kadar bölge toplumlarından ciddi bir demokrasi talebi gelmiş değildi ve bu toplumların oldukça zayıf bir sivil toplum örgütlenmesi vardı. Arap Baharı Arap toplumlarında İslam dininin etkisi dolayısıyla toplumsal yaşamın demokrasi ile bağdaşp bağdaşmayacağı ehemmiyetli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyaset bilimi uzmanı Samuel Huntington tarafından demokrasinin yayılımı dalgalar halinde özetlenmiştir. Antik Yunan dönemini bir yana koyarsak demokrasi ilk olarak Fransız Devrimi ile kendine yer bulmaya başlamıştır. İkinci demokrasi dalgası II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmıştır. Bu dalgada Hindistan, Filipinler, Brezilya, Malezya ve Güney Kore gibi ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması buna örnek olarak verilebilir. Üçüncü dalga olarak tanımladığı olaylar silsilesi ise Portekiz ve İspanya askeri yönetimlerinin yıkılması demokrasinin inşa edilmesi ile tarif edilir. Üçüncü dalga zamanla Latin Amerika ve Afrika'ya yayılmıştır. Bu son dalga küresel bir süreç olarak tanımlanmıştır ve bir kartopu etkisi göstereceği düşünülmüştür. Üçüncü dalga demokrasi hareketinin başladığı dönemde dünyada demokrasi olarak nitelenen 41 devlet varken, 2003 senesinde dünyadaki devletlerin yarısından fazlası öyle veya böyle demokrasi olarak nitelendirilmektedir (Huntington, 1993, s.59).

Harita 3. Dünya Demokrasi Haritası (*Dünya Demokrasi Endeksi, 2019*)

Dünya demokrasi haritası devletlerin rejimlerini otoriter rejimlerden başlayarak tam demokratik rejimlere doğru sıralayarak bu devletlerin hüküm sürdükleri ülkelerde belli başlı özgürlük kıstaslarına göre demokratik yapılarını

sınıflayıp sıralayan bir ölçek ortaya koymaktadır. Bu ölçekte pek çok kıstas yer almakta ve serbest seçimlerin yanı sıra bağımsız bir yargı ve yine bağımsız ve özgür bir basın önemli görülmektedir. Bu haritaya bakıldığında Arap Baharı'nın yaşandığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyası özellikle demokratiklik bakımından oldukça geride kalmaktadır. Bu harita aslında Arap Baharı'nın ortaya çıktığı coğrafyada genel bir demokrasi talebinin neden vücut bulduğunu anlamamıza yardımcı olabilir. Arap Baharı'nın doğrudan etkilediği ülkeler olayların yaşandığı Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Yemen olurken bu olaylardan dolayı olarak etkilenen coğrafya daha da geniştir. Suudi Arabistan, Umman, Cezayir ve Fas bu kapsamda ele alınabilir. Suudi Arabistan otoriter bir devlet yapısına rağmen Arap Baharı'ndan etkilenerek bir iktidar veya rejim değişikliğine uğramamıştır. Buna neden olarak ülkenin sahip olduğu geniş petrol kaynakları ile bu bağlamda ABD ile kurduğu yakın ve bağımlılık içeren ilişki gösterilebilir. Suudi Arabistan 1932 senesinden yani kuruluşundan itibaren Abdülaziz El Suud'un sülalesi tarafından yönetilen bir krallıktır. 1950'lerden itibaren ülkede petrolün hayata getirdiği zenginlik ve bedevi göçebe yaşam tarzından modern yaşama uyum yaşanmaktadır. Artık kültürel tarafı bir yana Suudi Arabistan halkı petrolün getirdiği zenginlikle beraber bedevi yaşam tarzını terk etmiştir. Her ne kadar petrol zenginlik getirmişse de teknolojik üretim, savunma sanayi gibi pek çok alanda bağımlılık halen sürmektedir. Özellikle ABD'ye bağımlılık dikkat çeker seviyede yüksektir (Gökçe, 2016 , s.41).

Arap Baharı'nın sebepleri yalnızca iktisadi olarak görülemez. Suudi Arabistan gibi ülkelerde Arap Baharı'nın yaşanmaması bir taraftan iktisadi durumla ilişkilendirilebilirken tek sebep olarak görülmesi uygun olmaz. Halk hareketlerinin genel karakteristiği sosyal ve kültürel nedenlerine dair önemli bilgiler vermektedir. Tunus'ta ilk olayların başlamasına neden olan olayda bir pazarcı olan Buazizi zabıtalardan tarafından Pazar tezgâhının alıkonulması ekonomik bir sorunun yansıması olarak görülse bile arka planı daha karmaşıktır. Buazizi'nin tezgâhı alınırken aynı zamanda kadın polislerden tokat yemiş ve Belediye'de derdini dinleyecek yetkili bulamamıştır. Protesto maksadıyla kendini yakarak öldürdükten sonra ailesi tarafından protesto gösterileri başlatılarak devam ettirilmiştir. Bu bireysel olayın içinde kültürel ve sosyal olguların varlığını görmek gerekir. Arap ülkelerinde çıkan olayların genel karakteristiğine bakıldığında bahsedilen sosyal ve kültürel kodların görülmesi

mümkündür. Arap ülkelerinde bu olaylar yayılırken genel karakteristiğinin yanı sıra bireysel birtakım olayların ortaya çıktığı da vakıdır (Başkan, 2011, s.111).

Arap Baharı tarihsel olarak yaşanan milli ve dini nitelikli hareketlerden farklı bir karaktere sahiptir. Uluslararası alanda yaşanan halk hareketlerine bakıldığında her ne kadar bazı olaylar birbirine benzemekle beraber iç ve dış dinamikler her olay ve olgunun özelinde farklar arz etmektedir. Arap Baharı ise bugüne kadar yaşanan milli ve dini nitelikli halk hareketlerinden farklıdır. İlk defa daha fazla demokrasi talebiyle Arap halkları isyan hareketi ortaya koymuştur. Bu tespit olayların başlangıcı için anlamlı bir tespit olmakla beraber geri plan okuması yapıldığında süreci hazırlayan iç ve dış etkenlerden bağımsız bir demokrasi talebinden bahsedilemez. İktisadi zorlukların verdiği ivme hareketlerin başlayıp büyümesinde etkilidir. Doğal kaynakları geniş görece olarak daha otokratik Arap ülkelerinde özellikle körfez ülkelerinde ve Suudi Arabistan'da bu olayların yalanmaması salt demokrasi talebi dışında dikkat çeken değişkenler olduğunun delili olarak görülebilir. Yaşanan olaylar karşısında iç ve dış siyasi konjonktürün farkında olan devletler ellerindeki imkânlar ölçüsünde realist bir yaklaşım izleyerek gidişatı değiştirmiştir. Kimi Arap ülkelerinde tahripkâr yansımaları olan olaylar kimilerinde ise oldukça barışçı atlatılmıştır. Yaşanan halk hareketleri bu anlamda tarihsel kontekstinden kopuk ve dış siyasi gelişmelerden bağımsız değerlendirilemez (Gökçe, 2016 , s.42).

Arap Baharı olgu olarak Arap toplumlarında siyasi ve fikri bir dönüşümün ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu olaylar neticesinde toplumlar devleti yöneten siyasi elitler üzerinde kendi talepleri ile bütünleşen bir baskı kurmaya muvaffak oldular. Arap Baharı'nın coğrafi sınırları Kuzey Afrika ve Ortadoğu içinde kalsa bile evrensel talepler dünyanın kalan coğrafyaları ile de bağlantı kuruyor demek yanlış olmaz. Halk hareketlerinin dinamiğinde toplumun talepleri ve evrensel insan hakları ile devletlerin yönetim biçimleri arasındaki çelişki durmaktadır. Arap ülkelerinde aynı etnik aidiyetten olmayan unsurların bu coğrafyanın Arap özüne meydan okumaları da bu gerilimin içinde kendine yer bulmaktadır. Çevre ülkelerin bu olayların jeopolitik tasavvurunun dışında tutulmaya gayret edilmesi de bir gerilim hattı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre ülkeler arasında Arap olmayan Türkiye ve İran gibi devletlerin bulunduğunu hatırd tutmak gereklidir. Oluşan boşluk ve otorite kaybı devlet dışı aktörlerin güç kazanmasına neden olmuştur. Hamas, Hizbullah ve Irak Şam İslam

Devleti (İŞİD) gibi terörü araç olarak kullanabilen unsurlar bunlara dâhildir. Halk hareketleri ile bölgenin jeopolitiği değişmiş ve yeni kıstaslarla bir jeopolitik inşası söz konusu olmuştur. Arap Baharı'nın etkisi altında şu veya bu şekilde kalan devletler kapsayıcı veya reddedici tavırlar almakta ancak bu tavrı belirlerken bile oldukça zorlanmaktadırlar. Halk hareketlerinin dinamik yapısı bunlar karşısında istikrarlı bir tavır almayı güçleştiren etmenlerdendir. Arap-İslam coğrafyasında bölge politikasını reform yanlıları ile revizyonistler arasındaki gelgitler belirlemekteydi. 1950'li yıllardan beri değişmeyen bölge dinamiği bu şekilde biçimlenirken devletler ve gruplar arası ittifaklar değişmekte, devlet dışı aktörler sahneye çıkarak süreci etkilemektedir. Arap Baharı ile siyasi dönüşüme uğrayan devletler Libya, Mısır ve Yemen gibi iç güç çatışmalarına göre politikalar şekil değiştirmektedir. Fas, Ürdün ve Suudiler Körfez Krallıkları ile ittifak görüntüsü veriyorlar. Burada ittifak yapıları ile karşılıklar siyasi kırılma hatlarını belirlemekte ancak değişken zemin bu ittifakların kalıcılığını sorgulatmaktadır. Suudi Arabistan ile Katar arasındaki rekabet bölge ittifaklarını şekillendirirken Bahreyn'de yaşanan olaylara Suudilerin askeri müdahalede bulunması örnek olarak verilebilir (Aras, 2016, s.42).

Bölge ülkeleri arasındaki ittifak ve rekabetin yansımaları Mısır'da olaylar yaşanırken iyice açığa çıktı. Suudi ve Katar rekabeti Katar'ın Müslüman Kardeşler yanlısı Muhammed Mursi iktidara geldiğinde daha açık biçimde ortaya çıktı. Mursi'ye karşı darbe gerçekleştiren Sisi Suudi Arabistan tarafından desteklenmekteydi. Suudi Arabistan, Katar yönetimini Müslüman Kardeşler örgütünden faydalanarak bölgesel ayaklanmaları tahrik etmekle suçlamıştır. Arap Baharı'nın bölgede yarattığı istikrarsızlık neticesinde devlet dışı aktörler kendilerine alan bulmuşlardır. Bu duruma örnek olarak Suriye'de çıkan iç savaş neticesinde İŞİD'in konumu verilirken Hamas örneğinde Suudi Arabistan Müslüman Kardeşler'in uzantısı olarak gördüğü örgüte karşı olum içinde aynı zamanda bu örgüt eskisine nazaran İran ve Suriye'ye daha mesafeli durumdadır. Türkiye Arap bahar olgusunun direkt olarak içinde olmamakla beraber etkilerinden tamimiyle soyutlanması imkân dâhilinde değildir. Suudi Arabistan ile Türkiye'nin ilişkilerinde bozulmanın esas nedeni ise Müslüman Kardeşlerle irtibatı nedeniyle Mursi'ye Türkiye tarafından verilen destektir. Buna benzer bir karşılıklı duruş vaziyeti İran ile Suudi Arabistan arasında Yemen sahasında sürmektedir. İsrail'in bölgede yaşanan gelişmelere ilk tepkisi İslami ağırlıklı yönetimlere evirileceğini düşünerek mesafeli olmuştur ancak zamanla Arap

Baharı'nın aldığı şekil itibariyle İsrail açısından riskin azaldığı görülmektedir. Arap Baharı yalnızca olayların yer aldığı ülkelerin iç dinamikleri ile değerlendirilemez. Aynı zamanda uluslararası büyük aktörlerin bölgede ve yaşanan olaylarda rol almak isteği durumu karmaşık hale getirmektedir. Arap ülkelerine etki eden dış aktörlerin olaylara bakışının zaman içinde evrildiği, olayların gelişimini tümüyle yönlendirme şansına sahip olmadığı görülmekle beraber giderek kendi menfaatleri doğrultusunda daha etkin bir vaziyet aldığı görülmektedir (Aras, 2016, s.45).

İKİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLTİKASI VE BÖLGEYE ETKİSİ

2.1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, Arap yarımadasında yer alan ve Teokratik Monarşi ile yönetilen bir krallıktır. Yüz ölçümü 1.960.000 km² toplam nüfusu ise 2017 rakamları ile yaklaşık 33 milyon kişidir. Nüfus yapısının yaklaşık %90'lık kısmı Arap milletinden gelir. Nüfusunun geri kalan kısmı Afrikalı ve ülkeye çalışmak için gelen farklı ülkelerden gelen milletlerden oluşur. Nüfusunun %85 gibi bir kısmı Sünni İslam mezhebine dâhilken %15'lik kesimin Şii olduğu bilinmektedir. Resmi dili Arapça iken iş hayatında İngilizce'de etkin olarak konuşulmaktadır. Ülkenin başkenti Riyad'dır ancak İslam'ın önemli merkezleri olan Mekke, Medine ve Cidde'de önemli şehirleri arasındadır. Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olan ülke aynı zamanda Körfez İşbirliği Konseyi, Arap Ligi ve İslam İşbirliği Teşkilatı ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (Organization of Petroleum Exporting Countries) OPEC üyesi ülkeler arasındadır. Suudi Arabistan Krallığı'nı oluşturan coğrafi bölgeler Hicaz ve Necd olarak adlandırılır. İslamiyet ile görece kurak ve verimsiz olan bu bölgelerde devlet oluşumu ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in devletleşme sürecinden itibaren yönetim merkezleri Şam ve Bağdat'a kayarak ilk ortaya çıktığı bölge adeta unutulmuştur. Bu durumda coğrafi ve iklim özellikleri etkili olmuştur denilebilir. I. Dünya Savaşını takip eden dönemde İngiliz İmparatorluğu'nun yönlendirmesiyle Hicaz bölgesinde otonom yönetimler kurmuştur. Necd ve Hicaz bölgesi daha sonra Abdülaziz Bin Suud tarafından yönetilen Suudi devleti haline dönüşmüştür. 1932 senesinde resmi olarak kurulan Suudi Arabistan devleti günümüze kadar senesine Suud aile efradı tarafından monarşi şeklinde yönetilmiştir. Suudi Arabistan bilindiği hali ile bir demokrasi değildir dolayısıyla özgür seçimler ile oluşturulmuş bir meclisi yoktur. Petrol kaynakları ortaya çıkıp özellikle uluslararası enerji şirketleri bu bölgede yerleşene kadar Arap yarımadasında iktisadi faaliyet ticaret ile sınırlı kalmıştır. Hukuk sistemi şer-i kanunlar ile iktisadi hayata bakan idari kanunlar arasında bölünmüştür. Demokrasi ve insan hakları uygulamaları bakımından ülkede yaşanan kimi gelişmeler zaman zaman tepki çekmekte ve devlet eleştirilere maruz kalmaktadır. Suudi Arabistan ekonomik büyüklüğü bakımından en gelişmiş 20 dünya ülkesi arasına girmekte ve özellikle

petrole dayalı iktisadi yapısı ile ehemmiyetli bir yer işgal etmektedir. Suudi Arabistan'ın iktisadi bakımdan zayıflığı ekonomisinin enerji kaynakları üzerine kurulmuş ve tek yönlü bir yapısı olmasıdır. Petrol rezervlerinin ilerleyen yıllarda tükenmesi riskine karşı ülkeyi zorlu bir sürecin beklediği ifade edilebilir. Suudi Arabistan'ın petrol zenginliğinin büyük oranda Petrole hükmeden şeyhlerin ve kraliyet ailesinin elinde olduğu bilinmektedir. Bu zenginlik kısmen halkla paylaşılmakta bu da üretime dayalı olmayan ancak doğal kaynaklar üzerinden zenginleşen bir ekonomik yapı vücuda getirmektedir (Suudi Arabistan Ülke Bülteni, 2017).

2.1.1. Suudi Arabistan'ın Arap Dünyasında Tarihsel Süreci ve Konumu

Milattan Sonra (M.S.) 622 senesinde İslam Devleti kuruluncaya kadar geçen sürede Arap yarımadasının Hicaz bölgesinde göçebe Arap kabileleri genel bir devlet düzeni olmaksızın yaşamlarını sürdürmekteydiler. İslam peygamberi olan Hz. Muhammed ile yeni bir devlet sisteminin temelleri atılmış oldu. 622 senesinde Mekke'den Medine'ye hicret etmek durumunda kalan Müslümanlar ile ilk olarak Suudi Arabistan topraklarında bir devlet oluşumu ortaya çıkmaya başlamıştır. Arap yarımadasındaki göçebe kabilelerin siyasi ve sosyal bütünlüğüne doğru ilk adımlar atılmış oldu. İslam peygamberinin vefatının ardından devletin sınırları Arap yarımadasını aşarak Kafkasya, Hint Okyanusu ve Kuzey Afrika'ya doğru genişleme göstermiştir. Bu yapısı ile İslam dini hem inanç dünyası hem de siyasi sistemi kapsayan bir bütünleşik yapı sunmuştur. İslam dininin Arap toplumu bakımından siyasi bütünleştirici yapı arz etmesinin kökeninde tarihsel gelişimi yer almaktadır. Hz. Muhammed'i takip eden dört halife dönemini izleyen ve İslam Devletinin kurumsallaştığı Emeviler döneminde yaşanan iktidar, siyasi mücadele neticesinde peygamberin torunu olan Hz. Hüseyin Kerbela kentinde şehit edilirken Sünni ve Şii çatışması başlamış oldu. Mezhep temelli çatışmalar İslam dünyasında önemli bir kırılmayı temsil etmektedir. Siyasi, toplumsal yansımaları bugün dahi süren mezhep çatışmalarının tarihsel sürecini anlamak günümüzdeki siyasi çatışmaları anlamak bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Emevi'lerin ardından hüküm süren ve yaklaşık 500 sene tarihe sahip olan Abbasiler, Arap-İslam devlet geleneğinin oluşmasında önemli bir yer işgal etmişlerdir. Abbasiler, Moğol istilası ile yıkılmış ve Arap yarımadasındaki Hicaz bölgesi Memlûklü'lerin hâkimiyetine girdi. Osmanlıların Memluk devletine son vermelerinin ardından Arap yarımadası ve bugünkü Suudi

Arabistan bölgesinde göreceli olarak sakin bir dönem yaşandı. Arap aşiretlerinin kendi aralarında yaşadıkları gerilimler her dönem var olmakla beraber ancak kuvvetli bir devlet otoritesinin var olduğu tarihsel süreçlerde bu çatışmalar pek gün yüzüne çıkmamıştır. Suud ailesi Arap yarımadasında 18.yy. ortasından itibaren yükselmeye başlamıştır. Riyad yakınlarında bir kabile yöneticisi olan Muhammed İbn-i Suud, Vehhabi geleneğin kurucusu olarak anılan Necd’li İslam önderi Muhammed bin Abdulvehab ile Vehhabi geleneği üzerinden Arap kabilelerini birleştirmeye gayret etmiştir. Vehhabi geleneğin iddiası, İslam dinini en saf ve özüne uygun hali ile yaşamaktır. Bu hali ile güncel hayata uyum konusunda radikal fikirleri olan bir geleneğin hâkim olmasının önü açılmıştır (Karadere, 2020).

İbn Suud ve Abdulvehab arasında varılan anlaşmanın 20.yy’da kurulan Suudi Arabistan devletine kaynaklık ettiği ifade edilebilir. 1744 yılına tekabül eden bu anlaşma neticesinde Hicaz’da ilk Suudi devletinin ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Bu devlet bildiğimiz anlamda bağımsız bir yapı olmamakla beraber Suudi devletinin çekirdeğini oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Bu ilk anlaşmadan kuvvet alan Suud ailesi ve Vehhabiler diğer müttefikleri ile isyan etmişler Hicaz’dan doğu ve güney istikametlerine doğru Arap yarımadasını işgal ederek ayaklanmanın büyümesine neden olmuşlardır. Osmanlı Devleti bu ayaklanmanın tehlike arz etmesini müteakip o dönem Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa aracılığı ile isyanın bastırılmasını sağlamışlardır. Suudi ailesinden Abdullah Bin Suud İstanbul’a getirilerek idam edilmiş ve bu isyan girişimi sona erdirilmiştir. Osmanlı döneminde isyan girişimi neticelendirilmiş olmasına rağmen ilerleyen dönemde benzer iç karışıklıklar yeniden çıkacaktır. 1891 senesinde Suud ailesinden gelen ve Vehhabi müttefiklerinin ardıl isyan girişimleri tamamen sönmülmüş ve bitirilmiştir. Suudi Arabistan devleti I. Dünya Savaşı ve takip eden yıllarda İngilizler’in Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatmak amacıyla teşvik ettiği isyan hareketi neticesinde ortaya çıkmıştır. Şerif Hüseyin ile başlayan isyan hareketi ki kendisi peygamber soyundan gelmenin avantajına sahiptir ve hem siyasi hem de dini önderlik ederek isyan hareketinin yayılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin yıkılması ile neticelenen I. Dünya Savaşı Arap yarımadasının Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasına ve burada Arap krallıkları kurulmasına yol açmıştır. 1918 senesinde yapılan Mondros ateşkes anlaşması ardından Suud kabilesi Asir bölgesini işgal etmiş, İngilizlerle yaptıkları anlaşmalar gereği onların hamiliğinde bir ilerleyiş göstermiştir. Şerif Hüseyin kendine

bağlı Hicaz kabilelerinin desteğini almaktaydı ve kendisini halife ilan etmesinin ardından Suud kabilesi sapkınlık yaptığı iddiası ile Hicaz bölgesine ilerlemiştir. 1924 senesinde Hicaz Suudlar tarafından ele geçirilmiştir. Bu askeri başarı Suudlar açısından önemlidir ancak kanlı sonuçları olması bakımından ilerdeki çatışmalara zemin hazırlamıştır. Suudlar bu saldırıda Vehhabilerin desteğini almış ve Hicaz'lı Arap kabilelerine katliam uygulamıştır. İleriki yıllarda bu Necd ve Hicaz Arapları arasındaki gerginliği körüklemiştir. Vehhabi İhvan bedevi savaşçıları Suud Ailesini 1920'lerin ortasına kadar desteklemiş ve Hicaz ve Necd bölgesinde hâkimiyet sağlamalarına zemin hazırlamıştır. Savaş döneminde büyük destek veren İhvan savaşçıları barış döneminde ve yeni düzen tesis edilirken Suud ailesi için sorun teşkil etmeye başlamıştır. Arap yarımadası dışında daha büyük bir İslam devleti kurma masadı ile savaşa devam etmek isteyen İhvan grupları Suud ailesinin İngiltere ile siyasi ilişkilerini tehdit eder duruma gelmiştir. 1929 senesinde Suud'lara karşı ayaklanan İhvan savaşçıları İngiltere'nin desteği ile Suud ailesi tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Suud ailesi etrafında toplanan Necd kökenli kabileler Suud hâkimiyetinin tesis edilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Günümüzde halen Hicaz ve Necd kökenli kabileler arasındaki ayrımın kökeni bu olaylardan kaynaklanır. 20.yy'da Suudi Arabistan devletinin siyasi ve sosyal yapısını tanımak için tarihsel gelişmelere ve olaylara vakıf olmak gereklidir (Karadere, 2020).

Suudi Arabistan'ı yöneten krallar Muhammed Bin Suud soyundan gelmektedir. Devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları Kralın uhdesindedir. Başbakanlık görevi aynı zamanda kral tarafından yürütülür. Bakanlar Kurulu başkanlığı kral tarafından yapılır. Suud ailesinin kalabalık olması krallıkta ehemmiyetli görevlerin aile üyeleri tarafından yürütülmesi ve yönetimin her seviyesinde bu ailenin hâkimiyetine olmasına imkân sağlar. Suudi Arabistan'da bugün itibariyle yaklaşık 7,000 prens vardır, bu prenslerin arasında Kral Abdülaziz'in 200 civarındaki oğlu devleti yöneten kurumların başında bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu mensupları çoğunlukla kraliyet üyelerinden atanırlar. 2006 senesinde yayınlanmış Kraliyet Kararnamesine göre Suudi Kralları, Suudi Prenslerin oluşturduğu komite vasıtasıyla seçilecektir. Suud Kraliyet Ailesi geçmişten beri üç ana fazdan geçmiştir: İlk Suudi Devleti 18.yy.'da kuruldu, İkinci Suudi Devleti 19.yy.'da kuruldu ve günümüz Suudi Arabistan Krallığı. Birinci Suudi Devleti Vehhabiliğin yayılmasıyla ortaya çıkmıştır. İkinci Suudi Devletinde sürekli iç savaşlar yaşamıştır, bir isyan hareketi ile kurulmaya

çalışılmış ama uzun vadeli bir ömrü olmamıştır. Son ve günümüz Suudi Arabistan'ın ise Ortadoğu'da önemli sayılan etkinliği mevcuttur. Suud Ailesi, kuruluşun beri Osmanlı Devleti, Mekke Şerifi Hüseyin, El-Raşit ailesiyle beraber Suudi Arabistan'ın içinde ve dışında birçok İslamcı grupla çatışma yaşamıştır. Bu çatışmalar siyasi ve iktisadi nedenlere dayanmaktadır. Devletin başı olan Kral ülkede mutlak siyasi gücü elinde tutmaktadır. Kralın kabine dâhilindeki bakanları atama yetkisi vardır. Önemli sayılan bakanlıklar yani İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları, Savunma Bakanlıkları, Suud ailesi üyelerince idare edilir. Ülke 13 idari bölgeye ayrılmıştır ve valilikler çoğunlukla Suud ailesine verilmektedir. Kritik askeri görevler de Suud ailesi üyelerince paylaşılır. Suud ailesi mevcut siyasi vaziyeti korumak maksadıyla dini ulemanın, ticari imtiyaz sahiplerinin ve bunlar eli ile toplumun desteğine gereksinim duymaktadır. Ortadoğu bölgesinde yaşayan toplumların çoğu Araplık kimliğinde kendisini bulmaktadır. Kendi kimlikleriyle Arap Birliğini özdeşleştirmektedirler. Suudi Arabistan ise kimliklerini ifade esnasında kendilerini laik Arap kimliğinden ayırt ederler. Kendi ideolojilerine uygun olarak kan bağına dayalı olarak kimlik ifade ederler. Nüfus ağırlığı ve iktisadi kuvvetine rağmen Suudi Arabistan kendisini askeri güç olarak zayıf bir konumda gördüğü için askeri yatırım bütçesine her sene artan oranda yatırım yapmaktadır. Dünya'da en büyük petrol üreten ve ihraç eden ülke konumundadır. İslamiyet bakımından kutsallık atfedilen Mekke ve Medine gibi şehirlerin kendisine ait olması nedeniyle Suudi Arabistan Arap dünyasında lider olma arzusunda. Suud ailesinin iktidarda kalması ve dış müdahalelerden ülkeyi korumak temel isteklendirme faktörleri olarak etkindir. Arap dünyasındaki konumunu ve dış politika araçlarını yönetim iktidar ve idaresini devam ettirebilmek açısından kullanmaktadır (Metz, 1992, s.32).

Kuruluşundan itibaren Suudi Devleti siyasi iktidar ve askeri güvenliğini korumak açısından Batılı güçlerin desteğini aramıştır. Özellikle dış politika sahasında bu tavrı oldukça belirleyici olmuştur. Diğer Arap devletleri içinde kendi fikri yapısına uygun iktidarların işbaşına gelmesi için etkin bir politika izlemekte ancak bu politika uluslararası alanda destek aldığı devletlerden bağımsız tezahür etmemektedir. Son 50 senedir Suudi Arabistan'ın özellikle dış politikası ABD hegemonyasındadır demek yanlış olmaz. Petro kaynaklarının genişliği ve verimliliği Suudi Arabistan'ın dünya enerji piyasasında her ne kadar bağımsız karar almasına da etkin olmasını getirmektedir. Ülkenin bu enerji potansiyeli ABD tarafından siyasi araç olarak

değerlendirilerek kullanılmaktadır. Dünyadaki petrol arzını kontrol edebilme yeteneğine sahip olan bu ülke özellikle ABD tarafından kontrol edilip kullanılmaktadır. Arap toplumlarında özellikle Arap milliyetçiliği fikrine sahip laik Araplar arasında Suudi Arabistan'ın bu politik yaklaşımı tepki doğururken tersi yaklaşıma sahip yönetimler ve kesimler tarafından sahiplenilmektedir. Özellikle Arap yarımadasındaki bağlı krallıklar üzerinde Suudi Devletinin büyük etkisi vardır. Suudi Arabistan 1960 yılında OPEC kuruluşunda önemli rol almıştır. Enerji piyasaları anlamında etkin olduğu olaylara ise 1973-74 senelerinde yaşanan petrol krizi örnek verilebilir (Türk, 2006, s.45).

İsrail'in Mısır ve Suriye ile 1973 savaşından kazançla ayrılmasının ardından Müslüman ağırlıklı toplumlardan oluşan OPEC ülkeleri Batı ülkelere karşı ambargo uygulayarak iktisadi bir krizi tetiklemişlerdir. Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinin çoğunlukta olduğu grup, savaşı takip eden dönemde, üretimi azaltarak neticede ilk petrol krizinin çıkmasına vesile olmuşlardır. Bu durumun en büyük sebeplerinden biri, Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinin Arap-İsrail çatışmalarında Arap devletlerine ve dolayısıyla Filistin davasında etkin olmak istemeleridir. Bu hal, bir seneye varmadan Dünya Petrol fiyatlarını yaklaşık dört kat yükselmesine neden olmuştur. Suudi Arabistan'ın gelirleri buna bağlı olarak artmıştır. Petrol'ün Suudi Arabistan ve OPEC tarafından bir siyasi araç olarak belirtilen maksatla kullanması istisnadır. Bu tespitin göstergesi 1979'da yaşanan İran İslam devrimi ve petroldeki ani yükseliş karşısında, ABD'de Ronald Reagan hükümetinin talebine istinaden piyasaya bol miktarda petrol arzıdır. Suudi Arabistan'ın petrol arzıyla petrol fiyatlarında istikrarı 1980'lerin ortasına doğru sağlanarak ABD politikasına destek verilmiştir. Bu durum bazı analizlerde, Sovyetler Birliğini petrol ve doğalgaz üzerinden zayıflatarak Soğuk Savaşın bitmesine katkıda bulunmuştur (Türk, 2006).

2.2. Suudi Arabistan Dış Politikası

Suudi Arabistan Ortadoğu coğrafyasında jeopolitik olarak homojen bir nüfus yapısına sahip olmasıyla öne çıkmaktadır. Topraklarının büyük kısmı çöl olması sebebiyle nüfus belirli bölgelerde toplanmış vaziyettedir. Yüzölçümüne göre nüfusu görece olarak düşüktür. Suudi Arabistan'ın belirleyici özelliği nüfusunun kimlik üzerinden değil aşiret yapısı üzerinden belirlenmesidir. Suudi Arabistan'ın belirleyici iktisadi geliri %75 oranında petrolden sağlanmaktadır. Petrol gelirlerinin yüksek

olması nedeniyle askeri harcamalara ciddi kaynak ayırabilmektedir. ABD'nin Suudilere olan ilgisi Petrol kaynaklarına sahipliği üzerinden şekillenmektedir.20.yy ikinci yarısından itibaren ABD petrol arzını kontrol edebilme karşılığında devletin siyasi bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamaktadır. Devletin istikrar ve bütünlüğü bu anlamda ABD'nin desteğine bağlıdır. Petrol arzını kontrol edebilecek kadar büyük bir potansiyele sahip olması Suudi Arabistan'ı dünya iktisadı açısından önemli bir yere konumlandırmaktadır. Suudi dış politikasını belirleyen unsurların başında İslam dinini temel alan yaklaşımı yer almaktadır. Yönetim bakımından irdelendiğinde Suudi Arabistan siyaseti yüksek seviyede kişiselleşmiş bir yapıya sahiptir. İslamiyet'e kaynaklık yapan topraklar olması ve kültürel sebepler dolayısıyla ülkede yaşayan Arap kökenli halk kendisine diğer devlet vatandaşlarına göre daha özel bir konum verdiği inmektedir. Suudi toplumunda bireysel statüyü belirleyen unsur yetenek ve çalışmadan öte soy aidiyeti olmaktadır. Bu açıklamalar ışığında Suudi Arabistan'ın siyasi kültürü din ögesinden ayırt edilerek irdelenemez. Siyasal fikriyatı Vehhabilik üzerinden şekillenmektedir. Suudi dış politikasında temel öğelerden biri kendi siyasi kültürünü din ögesini kullanarak etrafındaki ülkeler yaymak olarak açıklanabilir. Dış politikada ifade edilen bu amacı dolayısıyla modernleşme, batılılaşma girişimleri ile Şii mezhebine sahip toplumları ve devletleri siyasi, güvenlik tehdidi olarak algılamaktadır. Bahse konu bu algı dış politik yaklaşımında belirleyici bir unsur olarak algılanmaktadır. Suudi Arabistan'ın petrol üretim şirketi Arap Amerikan Petrol Şirketi (Arab-American Oil Company) ARAMCO Suudi hanedanı ile ABD ortak şirkettir. Bu şirket dünyada en büyük petrol üreticisi konumundadır. Suudi Arabistan'ın iktisadi ve siyasi omurgası ARAMCO'ya dayanmaktadır. Suudi devletinde bildiğimiz anlamda bir parlamento bulunmaz bir nevi parlamento işlevini görmek için istişare kurulu vardır. Şura ismi verilen kurul üyeleri gazeteciler, teknokratlar, iş adamları, İslam âlimleri ile askerler bulunur. İstişare kurulu, iç ve dış siyaseti belirleyecek değerlendirmeler yapar. Suudi Arabistan'ın iç siyaseti, üç ana düzlemde işler: Hanedanın siyaseti, ulusal ve bürokratik siyaset. Bu genel süreç çoğunlukla kendi düzleminde işler. Buna rağmen birbirleriyle de alakalıdır. Suudi hanedanının kıdemli mensupları, ulusal güvenlikle alakalı yönetimin en üst makamlarında bulunur. Üst seviyedeki teknokratlar, kralın başdanışmanı olabilir, kendi sahalarında sorumluluk alabilirler ve operasyonel karar vericiler olarak sorumluk alabilirler. Dış politikayı belirleyenlerse tüm ehemmiyetli siyasi süreçlerde etkindirler. Dış politika süreçlerine

yönetimdeki hanedanın hâkimiyet kurması sebebiyle, karar alma süreci, rasyonel-bürokratik yaklaşıma uygun olarak işlememektedir. Diğer değişiyse, karar alma, aile içi pozisyonlar ve farklılıklar, her durumda olarak bir alandan diğerine yayılabilmektedir. Böylece dış siyaset belirlenirken konular aile üyeleri tarafından karşılıklı olarak kullanabilmektedir (Holden, 1982, s.19).

Suudi Arabistan'ın dış politikası bazı durumlarda değişim eğiliminde olsa bile geleneksel dört temel maksat etrafında şekillenmektedir. Bu maksatlar; iç ve dışı dini esaslı bir yaşam biçiminin korunması, ülkenin bütünlüğün muhafazası, iktisadi refahın sürdürülmesi ve rejiminin devamlılığıdır. Suudi Arabistan'ın bir devlet oluşumuna evrilmesini sağlayan İngiltere'yken rejimin sürekliliği ve güvenliğini sağlayan ABD'dir. Kızıl Deniz ve Basra Körfezi gibi iki jeostratejik öneme sahip coğrafyaya komşu olması nedeniyle ve ayrıca dünyanın en önemli petrol ihracatçılarından biri olması jeostratejik, ekonomik öneme haizdir. İslam dini bakımından kutsal mekânlar olan Mekke ve Medine'ye sahipliği dolayısıyla dinî merkez olması yanında ekonomik zenginliği Arap dünyasında liderlik rolü dolayısı ile de bölgesel öneme sahiptir. Bu konumuna rağmen Suudi Arabistan'ın askeri bakımından bölgenin diğer ülkelerinden daha zayıf görülmesi dış politik maksatları bakımından Batı'yla bağımlılık ilişkisi kurmasına neden olmuştur. Bu durum Suudi Arabistan'ın en önemli yatırımlarının askeri harcamalara yönelmesine ve ABD'nin en önemli silah pazarlarından biri durumuna gelmesini sağlamıştır. Sayılan nedenlerle bu denli ehemmiyetli bir ülke olması onu batıya bağımlı kıldığı gibi batıyı da belirli alanlarda ona bağılı kılmış ve bu karşılıklı bağımlılık alakası eskiden beri dış politikada en belirleyici etmenlerden biri olmuştur (Ataman, 2016, s.150).

Ülkede yönetim, önemli uluslararası ilişkiler kararlarını meşru göstermek için dini liderlerin fetvalarına önem verir. Kral Fahd döneminde özellikle Körfez Savaşı sürerken ABD tarafından işgal edilen Irak'taki eylemleri meşru gösterebilmek maksadıyla dini liderlerin fetvasına başvurulmuştur. 1992 senesinde Suudi rejimi Danışma Konseyi kurulmuştur. Bahse konu konseyin bünyesinde bulunan Dış İşler Komitesinin görevi, dış politikayla alakalı konular üzerine yönetime tavsiyelerde bulunmaktır. Bu konseye rağmen Kral ve atanan Dışişleri Bakanı, devletin dış ilişkilerinin çerçevesini çizmektedir. Dışişleri Bakanın belirlediği prensiplere uygun tavsiyelerde bulunmaktadır. Suudi Arabistan devlet ve dış politika yönetimi, iki temel

dış politik aracı kullanmaktadır. Bu araçlar petrol üretim miktarı ve dış mali yardımlardır (Ataman, 2016, s.153).

Suudi Arabistan'ın uluslararası ilişkiler anlamında dış politik süreçleri irdelendiğinde kendi bölgesinde özellikle petrol ihracatı anlamında önemli olan Körfez coğrafyasında var olan siyasi rejimlerin sürmesi ve istikrarın devamlılığı olmaktadır. Devletin dış politik yaklaşımının temel ayakları aşağıda sıralandığı gibidir;

Bölgede istikrarın korunması,

Rejimlerin sürekliliği, mevcut durumun muhafaza edilmesi,

Din olgusu,

Petrol üzerinden yapılan siyaset,

Arap soy bağı.

Dış politika belirlenirken din olgusu mezhep bağlamında kullanılmaktadır. Suudi devleti İngilizler'in etkisi ile kurulurken sergilenen tutum onları vaziyeti muhafaza edecek bir dış politika izlemeye yönlendirmiştir. Dış politika yaklaşımında belirleyici unsurlar bölgedeki dengeler ve dünyanın büyük güçlerinin siyasi yaklaşımlarıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin güdümünde tek kutuplu dünya düzenine geçiş yaşanması ile 1991 senesinde ABD'nin Irak'a müdahalesi başladı. Bu dönemden başlayarak Suudilerin ABD ve Avrupa ülkeleri ile dış ilişkilerinde güvenlik boyutunun öne çıktığı görülmektedir. ABD ve Avrupa için hem kendi sanayi ve toplumlarını besleyecek enerji kaynaklarına sahip olması hem de bu yolla dünya dengelerini kontrol edebilmeleri bakımından Suudi Arabistan'ın önem arz ettiği görülmektedir. 2011 senesi rakamlarına bakıldığında 200 milyar dolar civarında petrol ihraç eden ülke bu yanı sıra dünyanın en büyük petrol ihracatçısı konumundadır. Kanıtlanmış petrol rezervi 250 milyar varilin üzerindedir. Fosil kaynaklara bağımlılık devam ettikçe Suudi'lerin ehemmiyetli petrol ihracatçısı konumu sürecektir. 2001 senesinin 11 Eylül günü ABD'nin New York şehrinde Dünya Ticaret Merkezi kulelerine yapılan terör saldırısının ardından ülkede güvenliği tehdit eden en başat unsurlarından biri El-Kaide olmuştur. Usame bin Ladin Suudi Arabistan'da büyük ve zengin bir aile mensubudur. El-Kaide'nin kurucusu olan bu şahıs Suudi Arabistan'ın ABD karşısında yumuşak karnı olmuştur. Usame bin Ladin dışındaki aile üyeleri rejim politikalarına destek vermesine rağmen bu şahsın terör saldırılarının ardında bulunması ABD'nin Suudi

Arabistan politikasında elinde bir koz olarak kullanılmıştır (Diriöz, Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri, 2012).

ABD ile olan ilişkiler bağlamında Suudi Arabistan siyaseti her iki ülke açısından realizm ve idealizm arasında gelgit yaşanan bir süreci ifade etmektedir. ABD'nin kuruluşundan bu yana savunduğu değerler olarak dış dünyaya yansıttığı demokrasi, insan hakları gibi değerler bölgesel çıkarları söz konusu olduğu zaman feda edilebilmekte ve bu yönde ciddi bir eleştiri sağanağına maruz kalmaktadır. Soğuk Savaş'ın çetin şartları dolayısıyla beka sorunu yaşadığını ve bu sebeple kendi değerlerinden taviz vermesi gerektiğini ifade eden ABD realist yaklaşım dâhilinde bunu bir gereklilik olarak ifade etmektedir. Bazı teorisyenlerin iddia ettiği üzere dış politikasına demokrasi ve insan hakları önceliklerini koyan bir ABD yönetimi daima başarısız olmaktadır. Bu durumun sebebi olaraksa ABD'nin demokrasi anlamında misal teşkil etmekle yetinmekten öte, kendi tanımladığı ölçülere göre demokrasiyi yaymaya gayret ederken bu çabalar bir taraftan dünyanın farklı bölgelerinde savaşlara ve çatışmalara sebep olurken diğer taraftan da ABD'nin inandırıcılığını ve ona duyulan güveni zedelemektedir. Walt (2016), tarafından ifade edilen görüşe göre ABD dış politikasındaki başarısızlıklar, ABD başkanlarının yeterince “realist” davranmamalarından kaynaklanmaktadır. Suudilerle olan ilişkilerinde ittifak değerlendirmesi 1970'lerle sınırlandırılmaz daha evvelki dönemlere dair bu birliktelik daha öncelere neredeyse 1930'lara dayanır. O zamanda dahi birçok ABD petrol şirketi Arap coğrafyasına girerek ARAMCO kuruluşu sağlanmıştır. Soğuk Savaş ile iki ülkenin arasındaki alaka yoğunlaşmış ve Suudi Arabistan, ABD bakımından özellikle 1950'lerde, Sovyetler Birliği ve onun Ortadoğu coğrafyasında desteklediği “Baas” partisi önderliğindeki milliyetçi rejimleri kuşatmanın önemli bir yöntemi olarak kullanılmıştır. İngiltere'nin Körfez'den çekilme kararının ardından ABD ile Suudi ilişkilerinde yeni bir aşama başlamıştır. 1970'lerle beraber Suudi Arabistan, Başkan Nixon ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik geliştirdiği “iki ayaklı politika”nın iki ayağından birini oluşturmuştur. Böylece Suudi Arabistan ve İran'la beraber ABD'nin Ortadoğu siyasetinin esaslı iki vekil gücünden biri durumuna gelmiştir. ABD'nin bahsedilen siyasetle birlikte Suudi Arabistan'a doğrudan yaptığı askeri eğitim, teknoloji silah, yardımları ABD' dış politikasının önde gelen bir parçası durumuna gelmiştir (Harunoğlu, Mart 2020).

Özellikle 1979 senesinde İran’da meydana gelen gelişmeler ve İslam Devrimi sürecine kadar ABD’nin Körfez bölgesine dair politikasında idealizm baskısı hissedilirken Ford’dan başkanlığı devralan Jimmy Carter dış politikasında 1979 senesinde yaşanan İran İslam Devrimi ile Sovyetlerin Afganistan’ı işgali etmesinin ardından geçirdiği değişim dikkat çekicidir. 1980’de yayınlanan tarihli “Carter Doktrini”, insan hakları, demokrasi söylemini öne çıkaran gelen Amerikan idealizmini politik söylem olarak benimseyen bir ABD başkanın, Soğuk Savaş şartlarında siyasi idealizminden sıyrılmak mecburiyetinde kaldığını gösteren bir örnektir (Bloomfield, 1983, s.12).

Bu dönemde ABD Başkanı Carter yönetiminin iç yazışmalarında Suudi Arabistan’ın ABD açısından öneminin vurgulandığı raporlara rastlanmaktadır. Bahsedilen raporlarda Suudi Arabistan ile ittifakının tarihçe ve ehemmiyeti vurgulanmakla birlikte, Suudi Arabistan’ın dış ve iç politikasına dair genel çerçeve çizilmekte, Carter’a bu konularla alakalı gerekli bilgiler sağlanmaktadır. Bu raporlar daha sonra ele alınması planlanan ikili ilişkilerin temel noktalarında benimsenmesi gereken yaklaşımlar hakkında zemin oluşturmaktadır. Başkan Carter’ın bilgilendirmesi amacıyla farklı dönemlerde hazırlanan raporlarda, Suudi Arabistan’a dair iki ana tespit vardır. Bahse konu tespitler ilk olarak, Suudi Arabistan’ın petrolü sebebiyle özellikle 1970’leri takiben bölgede ve dünya siyasetinde artan etkinliğidir. ABD Dışişleri Bakanlığı’nca Başkan Carter’a bilgi vermek amacıyla 1977 yılında hazırlanan rapor, ABD bakımından Suudi Arabistan’ın önemini 3 unsurla açıklamıştır. Suudiler sahip oldukları hidrokarbon kaynakları, Arap dünyasında dini ve siyasi etkisi ile yine coğrafi stratejik vaziyeti. Bahsedilen faktörlerin uzun süredir etkili olduğunu vurgulamakla bu rapor, ehemmiyetli bir değişimin işaret fişeğidir. Suudi lerin o dönem Ürdün ve Lübnan, Mısır ve Suriye gibi devletlere yaptığı maddi yardım artmaktadır ki raporda mali yardımlar, Suudilerin bölgedeki siyaseti onları etkin bir aktör haine getirmektedir. Central Intelligence Agency/ Merkezi Haber alma Teşkilatı (CIA) tarafından hazırlanan raporlarda da benzer bir durum ifade edilmiştir. Suudi Arabistan 1970’li yıllardan başlayarak Arap coğrafyasında ve Körfez bölge siyasetinde daha etkili bir konuma erişmesi 1977 tarihinde yayınlanan CIA raporunda tespit edilir. Bu raporda özellikle 1973’teki petrol krizi ardından dünya siyasetinde ağırlığını arttıran Suudiler, bundan itibaren, ABD ile siyasi olarak kendilerini sadece “müşteri” değil fakat “ortak”

olarak, diğ er bir anlatımla, eş konumda bir müttefik olarak görmeye baş lar. Diğ er yandan bahse konu dönemde ABD yönetimince Suudi Arabistan'ın dış politik maksatlarının tespit edildiğ i görülür. Bunlar, Ortadoğ u'da ABD karşıtı hareketlere giriş en ve bu anlamda radikal olduğ u düşünölen hareketlerin sönömlenmesidir. Radikal tavra sahip devletlerin çevrelenmesiyle; Ortadoğ u coğ rafyasında Filistin sorununa dönük müzakere sürecinin baş latılarak önemli bir bölgesel istikrarsızlık unsuru olan sorunun görünürde bertarafı hedeflenmektedir. ABD ve Suudiler arasında bulunan özel içerikli müttefiklik alakasının sürdürölmesi ile ölkede bütöncöl kalkınmayı kolaylaşt ıran sağ lıklı bir uluslararası iktisadi çevrenin oluşturulmasına katkı verilmesi şeklinde sıralanmışt ır. Belirlenen maksatlara ulaş mada petrol kaynaklarının Suudi Arabistan'ca önemli bir vasıta biçiminde kullanıld ıđ ı ve böylelikle bölgesel etki alanı zamanla arttığ ı haber alma örgütü tarafından vurgulanan bir unsur olarak tespit edilmişt ir. Bu konuda yapılan genel değ erlendirme Suudi Arabistan üzerine bu anlamda yapılan ikinci tespit, ö lke içinde siyasi hal ve vaziyet üzerine yapılan yorumlardır. Ö lkedeki varlığ ını sürdüren siyasi rejim, ABD Dış ıř leri Bakanlığı'nca hazırlanan raporlarda "babadan oğ ula devredilen mutlak hâkimiyet" şeklinde nitelendirilmişt ir. Aynı raporlarda demokratik siyasi partilerin varlığ ından bahsedilemediğ i ve bundan dolayı muhalif siyasetin bulunmadığ ı siyasi sistemde kadınlara dönük eğitim imkânlarının olmasına rağ men ancak sosyal hayatta insan haklarının yeterli seviyede olmadığ ı bildirilmektedir. Mesleki dernekler, iş ç i sendikaları gibi demokratik kurumların var olmadığ ı, hukuk ve adaletin sistem olarak onarıcı değ il ancak cezalandırıcı olduğ u tarzında negatif hususların da altı çizilmişt ir. Bu şek liyle ABD'den son derece farklı bir siyasi yapıya sahip olan Suudi Arabistan'ı yöneten hanedanın, ABD kamuoyu baskısının ehemmiyetini anlamadığ ı belirtilirken bu durum ABD'nin Suudi Arabistan Büyökelç iliğ i görevini 1977'de yapan John West sosyo-költürel olarak tarafların önemli bir farklara sahip olduğ unu ifade etmektedir. Bu tespitler ö lkelerin dış politika bağ lamında ilişkilerinin idealizm çerçevesinde çık ararak realist ve hatta neo realist bir çizgiye oturmasında mihenk taşı olacak tespitler iç ermektedir. Yapılan bu tespitlerin yanında Suudi yönetimince petrol üzerinden gelen refahın vatandaşlara aktarılmasının, yaş anması muhtemel muhalif siyasetin doğ masını engelleyerek ö lkede istikrarı sağ layıcı unsur biçiminde görölmektedir (Harunoğ lu, Mart 2020, s.145).

Suudi dış politikasının bağlı olduğu ve en önemli müttefiklik bağıını sürdürdüğü ABD ile olan ilişkisinin seyrini irdelemek genel çerçeveyi yakalamak bakımından önem arz eder. Bu tek başına yeterli olmasa bile öncelikli olarak tespit edilmesi gereken bir alandır. Bunun yanında Suudi Arabistan'ın dış politikasını anlamak için dini itikatları olan Vehabiliği tanımak gerekir. Modern dünyanın getirdiklerini reddeden bir dini anlayış olan Vehhabilik ile İslam dininin ilk dönem uygulamalarının değişmeden kalması gerektiğini savunan selefler aynı düzlemde buluşmaktadırlar. Suudi hanedanlığı ve devletin meşruiyet kaynağı olarak kullandığı Vehhabilik, Selefilik akımının Suudi sürümü olarak algılanmaktadır. Suudi devleti kendi ideolojisini komşu coğrafyalara yaymak için özel bir çaba sarf etmektedir. Bu amaçla petrol gelirlerinin verdiği iktisadi gücü kullanarak 1962'de "İslam Dünyası Ligi" kurulmuştur. Kurulan teşkilatın maksadı Suudi ideolojisini dış çevrelere yaymak olarak ifade edilmektedir. ABD'nin dönem stratejisi ile uyumlu olarak 1979 İran Devrimi'ni müteakip Körfezdeki Arap toplumları arasında ve daha da ilerleyerek Orta Asya ve Ortadoğu'da ideolojik harekâta girişmiştir. Selefî ideolojisine göre Şii mezhebinin pek çok inaniş ve uygulaması İslam'a aykırıdır ve bu sebeple çok temel ve ciddi bir karşıtlık söz konusudur. İmani ve itikadi bu büyük ayırım ve çatışma durumu özellikle SSCB'nin Afganistan'ı işgal ettiği dönemin ardından ABD tarafından komünizmi bertaraf etmek amacıyla kullanılmıştır. Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da komünist ideolojinin yayılmaması için bu bağlamda İslami yönetimleri içine alan bir Yeşil Kuşak projesi desteklenmiştir. İran'da yaşanan gelişmeler bu politikanın katmerlenmesine neden olmuştur (Harunoğlu, Mart 2020, s.56).

2.2.1. Geleneksel Suudi Arabistan Dış Politika Ekseni

Suudi dış politikasını yansıtan unsurlar çok yönlü bir yaklaşımı içermektedir. Bahsedildiği üzere dış politikayı şekillendiren süreç dini olgular, yönetim ve statükonun muhafaza edilmesi ve Arap dünyasında liderlik rolünü almaktır. Bu bağlamda rekabet içinde olduğu Sünni eksende Mısır gibi ülkelerle rekabet içindeyken mezhep temelli olarakta İran ile rekabet halindedir. Ortadoğu coğrafyasında en büyük ekonomi olarak Suudi Arabistan etkili konumdadır. Dünya petrol arzını etkileyebilecek kaynaklara sahiptir ve 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren petrolü siyasi bir etki unsuru olarak kullanmaktadır. Suudi Arabistan dış politikasını şekillendiren

siyasi kültür İslam dininin Sünni-Hanbeli mezhebi üzerinden şekillense bile bu durumu diğer Sünni ağırlıklı devlet yapılarından ayıran Vehabi yorumu önem arz eder. Selefilğin Suudi yorumu olarak nitelendirilen bu anlayış gerçek İslam iddiasına sahiptir. Bu iddia ile Suudiler İslam'ın dünyada yayılmasını amaçladıklarını ifade etmektedirler. İran'da yaşanan devrim sonrasında İmam Humeyni'nin iddiası bu anlamda nasıl İslam'ın Şii mezhebinin yayılıp kuvvetlenmesi ise Suudiler benzer biçimde tanımlamayı İslam olarak yapmaktadırlar. Bu benzer politik yaklaşım aynı zamanda iki ülkeyi dış politika sahasında şiddetli biçimde karşı karşıya getirmektedirler. Özellikle İran İslam Devrimi'nin yaşandığı 1979'da itibaren bu durum keskin çizgilerle belirlenmiştir. Suudi Arabistan devlet olarak kurulması esnasında kendisini aynı coğrafyadaki Arap devletlerinde olduğu üzere milliyetçilik ya da vatanseverlik kavramlarıyla inşa etmek yerine, aksine İslami değerler ve İslam'ın kendilerince yorumu olarak kabul edilebilecek Vehhabilik üzerinden tanımlamıştır. Suudi kimliği etnik değil, dini değerler üzerine bina edilmiştir. 2003 senesindeki bir araştırma Suudi halkının, din olgusunu, toprak bütünlüğünden daha evvel değerlendirdiği tespit edilmiştir. Gerçek İslam anlayışı iddiası, devleti bulunduğu coğrafyada İslami yönetim bakımından bir model olarak değerlendirmeye yönlendirmektedir. İslam dininin kendilerine göre yorumlarıyla yeni devletlerinin ortaya çıkması, Suudilerin bölgede hegemonyasına model olma iddiasına meydan okuma olarak değerlendirilir. Bu durum Suudi Arabistan dış politik eksenini belirleyen etmenlerden en önemlisidir (Darwich, 2014).

Suudiler model olma özelliklerini korumak ve İslam dini ile alakalı iddialarını sürdürmek için var olan vaziyeti korumaya çalışmaktadırlar. Bölgede kendi varlıklarını ve fikri yaklaşımlarını tehdit edecek yeni olguların hareketlerin ortaya çıkması kendileri bakımından kabul edilebilir bir hal değildir. Göreceli olarak çevresindeki Mısır ve İran gibi devletlerden daha düşük askeri kapasiteye sahip olmaları neticesinde ortadaki güç dengesizliğini askeri teknoloji bakımından ABD ve diğer Batılı ülkelere aldıkları destek ile gidermeye çalışmaktadırlar. Bu ilişki biçimi İslami ilkesel değerler üzerinden değil karşılıklı çıkarlar üzerinden bir dış politika şekillendirmelerine neden olurken bazen görünürde çelişkili durumların yaşanmasına neden olmaktadır. Vehhabilik etrafında dağınık halde yaşayan Arap kabilelerin bir devlet altında toparlanmasının takiben aralarında "ihvan-kardeşlik" adı ile bağ kurulmuştur. İhvana bağlı gruplar, I. Dünya Savaşı'nı takiben ordulaşmış ve 15, 20 bin

mevcuda ulaşımlardır. Tam bu aşamada İbni Suud, Şerif Hüseyin'e karşı savaşta bu kuvvetten faydalanmış, fakat Hicaz'ın fethedilmesiyle ulusal bütünlük sağlandıktan sonra, bu hareketle aralarında ihtilaflar başlamıştır. Bu olayların ardından 1929- 1930 senelerinde çıkan İhvan isyanı askeri olarak bastırılmıştır. İhvan çatışmasının yanı sıra ulus devlet inşasında siyasi bir otorite tesisi edilebilmesi için, İbni Suud ile çalışan İhvan ilerleyen süreçte gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşmeye karşı çıktı. Modernleşme çalışmalarıyla komşu kâfir addedilen devletlerle ilişkileri geliştirmenin yanında, Vehhabi anlayışın tek bir ailenin emrinde ve yorumunda olmasını eleştiren İhvan, 1979 yılından itibaren keskin muhalif bir pozisyon almıştır. Bu yapısı ile Suudi Arabistan'ın iç politikasının yansıması olarak dış politikasında Sünni cephe içindeki İhvan karşıtlığı da belirleyici rol almaktadır (Kostner, 1997, s.75-89).

Suudilerin dış politik yaklaşımına bakıldığında farklı tonlarda olsa da realist bir güvenlik algısı üzerinden değerlendirme yapıldığını söylemek mümkün olabilir. Dış politika yaklaşımlarını belirlerken dört ana unsur üzerinden hareket etmektedirler. Bunlar dışında dayanak noktaları olmasına rağmen ana eksenini belirleyen unsurlar olması bakımından önem arz ederler. Politika belirlerken kullandıkları; dini faktörler, Arapçılık ve kavmiyet, petrol üzerinden belirlenen güç politikası, bölgede korumak istedikleri güvenlikleri ve istikrar. Politik meselelere bu minvalde oldukça faydacı ve realist yaklaşma eğilimi gösterdikleri söylenebilir. Bir iç kamuoyu baskısı unsurunu dengeleme zorunda hissetmeyişleri yöneticileri dış politikada daha esnek davranma imkânına kavuşturmuştur. KİK ve İslam Bankası benzeri uluslararası kurumların Suudi Arabistan'da bulunmaları vasıtasıyla etki alanlarını artırmak adına Müslüman ülkelere fonlar ile maddi destek veren bir devlet konumundadır. Hacdan farızasından dolayı tüm Müslüman ülkelerle belirli mertebede ilişkisi bulunmaktadır. Mezhep bakımında ise, Basra bölgesinde en büyük Sünni İslam kuvveti durumundadır. Saddam Hüseyin'in ardından Irak'ta mezhep temelli istikrarsızlık içinde olması ve Mısır'ın bölgeye uzaklığı sebebiyle Suudi Arabistan, Bölgede Sünni iktidarlar arasında en mühim askeri kuvveti olan ülke durumundadır (Diriöz, 2012, s.65).

Suudi Arabistan dış politik tutumunu belirlerken yakın komşularıyla olduğu gibi karşılıklı etki alanında bulunan özellikle Müslüman kimlikli devletler ile alakalı bölge içi ve dışı aktör olma özelliğini öne çıkarmaktadır. Realist bir politik yaklaşım içinde hareket eden Suudi yönetimi güç dengelerini kendi lehinde oluşturabilmek adına farklı

zamanlarda farklı bağlamlarda iş birliklerine girmekten kaçınmamaktadır. Uzun dönemli stratejik müttefiki ABD ile bölgede rejimin güvenliğini garanti etmek adına süregelen iş birliğini bu manada okumakta fayda vardır (Deniz, 2016).

2.2.2. Suudi Arabistan'ın Güvenlik Algısı

Suudi Arabistan'ın güvenlik algısı dış politikasını şekillendiren etmenlerle iki yönlü ilişki içindedir. Suudi devletinin ideolojik yapısı iç ve dış politikalarını belirlemekte bununla bağlı olarak güvenlik doktrini oluşmaktadır. Bu noktada İhvan ve Şii karşıtlığı başat rol oynamaktadır. Suudi devletinin güvenlik yaklaşımında İran tehdit algısı olarak en yukarıda yer almaktadır. 1979 senesinde İran İslam Devrimi ile yakın coğrafyanın bu iki İslam Devleti kendi doktrinlerini dış ülkelere yaymak için mücadele eder hale gelmişlerdir. Uluslararası kurumların 2016 senesi rakamlarına göre Suudilerin askeri harcamaları 67 milyar dolar artarak dünyada 4. Sırada askeri harcama yapan ülke konumuna gelmesine neden olmuştur. Suudi Arabistan'dan daha fazla tehdit içindeki ülkelere nazaran çok büyük askeri harcamaların ardında özellikle ABD tarafından yönlendirilen politikalar bulunmaktadır. Güvenli alanında yapılan harcamalar 2016 senesi rakamlarıyla Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içinde askeri harcamaların payı %12,6 civarındadır. Bu seviyede yüksek bir oran göreceli olarak büyük bir GSMH'ye oranla ne derece ciddi bir silah pazarı olduğunu da göstermektedir. Bu harcamaların takip eden yıllarda da hız kesmeden arttığı dikkate alındığında ileriye dönük olarak Suudi ekonomisinin durumdan etkileneceği öngörülebilir (DEİK, 2016).

Suudi Arabistan'ın dâhil olduğu Ortadoğu bölgesi genel anlamda güvenlik tehditleri bakımından kırılgan ve öngörülemez bir bölgedir. Bölgedeki devletlerin ulusal güvenliklerini tehlikeye sokan iç ve dış farklı unsurlar vardır. Ortadoğu coğrafyasında dini, etnik ve mezhebi çeşitlilik, zengin doğal enerji kaynakları, iktisadi sorunlar ve gelir dağılımındaki dengesizlik, yoğun silahlanma eğilimleri ve otoriter liderler gibi sebepler bölgeyi istikrarsızlaştırmaktadır. Küresel büyük güçlerin çıkarlarının bölgeye etkisi ve zaman zaman dış faktörlere bağlı gelişen iktisadi dalgalanmalar gibi dış aktörlerden gelen etkiler mevcuttur. Burada anlatılan karmaşık ve çelişkili yapı, bölgedeki askeri harcamaların sürekli artmasını sağlayan faktörlerdendir. Günümüzde silahlanma bölge devletlerinin güvenlik yapılarında ehemmiyetli bir unsur teşkil etmektedir. Dünya genelinde bakıldığında askeri harcamalarının oranları bakımından

Ortadoğu hep zaman ilk sıralarda yer almıştır. Bölgenin askeri harcamaları, nüfus kıyası yapıldığında ilk sıralardadır. Bu düzen içinde, devlet rejimlerin varlıklarını idame ettirebilmesi, devamlı olarak teknolojik silahların varlığı ve askeri gücün desteklenmesiyle olanaklıdır. Temel olarak etnik ve siyasi çatışmalar, uluslararası gerilimin, terörün, iktisadi tarafı olarak silah ticaretini gündeme getirir (Yıldız, 1993, s.151).

Tablo 1. Ortadoğu’da Silah Harcamaları (m USD) (*Database, 2021*)

ÜLKELER	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019
Ortadoğu										
Bahreyn	1220	1358	1499	1599	1534	1558	1565	1528	1385	1405
Mısır	3780	3678	3648	3979	4219	3975	3354	3120	3105	3744
İran	13495	14220	11233	11141	11719	13280	14678	11231	9582	12623
İrak	4786	4352	8024	6984	9566	5988	7437	6318	7663	7599
İsrail	15669	15986	16476	17725	17971	18911	19739	19759	20102	20465
Ürdün	1909	1686	1578	1644	1729	1910	2026	1958	1992	2032
Kuveyt	5883	6367	6024	6012	6056	6622	6830	7296	7638	7710
Lübnan	1932	1958	2058	2369	2428	2850	2589	2776	2446	2521
Umman	5449	9792	9183	8517	7807	8134	6863	7565	6676	6730
Katar	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Suudi Arab	55456	62761	71925	84772	90409	64698	72136	74400	62525	61867
Suriye	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türkiye	11280	11556	11868	11955	12302	14423	15480	19649	20796	20448
BAE	22362	22032	26989	25468	..	..	..	..	..	..
Yemen	3660	3353	3085	2968	..	..	..	..	..	..

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) tarafından yapılan araştırmaya göre yukarıdaki tabloda görüldüğü biçimde Suudi Arabistan Ortadoğu’da açık ara en fazla askeri harcama yapan ülkedir. Suudi Arabistan’ın güvenliğini dayandırdığı iki temel unsur Şii-İran tehdidi ve kendi rejimine muhalif gördüğü İhvan yapısıdır. İsrail’in yayılcı politikalarına karşı resmi olarak karşı gibi gözükmeye rağmen sahadaki uygulamaları bu alanda öne çıkmaz hatta zaman zaman İsrail karşıtı Arap bloğunda çatlak yaratacak biçimde ortaya çıkmaktadır. ABD’nin Suudi güvenlik algısını İsrail lehine şekillendirmesi bu noktada İran ve İhvan karşıtlığını güvenlik algısının üst sıralarına yerleştirmesine neden olmaktadır. İran’ın etkisini hissettirdiği Yemen ve Irak coğrafyalarındaki Şii gruplarda Suudilerin güvenlik algısını etkiler konumdadır. Suudi Arabistan’ın güvenlik algısını oluşturan konular rejimin sürekliliğini sağlayacak biçimde zaman içinde değişim göstermiş ve günümüzdeki haline evrilmiştir. Özellikle Ortadoğu ve Arap coğrafyasında gerçekleşen olaylar güvenlik algısını etkilemekte ve Suudi Arabistan buna göre vaziyet almaktadır. Uluslararası ilişkilere realist bakış açısı ile yaklaşıldığında devletlerin sadece kendi

çıklarlarına göre politika geliştirdikleri tespiti yapılır. En geniş isteklendirme alanının ulusal çıkarlar olduğu göze alınırsa devletlerin bu çıkarları nasıl tanımladıkları önem kazanmaya başlar. Örneğin İran, ulusal çıkarlarını 1979 Devriminden itibaren Şii inancının yayılması ve egemenliği üzerinden tanımlamaktadır. Suudi Arabistan'a komşu olan Yemen'de Şii mezhebinden olan "Husi" kabilesi mensupları yönetime isyan edince İran bu unsurları desteklemiş ve Suudi Arabistan ile çatışan çıkarları sebebiyle aralarında bir vekâlet savaşları hüküm sürmüştür. Vekâlet savaşları kavramı 20.yy. ilk yarısında Soğuk Savaş'ın ardından dillendirilmeye başlayan bir kavramdır ve asıl çatışan güçlerin destekledikleri paramiliter, terör grupları vs. üzerinden birbirleri ile sıcak çatışmaya girmeden onlar üzerinden mücadele etmesini ifade etmektedir. Suudi Arabistan'ın günümüz güvenlik algısını Yemen'de meydana gelen olaylar da şekillendirmekte ve zaman zaman buradaki duruma direkt olarak müdahale etmektedir. Burada esas etken İran'ın ve Şii bloğunun yaratacağı tehdide karşı bir politik duruş oluşturma'dır (Pillalamarri, 2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARINDA SUUDİ ARABİSTAN

3.1. Bölge Güvenliği ve Ulusal Çıkarlar

Ortadoğu coğrafyasında bölgesel güvenlik ve devletlerin güvenlik durumu ulusal çıkarların da ötesinde farklı teorilerle açıklanmaktadır. Ortadoğu’da buluna görece yeni ve askeri iktisadi bakımdan zayıf devletlerin klasik teorilerin odağındaki batılı devlet modellerinden farklı güvenlik tehditleri altında kaldıkları ifade edilmektedir. Bu kapsamda kalan devletlerin güvenlik kavramını anlatmak için ulusal güvenlik ve devletin güvenliğinden farklı olarak rejim güvenliği kavramına başvurmuşlardır. Rejim güvenliğinden kastedilen devletin yönetimini elinde tutan iktidar sahiplerinin iç ve dış tehditlere karşı siyasal meşruiyetlerini elde tutmak ve varlıklarını devam ettirmek amacıyla takip etmeyi tercih ettikleri dış politika yaklaşımlarıdır. Bu kapsamda irdelenen zayıf devletlerdeki var olan siyasi rejimlerin yönetimde kalma arzusu o derecede kuvvetlidir ki bazen iktidarlarını devam ettirebilmek amacıyla yönetiminde buldukları devletin yaşamsal çıkarlarının bile olduğu sahalarda ciddi tavizler verebilirler. Bu sebepten ötürü zayıf devletlerde rejim güvenliği ilk sırada, ulusal çıkarların önünde yer alabilir. Tarihsel olarak, Suudi Arabistan’ı yöneten İbni Suud ailesi için en esaslı dış politika ve güvenlik önceliği; rejim güvenliğidir. Suudi güvenlik politikası ve dış politika bu öncelik etrafında şekillenerek, bu öncelik bakımından tehdit artışı ve aciliyeti ve İbni Suud rejiminin dış siyasetinde beklenmeyen saldırgan tutumlara neden olmaktadır. Rejimin güvenliği, İbni Suud hanedanının Suudi Arabistan’daki yönetim hakkını ifade etmektedir ve devlet yapısının kırılğan ve zayıf içyapısından dolayı Suudi hanedanı bakımından ana amaçtır, hatta kraliyet hanedanı çok zaman iç güvenlikle alakalı tehditlerini dış tehditlerden daha öncelikli görmektedir (Kechichian, 2001, s.144).

Ortadoğu’da otoriter yönetimlerin temel güdüsü Suudi Arabistan tarafından yürütüldüğü gibi kendi rejimlerinin devam ettirilmesi ve bu yönde içeride ve dışarıda tespit ettikleri tehditlerin bertaraf edilmesidir. Rejimlerin siyasal meşruiyeti ve toprak bütünlüğünün korunarak devam etmesi üzerine bina edilmiştir. Ortadoğu bölgesinde ve Arap toplumlarının yaşadığı ülkelerde evrensel normlara uyan gelişmiş bir demokrasi olmaması otoriter yönetimlerin bahsedilen politikaları bölge genelinde

uygulamalarına zemin hazırlamaktadır. Ülkelerin ulusal çıkarlarından evvel rejimlerin sürekliliği hedeflendiği için ayrışmalar genellikle bu durum üzerinden meydana gelmektedir. Kabilelere bölünmüş olan Suudi devletinin parçalı yapısını bir arada tutmak maksadıyla Vehhabi milliyetçiliği siyasetini uygulamaktadırlar. Bu sebeple Suudi Arabistan devleti bizatihi toplumlarıyla ilişkide olup konuları müzakere etmektense, vatandaşların aslen aidiyet duyduğu ulus altındaki toplum kesimlerinin yani kabilelerin devletle bağlanmasını sağlayan bir ara yapıyla alakadar olmayı tercih ederler. Bireyler, yöneticilerin ve devlet egemenliği değil, ilk olarak kendi kabilelerine aidiyet ve sadakat hissederek (Efegil, 2013, s.24).

Toplumda genelinde kuvvetli bir devlet fikriyatının olmaması yani, ulus fikrinin olmaması, yöneticilerin toplumla demokratik biçimde uzlaşma ve müzakere yeteneğinin eksik olması, ülkedeki kurumların meşruiyet problemlerine karşın rejimin halka zorlayıcı kuvvet uygulaması Suudi Arabistan'ı zayıf devlet sınıfında değerlendirmemizi haklı kılan şartları sağlar. Bu vaziyet Suudi Arabistan'da, zayıf devlet uygulaması olarak rejim güvenliğinin öncelikli bir politika olarak kabul edilmesine yol açmaktadır. Suudi Arabistan'ın bulunduğu bölgede güvenlikle alakalı izlediği temel unsurlar üçe ayrılmaktadır. Bu unsurlardan birincisi, komşusu Yemen ve etrafındaki küçük Körfez Emirlikleri üzerinde hegemon bir yapı oluşturmak, Ortadoğu siyasetinde farklı hegemon bir kuvvetin çıkmasını önlemek, bölgede sıcak çatışmalar üzerinden milliyetçi ve mezhep temelli Arap politikasının radikalleşmesini önlemektir. Bölgede Suudiler bakımından güvenlik özellikle körfez bölgesinde İran tehdidi üzerinden tanımlanmaktadır. İran Şii mezhebine bağlı bir bölgesel güç olarak Basra Körfezinin öbür yakasında Suudi Arabistan için rakip konumdadır. Bölgede yaşanan birçok çatışmanın ardında bu güç mücadelesi vardır. Mevcut durumda Körfez Emirlikleri'nin otonom yapıları Suudi Arabistan ile ciddi ilişkilere sahiptir. Suudi rejimi, Körfez bölgesini kendine ait bir nüfuz sahası olarak değerlendirmekte ve bu nüfuzunun kırılmasına dair oluşabilecek bir tehdide ciddi biçimde karşılık vermektedir. Bu karşılığın nedeni Körfez bölgesinin dünyada var olan en zengin fosil enerji kaynaklarına sahipliğidir. Suudi Arabistan'ın en ehemmiyetli petrol yatakları Körfez sahil şeridinin olduğu bölgede bulunmakta ve aynı süreçte Körfez bölgesi, Suudi petrolünün dünya piyasalarına taşıma güzergâhında bulunmaktadır. Körfez'de Bahreyn Suud rejimine güvenlik bakımından özel bir ehemmiyeti bulunmaktadır. Yoğun bir Şii nüfusu olmasına karşın Sünni bir rejim olan el-Halife rejimince idare

edilen Bahreyn tarihi bakımından Suudi Arabistan'la yakın alaka geliştirmiştir. İran tarafından ÷lkedeki şii nüfus üzerinde gösterilen etki, Bahreyn'deki hak iddiası, Bahreyn'in jeopolitik vaziyeti ve Suudi Arabistan'ın mutlu olmayan şiilerin yoğunlukla yaşadığı petrol zenginliği olan Doğu İllerine yakınlığı, Bahreyn'i Suudi Arabistan bakımından ekstra ehemmiyetli bir duruma getirmektedir (Gause, 2011, s.67).

Yemen'e dair Suudi politikasının temeli Yemen'i olabildiğince bölünmüş ve zayıf tutmaktır. Yemen'in Suudi Arabistan'ın güneyi tarafı boyunca uzanan problemlili sınırları, Hint Okyanusu'na açılan Kızıldeniz bölgesinde stratejik konumu, artışı süren dinamik nüfusu Yemen'in kuvvetlenmesini veya kuvvetli bir bölgesel rakip tarafından himayeye alınmasını Suudi rejimi bakımından ciddi bir tehdit odağına dönüştürme potansiyeline sahiptir. Suudi hanedanının hemen hemen tüm servetleri Hüzmüz Boğazı rotasından geçen petrole bağlıdır ve son yıllarda petrol taşıma rotasının Kızıldeniz'e doğru yönlendirilmesi bu rotaya bağlı olarak Kızıldeniz'i güvenlik bakımından ciddi öneme sahip bir güzergâh durumuna getirmiştir (Gause, 2011, s.76).

Harita 4. Suudi Arabistan Petrol Taşıma Rotaları (*Arabistan, 2020*).

Suudilerin bölgede güvenlik arayışı ile alakalı ikinci unsur ise kendi egemenlik bölgeleri olarak gördükleri coğrafyada etkin olabilecek bir başka rakip gücün ortaya çıkmasını engellemektir. 1952 senesinde Hür Subaylar darbesi sonucunda Mısır'da iktidara geçen Cemal Abdülnasır, 1956 senesinde Süveys Kanalı'nı kamulaştırdı bu meydan okumaya rağmen İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından Mısır'a yöneltilen saldırılar karşısında zafer kazanmıştı, bu zafer Arap dünyasının lideri konumuna Mısır'ı getirmiştir. Bu zaferin yarattığı güvenle Abdülnasır bölgede mutlak

monarşilere mücadele başlatmıştır. Gerici olarak nitelediği rejimlerin yıkılarak yerine cumhuriyet rejimleri kurulması ve bununla beraber Arap Birliği idealini kuvvetli biçimde desteklemiştir. Abdülnasır'ın değişim çağrıları bölgede yankı bulmuş Yemen, Libya, Suriye, Irak, gibi monarşiyi kaldırarak cumhuriyet rejimleri kuran darbeler gerçekleşmiştir. Bu süreçte Suudi Arabistan'daki bazı unsurlar bile Nasır'ın etkisinde kalarak monarşiye son vermeyi arzu etmişlerdir. Mısır'dan gelen bu çağrılar ile ülkede birkaç defa başarısız darbe girişimleri olmuş. Şii nüfus arasında petrol sektöründe grevler söz konusu olmuştur. Abdülnasır tarafından uygulanan politika Suudi rejimine yönelik tehdidini 1958 senesinde kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti ile ete kemiğe bürünmüştür. Bu yeni oluşum siyasi haritanın değişmesine yol açarak neticede Yemen'e sirayet etmiştir. Yemen'de konuşlanan Mısır askerleri Suudi rejimine karşı silahlı harekete başvurmuşlardır. Bu durum Suudilerin rejime dair endişelerini had safhaya çıkarmıştır. Suudi Arabistan'ın bu tehditlere yanıtı ABD ile askeri ilişkilerini sıkılaştırarak olmuştur. Askeri bakımdan karşısındaki cepheden o dönem oldukça zayıf olan Suudi yönetimi böylece ABD ile stratejik anlamda bir müttefiklik ilişkisine doğru hızlı biçimde ilerlemiştir. 1979 senesinde İran'da yaşanan İslam Devrimi ardından kendi ideolojisinin ihracı siyasetini benimseyen değişimci yaklaşımını açık biçimde ifade etmekten çekinmeyen İran, Suudi rejimi bakımından, bölgesel güçlerden kaynaklanan ikinci ve en uzun müddetli tehdit olmuştur. İmam Humeyni yönetimindeki İran, Abdülnasır'ın yaptığı gibi bölgede gerici monarşilerin yıkılmasıyla yerlerine İslam cumhuriyetleri kurulmasını hedeflemekteydi (Pollack, 2014, s.30).

İran tarafından yürütülen bu ideolojik yaklaşım meyvelerini kısa sürede vererek Şii nüfusun yoğun yaşadığı Bahreyn ve Suudi Arabistan'ın Güneydoğu illerinde Suudi rejimine muhalif isyan hareketleri baş göstermiştir. ABD tarafından vaat edilen güvenlik şemsiyesini bir alternatif olarak gören Suudi rejimi yüklü silah siparişleri ile ABD'ye olan borcunu ödemeye çalışmıştır. Genel olarak Ortadoğu'da güvenlik denklemi anlatıldığı biçimde gerçekleşmektedir. Suudi Arabistan görece olarak güç dengesizliği içinde olduğu bölgede rakiplerle mücadele etmek maksadıyla ABD tarafından sağlanan koruma ile hareket etmektedir. Bu tercih bir yanıla Ortadoğu'daki Arap toplumundan tepki almakla beraber müttefiklik ilişkisi içinde olduğu devletler tarafından kabul edilmektedir. 1980'den itibaren yıllarca süren Irak-İran savaşı esnasında Suudi Arabistan'ın Irak'ı desteklediği görülmektedir. Burada

esas karşıtlık hattı olarak mezhep ayrılıkları gündeme gelmektedir. Irak-İran savaşı sona erdiğinde ise 1990 senesinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi yen bir gerilimin fitilini ateşlemiştir. Irak lideri Saddam Hüseyin BAAS partisi geleneğini temsil etmekteydi ve Kuveyt'in işgali ile Suudi Arabistan'ın petrol piyasalarındaki başat konumunu zedeleme ihtimalinin doğması ve askeri olarak Suudiler için tehdit oluşturması söz konusu olmuştur (Pollack, 2014, s.88).

Suudi rejimi bulunduğu ve etkin olduğu bölge genelinde meydana gelen sıcak çatışmaların önüne genelde para ve İslamiyet'in kutsal mekânlarına sahip olmasından kaynaklanan etkin konumunu kullanarak engellemeye çalışır konumda olmuştur. Örnek olarak Lübnan'da yaşanan iç savaşa son veren Taif anlaşması, 1989 senesinde Suudi rejimi öncülüğünde hazırlanmıştır. Filistin'deki sorunu çözümlenmek için 1981 senesinde hazırlanan Kral Fahd Planı ile 2002 senesindeki Kral Abdullah Planı, 2007 yılında Filistin'deki anlaşmazlığın tarafları olan Hamas ve el-Fetih arasında Mekke kentinde imzalanarak Filistin Birlik Hükümeti kurulması Suud, rejiminin etkinliğini kullanarak bölge çatışmalarını etkisiz hale getirme girişimlerindedir. Bölgede yaşanan anlaşmazlıklarda çatışanlar arasındaki arabuluculuk faaliyetleri ile Suudi yönetimi Arapların ve tabii ki Müslümanların faydası maksadıyla çalışan yönetim algısı kazanmış ve rejimin güvenliğini azami hale getirmiştir. Rejimin bahsedilen arabuluculuk etkinlikleriyle iç ve dış güvenliğine dair potansiyel tehditleri en aza indirerek bölgede değişimci amaçlara sahip devletlerin nüfuzunu sınırlandırmaya çalışmaktadır. Geleneksel bakımdan, Suudi rejimi, risk önlemlerini farklılaştırarak rakipleriyle silahlı çatışmalardan kaçınıp, diplomasi ve iktisadi kuvvetiyle arka planda hareket etmeyi dış politikasının temel yönelimi olarak uygulamaktadır. Kuvvetli rakipler karşısında çatışmadan kaçınarak iktisadi kuvvet yani petrole olan hâkimiyet ve arabuluculukla bölge nüfuzunu korumayı seçmiştir. Suud rejimi, iktisadi bakımdan oldukça kuvvetli olmasına karşın, Ortadoğu'da hegemon bir devlet olmaya müsait nüfus yapısına ve askeri yeteneğe ve bunun yanında ideolojik bakımdan etkili cazibeye sahip olmadığı için bu bölgede hegemon olamamıştır. Bunun yanında bünyesinde var olan zayıflık nedeniyle kendi liderliğinde bile olsa, içinde eriyeyeceği kaygısıyla, bir hegemon blok dâhilinde yer almaktan kaçınarak, sahip olduğu enerji kaynakları kullanıp bu bölgede kendisine tehdit oluşturabilecek hegemon bir bloğun varlığını engellemeyi bilmiştir (Gause, 2011, s.34).

3.1.1. Arap Baharı ile Çıkan Bölgesel Tehditler

Arap Baharı olgusu yaşanırken Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında yaşanan olaylar Suudi Arabistan devlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilecek birden fazla tehdit ve tabii ki fırsatlar yaratmıştır. Bahse konu olan risklerin ortadan kaldırılması maksadıyla devlet dış siyasetini yeni duruma uygun hale getirmek için güncellemiştir. Suudi rejimine göre eğer Arap Baharı ile ortaya çıkan yeni oluşumlar devletlere egemen olur ve ılımlı modeller Batı dünyası ve en başta ABD tarafından kabul görmeye başlarsa bu durumda daha radikal kalacak Suudi Arabistan ile ABD ilişkilerinin bozulması önemli bir risk oluşturmaktadır. Bölgede Arap Baharı'nın tehdit ettiği Suudi taraftarı rejimlerin ortadan kalkması bir başka tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi yanlısı rejimlerin ortadan kalkması olmasa bile zayıflaması dahi Suudiler için sıkıntı verici bir durumdur. Bu riskli durumların yanında fırsat yaratan durumlar da söz konusudur. Uluslararası ilişkiler alanında olayların çok yönlülüğü bu meyanda zaten avantaj ve dezavantajları bünyesinde birlikte barındırmaktadır. Suudi Arabistan'ın rejim güvenliği bakımından ortaya çıkan en ehemmiyetli tehdit, ülkenin uzun süren rejim güvenliğiyle ülke bütünlüğünü garantileyen ABD ilişkilerin bozulmasıdır. ABD ile var olan işbirliğinin bozulması üç ana nedene dayandırılabilir. Bunlardan ilki kaya gazının önem kazanmasıyla birlikte ABD'nin Suudi petrolüne bağımlılığı oldukça azalmış ve uzun zamandır süren petrole karşı güvenlik yaklaşımı biterek Suudi rejiminin ABD bakımından ifade ettiği değer düşmüştür. Bu noktada bir parantez açmak gerekirse ABD, kaya gazı ile enerji anlamında süper güç durumunda gelerek bunun yanında 2013 senesinde petrol ve doğalgaz üretiminde Rusya'yı geçip, 2015 senesinde Suudi Arabistan'ın üzerinde üreterek günümüzde çok miktarda petrol ve gaz üreten ülkelerin başına yerleşmiştir. Bu yeni durumun yanında 2011 senesinde hazırlanan Asya öğretisiyle ABD'nin dış ve güvenlik politikasının odağı Ortadoğu coğrafyasından Asya-Pasifik bölgesine kaymıştır. Çin'in Rusya'dan daha önemli bir askeri ve iktisadi tehdit olarak değerlendirilmeye başlaması sıklet merkezini Ortadoğu ve Avrasya'dan, Asya-Pasifiğe kaydırmıştır. Bu kaymada Çin'in genişleyen askeri yetenekleri ve kuvvetiyle hızlı biçimde büyüyen ekonomisi etkindir. Bahsedilenlerin haricinde Bahreyn, Mısır gibi Batı yanlısı görülen ve geleneksel olarak ABD müttefikleri olan ülkelerdeki sokak hareketleri devam ederken ABD Ortadoğu'daki müttefiklerini kollamakta konusunda

isteksizliği ve hatta Arap Bahar'ında halk hareketlerini demokrasi talebi biçiminde yorumlaması Suudilerde hayal kırıklığı yaratmıştır (Westphal, 2014).

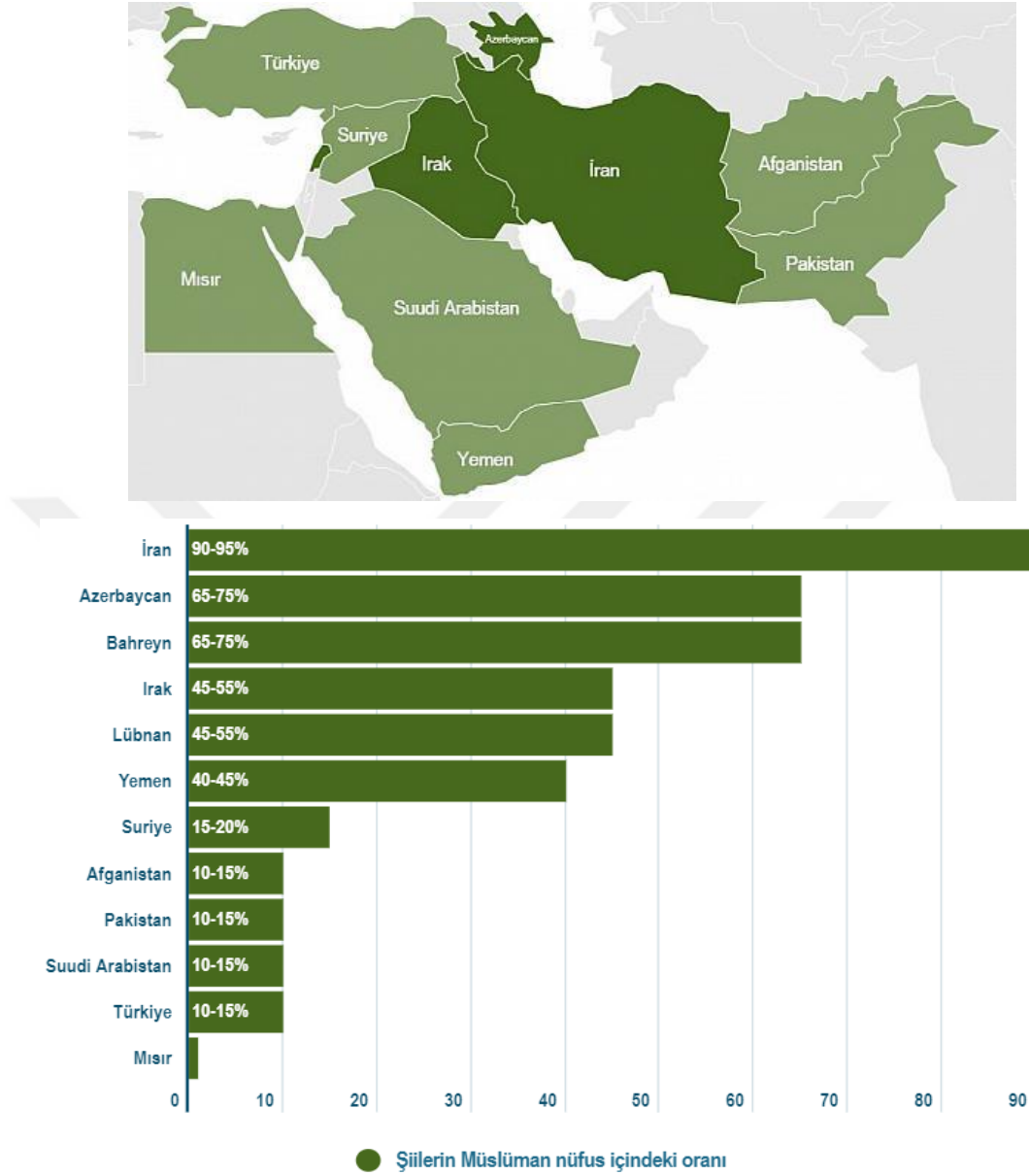
Irak'ın ABD ve müttefikleri tarafından işgal edilmesi ile Arap Baharı ardından bölgedeki üç kayda değer devletin yani Irak, Mısır, Suriye'nin içine girdiği istikrarsızlık neticesinde bölgede oluşturulan güç boşluğu İran tarafından doldurmaya çalışılmıştır. Olaylar, neticesinde Suudi rejimi içinde bu sebeple kuşatılmışlık hissiyatını doğurmuştur. Şii hilali olarak nitelendirilebilecek Suudi Arabistan etrafındaki kuşak önem arz eden bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Suudilerin güvenlik süreci bakımından bölgesel güçler dolayısıyla oluşabilecek diğer muhtemel bir tehdit Katar, Türkiye ve yapılan darbeden evvel Müslüman Kardeşler idaresindeki Mısır'ın ittifak etmesiyle ortaya çıkacak alternatif Sünni eksenin Suudi Arabistan'ı bölge politikalarını etkilemesidir. 1928 senesinde kurulmuş ve Müslüman toplumlardan destek alarak daha da geniş toplumsal tabanlı siyasi hareket olmaya dönüşen İhvan hareketi, 1950'lerden beri Mısırlı akademisyenler ve öğretmenlerce tarafından Suudi Arabistan'a taşınarak Suudi vatandaşları arasında epey etkin yer bulmuş, bu haliyle içeri rejim bakımından en sert muhalif oluşumu teşkil etmiştir. 2005 senesinde ülkede ilk olarak yapılan yerel seçimler Cidde, Riyad, Dammam, Mekke, Tebuk ve Taif gibi büyük şehirlerde İhvan hareketinin desteklediği adaylar tarafından kazanılmıştır. Suudi yönetimi İhvan tarafından kazanılan bu başarının ardından seçim sistemini değiştirerek önlem almıştır. İhvan'ın radikal sayılabilecek dini yorumlarına rağmen Suudiler'in Vehhabi itikadına alternatif teşkil etmesi risk olarak algılanmaktadır. Irak işgali ile hareketlenen Ortadoğu coğrafyası Suudiler bakımından tehditlerin arttığı bir bölge olmaya başlamışken Arap Baharı'nın yarattığı yeni ve değişken iklim tehdit algısını kuvvetlendirerek riskleri arttırmıştır. Kesin olarak Suudi Arabistan tarafından böylesine bir dinamik değişimin hoş karşılanması mümkün değildir. Tarihsel bakımdan Suudilerin uluslararası meselelerde etkinliğinin artmasıyla petrol fiyatlarını arasında direkt bir alaka bulunmaktadır. Artan petrol fiyatlarıyla Suudi Arabistan ekonomik bir güç olmaya başlarken devlet rejimi biriken bu kaynakları bölgede dış siyaset aracı gibi kullanıp etkin bir konuma gelebilmektedir. Artan petrol fiyatıyla birlikte Suudiler'in petrol kaynakları ile iktisadi ve askeri kuvvetinde yarattığı diğer bir avantaj, pahalı teknik savunma harcamaları bakımından sağladığı finansmandır. Arap Baharı ile çevre coğrafyalarda halk isyan edip ayaklanırken Suudi Arabistan'da açıklanan 130 milyar dolar tutarındaki sosyal

destekleme halkın memnuniyetini sağlamak için harcanmıştır. 2015 senesinde 90 milyar doları savunma harcamalarına ayırarak kendileri için inanılmaz büyüklükte bir finansmanı ABD desteği için harcamayı da göze almışlardır (Erboğa, 2016, s.9-38).

3.1.2. Suudi Arabistan'ın Arap Baharına Karşı Tavrı

Arap Baharı Suudi rejiminin kendi geleneksel yapısının dışında davranmaya zorlamıştır. Gelişen olayların dinamiği ve oluşan tehdidin çok yönlü doğası ile Suudi'leri özellikle dış politika da farklı bir tutum almaya zorlamıştır. ABD'nin desteğine duyduğu ihtiyaç ile bu ilişki yapısında bile farklılaşmaya gidilmesi söz konusu olmuştur. Bahreyn nüfus yapısı jeopolitik konumu itibarıyla Suudiler açısından oldukça önemli bir konumdadır. Bahreyn Basra Körfezinde yer alan bir ada ülkesi olarak coğrafi konumuna atıfla iki deniz arasında demektir. Suudi rejimi Arap Baharı olaylarına dönük ilk askeri müdahaleyi Bahreyn'e dönük yapmıştır. Başkent Manama'yı güvenlik dış çemberi kabul eden Suudi yönetimi Şii isyancıların Bahreyn emiri el-Halife'yi yıkmaya dönük çabalarına karşı 2011 senesi Mart ayında askerlerini iki ülkenin bağlandığı Fahd köprüsünden geçirip Bahreyn rejiminin Şii'lerin isyanı ile devrilmesini engellemiştir. Suudi askeri gücü Bahreyn'deki isyancılarla karşı doğrudan çatışmaktansa daha çok kritik kamu kurumlarının güvenliğini sağlamıştır. Bahreyn'e yönelik Suudi müdahalesi gerçek anlamda bir askeri operasyondan öte bölgesel ve küresel mesajları içeren sembolik anlamda bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. Bu olayda görüldüğü üzere Suudi Arabistan özellikle etrafındaki Şii nüfusun ağırlıklı olduğu ülkelerde yönetimlerin el değiştirmesine müsamahasız olduğu görülmektedir. Şii hilali tarafından çevrilmiş olduğu hissine kapılan Suudi yönetimi askeri güç kullanmak seçeneğini gündeme getirmeye başlamıştır. Suudi rejiminin harekete geçmesinin ardında dört temel mesaj barındırmaktadır. Ülkenin güneydoğusundaki Şii nüfusa verdiği mesajla bir kalkışma durumunda askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtmiştir. Verilen ikinci mesaj İran tarafından bölgede Suudi rejimine karşı müdahalelerden askeri seçenekleri de masada tutarak karşılık vereceğini göstermiştir. Bu durum İran'a Suudi nüfus alanından uzak durmasını içeren bir mesajdır. Bahreyn'deki rejimin taviz olarak belirli değişimlerin önünü açacak reformlar yapma mecburiyetini kaldırmış ve şartsız destek sağlamıştır. Dördüncü etkin mesaj ise İran tarafından etki alanına alınması muhtemel diğer Arap emirliklerinin bu durumdan etkilenmesinin önüne set çekmiştir.

Harita 5. Suudi Arabistan'ın Çevresinde Şii Nüfus (*mepanews, 2020*)

Şekil 1. Ülkelere Göre Şii Nüfus Yüzdesi (*mepanews, 2020*)

Suudi Arabistan'ı çevreleyen komşularının toplum yapılarına bakıldığında yukarıdaki harita ve grafikte belirtildiği üzere Şii mezhebine aidiyet hisseden önemli bir topluluk tarafından kuşatıldığını görmekteyiz. Bu durum Suudi Arabistan rejiminin önemli tehdit algularından birisidir ve Arap Baharı'nın yarattığı ortam demokratik biçimde yönetimleri belirleme imkânı sağladığında mevcut haritanın rejimlere yansması söz konusudur ki bu Suudi rejimi açısından yaşamsal bir sorundur. Daha geniş bir tahlili hak etmekle beraber Yemen ile olan ilişkilerden kısaca bahsederseniz, Suudi Arabistan'ın güney komşusu Kızıldeniz'e açılış kapısı konumunda olması ve

stratejik konumu asabiyle Yemen özel bir konuma sahiptir. Suudi rejimi Yemen'in siyasi yapısının parçalı olmasından faydalanarak kabilelerin arasındaki çatışmaları körüklemekte ve kendisi bakımından bir tehdit ortaya çıkmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Yemen'de var olan jeostratejik konumu ve gücünü korumayı hedefleyen Suudiler Bahreyn ve Mısır ile bu ülke ile oldukça yakından ilgilenmektedir. Yemen'de Husi'ler Şii bir toplum olarak Yemen'de önemli bir nüfusu teşkil etmektedir. İran yanlısı olarak görülen Husi'ler bu anlamda Suudi rejimi bakımından tehdit arz etmektedir. 2000'li senelerden bu yana Yemen'in El-Kaide türevi terör örgütlerinin yerleşkesi olarak görev yapması Suudi yönetimi bakımından ehemmiyetli bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır (Turki, 14).

Suudi rejimi taraftarı olan Abdullah Salih yönetimi Yemen'de iktidardan düşürülünce bu durum Suudiler bakımından tehdidin ne derece arttığını göstermiştir. Bu durum Suudilerin Yemen müdahalesine zemin hazırlayan bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Yemen'de İran taraftarı olan Husilerin ayaklanmasının bastırılması ülkede yok olan rejim otoritesinin yeniden tesisi edilmesi amacıyla Suudiler Husi'lere karşı grupları desteklerken aynı zamanda yönetimi tahkim etmeye çalıştığı görülmüştür. Suudi'lerin Yemen topraklarında yapılacak bir operasyonuna kara kuvveti ile katılma planları, Mısır ve Pakistan ordusunun bu çatışma konusunda hevesli olmaması nedeniyle suya düşmüştür. Buna rağmen Yemen çatışmasına Suudi Hava Kuvvetleri tarihinde ilk defa ülke sınırlarının dışına çıkıp Yemen'deki belirlenen hedeflere yönelik uzun süreli bir hava harekâtı başlatmıştır (Kinninmont, 2020).

Suriye, Suudi Arabistan ile kara sınır barındırmasa bile Arap ağırlıklı nüfusu ve Müslüman toplumu ile Suudi Arabistan'ın etkili olmak istediği alana dâhil bir devlettir. Suriye bu özelliklerinin yanı sıra Doğu Akdeniz havzasını kontrol etme potansiyeli enerji zengini doğu ve güney bölgeleri ile jeostratejik bir ehemmiyete de haizdir. Suriye Lübnan üzerinde etkili olduğu gibi İsrail'e komşu olması nedeniyle Filistin sorununun içinde etkin bir biçimde var olagelmiştir. Suriye tarihsel olarak Arap milliyetçiliğine sıkı bağlı BAAS rejimi tarafından yönetilmiş ve İsrail ile defalarca çatışmıştır. Suriye'nin nüfusu 2020 senesi itibariyle yaklaşık 20 milyon civarındadır. İç savaş nedeniyle dışarıya göç etmek durumunda kalmış önemli bir Suriyeli nüfusun olduğu da hesaba katılmalıdır. 1963 senesinden itibaren BAAS yönetimi ile idare edilmektedir. 1970 senesinden beri de Hafız Esad ve ölümünü ardından oğlu Beşar

Esad devletin başındadır. Arap Baharı'nın yarattığı etkiyle Suriye'de başlayan protestolar kısa bir sürede şiddet eylemlerine dönüşerek ülkede bir iç savaş tetiklemiştir. 2011 senesinde Mart ayından itibaren kesintisiz biçimde süren iç savaş neticesinde 2019 senesi itibarıyla 370 binin üzerinde insan ölürken, 5,5 milyondan çok vatandaşı ülkeden kaçmak durumunda kalmıştır. Suriye yönetimi, BM Araştırma Komisyonu aracılığıyla Rusya'yla beraber savaş suçu işlemekle itham edilmiştir. Suriye'nin Suudi rejimi açısından önemi Selefi ideolojiden ayrı Arap milliyetçiliği ideolojisine yakın olması ve yönetimdeki Şii ağırlığı ile İran'ın nüfuz alanına girmesidir. Suriye iç savaşı ile İran bölgede ağırlığını artırmak için fırsat yakalamıştır. Bu durum karşısında Suudi rejimi Arap Baharı döneminde İran yanlısı gördükleri Esat yönetiminin devrilmesi maksadıyla savaşan muhalif grupları destekleyerek, Suriye muhalefetini ortak yapıda toplayarak Suriye'de kendi fikrine yakın bir rejim tesis edilmesi için çaba sarf etmiştir. Suriye politikası genel olarak bölgede Suudi rejiminin siyasi yaklaşımının bir devamı olarak görülebilir (Bassel, 2013, s.36).

ABD'nin Suriye'deki askeri gücünü azaltma konusunda niyet beyan etmesinin ardından Suudi rejimi uluslararası koalisyonun bir parçası olarak Suriye'ye Suudi askerleri konuşlandırma konusunu ABD ile müzakere yürüttüğünü açıklayarak, Yemen'de ve Bahreyn'deki gibi direkt müdahale isteğini açık biçimde dillendirmiştir. Suudi rejiminin ana amacı Suriye'de kendisine yakın ılımlı bir Sünni yönetim kurulmasını sağlayarak Suriye'yi İran'ın etkisinden uzaklaştırmaktır. Suriye, İran etkisinden kurtulmayı başaramadığı takdirde Suudi yönetimi en azından İran bakımından bu savaşın maliyetini artırarak yıpratmayı ve ilgisini körfez bölgesi dışına çıkarmayı hedeflemektedir. Suudi yönetiminin Arap Baharı sürecinde bölgede yaratılan sorunlara karşı baş etmek bakımından uyguladığı bir başka metot ise güvenlik politikalarını çeşitlendirmesidir. Daha evvel neredeyse bütünü ile güvenlik sürecini ABD'ye emanet edilmesi ile birtakım eksikliklerin doğduğunu hisseden Suudiler son dönemlerde ABD ve bölge kaynaklı güvenlik sorunlarını bertaraf etmek maksadıyla Rusya, Çin, Hindistan gibi ülkelerle ikili askeri anlaşmalar yaparak güvenlik alanında ABD bağımlılığını daha aza indirmeyi hedeflemektedir. Güvenlik alanında yapılan bu çeşitlendirme hamleleri gelecek süreçlere hazırlanmayı hedeflemektedir. Suudi rejimi bu süreçte ilk kez Rusya Federasyonu ile kapsamlı bir içeriğe sahip askeri anlaşma yaparak ABD'ye olan bağımlılığı düşürmeyi hedeflemiştir. Suudilerin bu kapsamda aldığı S400 hava savunma sistemleriyle hava

saha güvenliğini sağlamaya çalışmaları ve Çin'den aldığı silah sistemleriyle kuvvetlendirmeye çalışması bu alanda çeşitlendirme çabaları olarak nitelendirilmektedir. Suudi rejiminin Arap Baharı sürecinde sürdürdüğü politikanın bir diğer tarafı ise bölgesel güvenlik ağlarına liderlik etmek istemesidir. Bu süreç üç önemli teşebbüs ön plana çıkmıştır: İslam Ordusu, Körfez Kalkan Gücü ve Arap Gücü yani bir diğer deyişle Arap Gücü yani bir nevi Araplar için Kuzey Atlantik Savunma ve İşbirliği Örgütü North Atlantic Treaty Organization (NATO) benzeri örgütlenme girişimi örnek olarak verilebilir. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) dâhilinde bir ortak askeri komuta birimi oluşturulması için ilk adım Bahreyn'in başkenti Manama'da 20102 yılında yapılan KİK toplantısında Suudilerin öncülüğünde yapılmıştır. Arap yarımadası dâhilinde yaklaşık 40 bin askeri bulan bir gücün oluşturulmasıyla beraber bu birliklerin en modern askeri donanımla teçhiz edilmesi sağlanmıştır. Kara, deniz, hava kuvvetlerini içeren bir ortak komuta-kontrol ve istihbarat yapısının oluşturulması, karadan havaya füze savunma sistemlerinin Körfez Kalkan Kuvvetleri emrine verilmesi kararına varıldı. KİK'in 2014 senesinde yapılan toplantısında gücün, eğitilmiş askeri personel gereksinimini karşılamak adına Ürdün Fas ve Mısır'ın da gevşek yapıda askeri ittifak sistemiyle bu Kalkan Gücüne bütünleşmesinin sağlanacağı bir formül hakkında tartışmalar yapıldı. Hem askeri manada hem de iktisadi bakımdan en esaslı katkıyı Suudi rejiminin verdiği Kalkan Gücünün merkezi Suudi Arabistan'dadır. Gücün komuta kademesi yine Suudilerin elindedir (Carlisle, 2016, s.12).

Bu ve benzeri çabalar Suudi Arabistan'ın Arap Baharı olgusuna karşı duyduğu kaygılar çerçevesinde değerlendirilerek daha çok anlam kazanabilir. Kendisine yönelen yakın coğrafya kaynaklı jeopolitik ve jeostratejik tehdidin önlenmesi için askeri güç seçeneklerini çeşitlendirmek istemektedir. Aynı zamanda müttefiklik ilişkilerini çeşitlendirerek bu noktada askeri planlamalarına katkı sağlaması için özellikle Arap Baharı sürecinden itibaren ciddi bir gayret içine girmiş vaziyettedir.

3.1.2.1. Suudi Arabistan'ın İç Siyasetine Etkisi

Suudi Arabistan çok kısıtlı biçimde olsa bile Arap Baharı olaylarından içerde de etkilenmiştir. 2011 senesinde “Öfke Günü” adı altında düzenlenen protesto gösterileri Katif, Avamiye ve Hofuf kentlerinde Şii gruplar protesto maksadıyla toplanmışlardır. Güvenlik kuvvetlerinin sert biçimde müdahale etmesi neticesinde gruplar dağıtılmıştır.

Bu kadar cılız gösterilerin yaşanması bile Suudi yönetiminde kaygı düzeyini oldukça artırarak sıkı tedbirler almalarına neden olmuştur. Suudi Arabistan'ın temel kaygısı baştan beri kendi topraklarında veya yakın coğrafyalarda yaşayan özellikle Şii nüfusun etkinlik alanını genişletmesidir. Bu durum Suudiler bakımından hayati bir tehdit yaratmaktadır. Mısır'da olayların çıktığı ilk dönemde Suudi rejimi Hüsnü Mübarek yönetiminin iktidarı kaybetmemesi yönünde çaba sarf etmiştir. Tunus'ta Zeynel Abidin devrilince Bin Ali'yi Suudi Arabistan'da güvenceye alarak muhalif kesimlere karşılığında olduğu mesajını açık biçimde vermiştir. Basra Körfezinde benzer biçimde ayaklanma süreçlerinin yayılmasını engellemek için Bahreyn'de ayaklanmaların bastırılmasını askeri güç kullanarak sağlamıştır. Suudilerin bu denli askeri müdahale seçeneğine yönelmeleri kendileri bakımından durumun ciddiyetini ifade edebilecek bir örnektir. Suudi rejiminin temel maksadı var olan mevcut durumun korunması üzerinedir. Bu maksada hâsıl olmak üzere içeride ve dışarıda tedbirleri yoğunlaştırmıştır. Suudilerin bahsedilen maksada uygun siyasetinin ana ayakları şu şekilde özetlenebilir; Dünya'nın en etkin petrol örgütü olan OPEC'in kurucularından ve en önemli üyesi olan Suudi Arabistan petrol kaynakları üzerinden elde ettiği gücü kullanarak içerideki sürece yansiyabilecek dış destekleri kesmeye çalışmıştır. Petrol üzerinde etkin yönetim hakkı Suudi Hanedanı üyelerindedir. Bu noktada rejim aslında Suudi Hanedanı üyelerince temsil edilmektedir. Bu gelirler dışarıda olaylara neden olan muhalif kesimlerin karşısında kullanılırken içeride de halkın memnuniyetsizliklerini gidermek maksadıyla kaynak yaratılmaya çalışılmıştır. Belirli fonlar üzerinden halka kaynak aktarılması belirli taleplerin önüne geçilmek maksadıyla bir nevi rüşvet olarak kullanıma sunulmuştur. Reform taleplerinin önüne geçmenin bir tarafı sert kuvvet tedbirleri olurken bir ayağını da iktisadi tedbirler oluşturmuştur. Elindeki kaynaklar nedeni ile Suudilerin bu iki ayaklı politikayı uygularken oldukça etkin oldukları ifade edilmektedir (Gökçe, 2016 , s.60).

Suudi rejiminin olayların Suudi Arabistan'da zemin bulmasını engellemek maksadıyla oluşturduğu politikanın bir başka ayağı ise vergi konusunda yeni düzenlemeler yapılarak temsiliyet hakkı sağlanmıştır. Vergilerde hakkaniyetin sağlanması ve vergilerin ne maksatla nereye harcandığı konusunda kısıtlı da olsa sorgulama yapılabilmesi konusunda gevşeme sağlanmıştır. Suudi Arabistan standartlarında bu gelişmeler önemlidir. Bunların yanı sıra ilk defa siyasi partilerin kurulup teşkilatlanması hakkında 2011 senesinde izin verilmiştir. Toplam iktisadi

önlem paketi 130 milyar dolara erişmiştir. İktisadi önlem paketinde kamu çalışanları için 2 maaş ikramiye, öğrencilere karşılıksız burs, işsizlik maaşı düzenlemesi gibi iyileştirmeler yapılmıştır. Bu arada asgari ücretin artırılması yoluna da gidilmiştir. Bu bütçe oldukça yüksek bir kaynağın iç huzurun sağlanması bakımından harcadığını göstermektedir. Bütçenin yüksekliği Suudi rejiminin konudan ne derece tedirgin olduğunun bir göstergesi olarak algılanabilir. Suudi Arabistan'ın Vehhabilik temelinde örgütlenmiş toplumsal sistemi petrol üretiminde çalışan yaklaşık 400 bin Şii kökenli işçi ve vatandaşını sistem içinde tolere etmek durumundadır. Var olan durumda sadece Şii kimlikleri dolayısıyla bile bu insanlar Suudi rejimi için tehdit ve muhalif konumundadır. Suudi yönetimi Şii örgütlenmesini kontrol etmek maksadıyla sosyal medya üzerinde sansür uygulamaya dahi gitmiştir. Bu konuda son derece tavizsiz bir tutum izlemektedir (Gökçe, 2016 , s.61).

3.1.2.2. Suudi Arabistan'ın Dış Siyasetine Etkisi

Arap Baharı ile halk hareketleri Ortadoğu ve İslam ülkeleri coğrafyasını sarsarken Suudi Arabistan bu olaylar bağlamında aktif bir dış politikayı izlemeyi tercih etmiştir. Suudilerin bu aktif dış politikasının askeri müdahalelere kadar giden bir yönü olmuştur. Neoklasik realist bir okuma ile süreci analiz etmek isabetli olur kanaatindeyiz. Olayların ince detaylarında tarihsel bağlamıyla birlikte değerlendirilen hususlar dış politikanın analiz düzeyinde realist değerlendirilmesi anlamına gelir. Bahreyn'de yapılan askeri müdahale bu yaklaşıma örnektir. Bahreyn, Bahreyn Körfezinde yer alan adalardan oluşan bir devlettir. Bahreyn'in jeopolitik önemi Suudi Arabistan açısından kayda değer bir yer işgal etmesini sağlamıştır. Şii çoğunluk tarafından Bahreyn'de yönetim değişikliği sağlansaydı bu durum Suudiler açısından İran'ın nüfuz alanının kendi yarımadalarının içine kadar sızması anlamına gelecekti. Bu sebeple Suudiler askeri operasyonu risklerine rağmen hayata geçirmişler ve bu zaman kadar izledikleri sert güçten kaçınma politikalarının tersine bir hareket tarzını ortaya koymuşlardır. Suudiler bakımından Mısır ve Yemen'de Arap Baharı'nın etkilerinin yayılması tehdit algısını artırmaktadır. Bu ülkelerde yaşanan olaylara da ellerinden geldiğince müdahil olmaya çalışmışlardır. Suudi Arabistan'ın veliaht prensi Muhammed Bin Selman 2015 senesi sonunda terör ile mücadele maksadıyla 40 civarında ülkenin katıldığı bir İslam Ordusu kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Terörizm olarak sınıflandırdığı eylemlerle mücadele maksadına dönük askeri olduğu

kadar iktisadi ve fikri mücadeleyi de bu kapsama sokmuştur. Suudi Arabistan yönetimi temel maksadını dış politikada kendi güvenliğini bölge güvenliği ile paralel eksende sağlamayı çalışmaktadır. Mısır ve Yemen'e karşı takındığı siyasi tavır da bu kapsamda değerlendirilebilir. Yemen'de Şii Husi kabilesinin başlattığı ayaklanma Suudi Hava Kuvvetlerinin müdahalesiyle bastırılabilmiştir. Mısır'ın seçilmiş Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi bir darbe neticesinde devrildiğinde darbeyi gerçekleştiren Sisi'ye mali destek vermekten çekinmemiştir. Mursi'nin, İhvan eksenli politikaları Suudi rejimi bakımından tehdit arz ettiği için böyle bir yol izlendiğini söylemek yanlış olmaz. Suudi dış politikasının ABD ile olan ilişkilerinde Arap Baharı ile bir değişim yaşanmıştır. ABD tarafından belirli bir çerçevede Arap Baharı olayları desteklenerek rejim değişimlerinin önü açılırken Suudi'lerin tedirginliği artmıştır. Suudi rejiminin ABD ile ilişkileri açılmıştır. Güvenlik politikalarını çeşitlendirme ihtiyacı bu ihtiyaçtan dolayı doğmuştur. Özellikle Rusya Federasyonu ile imzalanan anlaşma karşılığında S400 hava savunma sistemleri alınması önemli bir değişimi ifade etmektedir. Son dönemde ise ABD Suudi Arabistan'ı kendi yanına çekerek yeni ve kapsamlı askeri anlaşmaların hazırlandığını görmekteyiz. Suudilerin ABD ile ilişkilerinin mesafelenmesi petrol ihracatlarına düşüş olarak yansımaktadır. ABD, Suudi Arabistan'ın petrol üretim konusunda en büyük ortağıdır. ARAMCO bir ABD, Suudi ortak şirkettir ve dünyanın en büyük petrol üretici şirkettir. Suudiler petrol üretimi ve petrol tesislerinin işletilmesi konusunda teknolojik desteğin büyük kısmını ABD'den almaktadırlar (Acar, 2018).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI BAĞLAMINDA SUUDİ ARABİSTAN VE TUNUS, MISIR, BAHREYN, LİBYA, SURİYE VE YEMEN İLİŞKİLERİ

4.1. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Tunus İlişkileri

Tunus Kuzey Afrika'da bulunan bir ülke olmasına rağmen Ortadoğu ve Afrika'nın kavşak noktasında sayılır. Akdeniz'e kıyısı olması nedeniyle jeostratejik bir önemi vardır. Arap Baharı'nın fitilini ateşleyen olayların ve Yasemin Devrimi'nin Tunus'ta başlayarak ilerlemesi coğrafi ve tarihi, kültürel durumuna bağlıdır. Uzun yıllar boyunca Fransızların sömürgeci olmuş Tunus din-siyaset alakası bağlamında laiklik tartışmasının oldukça yoğun yaşandığı bir coğrafya olma özelliğine sahiptir. Ülkenin stratejik konumunun yanı sıra yeraltı kaynaklarının çok olması Tunus'un yerini özel kılmaktadır. Tunus'un tarihinde sömürgecilik ve işgaller vardır ve bağımsızlığını kazanmasından itibaren siyasal istikrarını sağlamak için çaba sarf etmiştir. Yasemin Devrimi ile başlayan Arap Baharı süreci halkın içinde bulunduğu ekonomik zorlukların ve kendini ifade etmekte yaşadığı demokratik zorlukların bir nevi dışı vurumu olmuştur. 2010 senesinde seyyar satıcılık yapan üniversite mezunu Buazizi'nin protesto maksadıyla kendini ateşe vermesi işsizliğe, baskıcı uygulamalara verilen bir tepkidir. Sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle hızla yayılan olaylar Tunus yönetiminin geri adım atmasına neden olmuştur. 2014 seçimlerinde aday olmayacağını açıklamasına rağmen Tunus lideri Bin Ali'ye olan tepkiler dinmemiştir. Bin Ali hükümetinin görevden alındığının açıklandığı gün olan 14 Ocak'ta ise Suudi Arabistan'a kaçtığı ifade edilmiştir. İslam Konferansı ve Arap Ligi gibi Suudilerin etkin olduğu gruplar devreye girerek itidal tavsiyesinde bulunurken resmi ve özel kurumlarının mal varlıklarının korunmasının gerektiğini söylemiştir. Bu itidal çağrılarını esasında buldukları mevziinin anlaşılması bakımından önemlidir (Akgün, 2020).

Yasemin Devrim'e giden yolda Tunus istihdam sorunları, pahalılık gibi nedenlerle hareketlene gençler yanı sıra farklı halk kesimlerinden oluşan sivil toplum unsurları etkin olmakla beraber, ülkedeki Selefî, Hizb-ül Tahrir, Tebliğciler ve Şii

gruplar rejime muhalif tarafı teşekkül etmiştir. İktidara muhalif kesimler yalnız İslami akımlardan oluşmamıştır. Muhalefet örgütlenirken birçok toplumsal kesim önemli rol almıştır. Raşit Gannuşi'nin liderliğinde ve en eski İslami siyasi yapılardan biri olan Nahda hareketi en baskın muhalif grubu oluşturmuştur. Devrik lider Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçtıktan sonra Meclis eski Başkanı Mubzi geçici olarak devlet başkanı, Gannuşi Başbakanlığa gelmiştir. 8–10 Mayıs 2011 tarihinde hükümetin ülkeyi demokrasiye taşıyacağından endişelenen toplum, bunu protesto maksadıyla çıkan olaylarda 200 kadar gösterici gözaltına alındı. Bu protestoların yol açtığı gerginlikte geçici devlet başkanı Mubzi 10 Mayıs'ta, Kurucu Ulusal Meclis Seçimlerine ilişkin kararnameyi onaylayarak seçimlere hazırlık başlatmıştır. Arap ülkeleri içerisindeki ilk demokratik seçimler olması tarafıyla ciddi bir önemi vardır. Seçimlerden sonra kurucu meclis, yeni anayasayı hazırlayarak Tunus'un siyasi kaderini tayin etmiştir. . Kurucu Meclis çalışmaları sonrasında üç yıl içinde 26 Ocak 2014'te yapılan oylama ile Tunus'un yeni anayasası onaylanmıştır. Böylece Tunus, demokratik geçişi uzlaşılı ile tamamlamıştır. Arap Baharı bağlamında sürecini demokratik ve nispeten çatışmasız sonuçlandırılan tek özgün örnek Tunus olmuştur (Torlak ve Ulutaş, 2011).

Suudi Arabistan Kral Abdullah'ın ölümünün ardından tahta geçen Prens Selman dönemine kadar Tunus konusunda daha müdahaleci bir tavır takınırken BAE ile Kuzey Afrika'da kendi ideolojisi doğrultusunda etkin olmaya çalışmıştır. Suudiler Arabistan Afrika ülkelerinin ekonomik potansiyellerinden yararlanmak ve siyasi, askeri, iktisadi güvenliklerini sağlamak maksadıyla, kendi varlıklarını iddialı biçimde tesis etmeye çalışmaktadırlar. Suudi Arabistan ve BAE özellikle Müslüman ülkelerden oluşan Kuzey Afrika'yı kendi istekleri biçimde tasarlayabilecekleri müdahalelere açık, küresel siyasi arenada artan statülerini kanıtlayabildikleri, nispeten gözden uzak bir coğrafya olarak görmektedir. Üçüncü olarak Türkiye ve Katar gibi, Vehhabi, Selefî ideolojisine karşı Müslüman Kardeşlere yakın Kuzey Afrika ülkelerinde ve iktisadi ve siyasi etkinliği olan ülkelerin tehdit oluşturmasını engellemeyi hedeflemektedir. Prens Selman döneminde temel yaklaşımları değişmemekle birlikte daha faydacı ve pratik bir yaklaşımla Tunus'ta iktisadi ilişkileri öne alan bir politika izlemeye başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2020).

Neoklasik realist yaklaşım üzerinden ve karar alıcılar nezdinde değerlendirdiğimizde Suudi iç siyasetini şekillendiren mezhep ve hanedanın sürekliliğini sağlama yönünde

beliren irade her daim olduğu gibi Tunus siyasetini belirlerken de etkin olmuştur. Bu arada gelişen süreçle beraber görece güç dağılımı ile değışen toplu durum Suudi'lerin Tunus politikasını da şekillendirmiştir. Karar vericiler kendilerine yönelen tehdit algısının hafiflemesi ile iktisadi faydacı siyaset yaklaşımına geri dönmüşlerdir.

4.2. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Mısır İlişkileri

Arap Baharında rejimlerin değışmesi ve liderlerin devrilmesinden sonra hedeflenen bir nokta olan özgür seçimlerin yapılması yalnızca Mısır ve Tunus özelinde gerçekleştirilmiştir. Lider değışiminin ardından demokratik seçimlerin yapılması Arap Baharında maksadına uygun bir sonuçtur. Bu noktada özellikle Mısır, Arap dünyası içinde özel bir konuma sahiptir. Kültür ve medeniyet tarihinin derinliğinin yanı sıra nüfusu, iktisadi ve askeri gücü ile Arap dünyasında liderliğe oynamaktan geri kalmamıştır. Mısır'ın Arap Baharı olgusundan etkilenmesi özellikle 2012 senesinde yaptığı seçimlerde seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin iş başına gelmesiyle başlamıştır. Mursi seçildikten sonra kendisi bakımından daha demokratik addettiği bir Anayasa hazırlıklarına başlamıştır. Bu noktaya değin zamanın ruhu yeni bir yaklaşımla örtüşür haldeydi. Anayasa girişimi ile hernekadar demokrasiyle bağdaştırılsa bile Arap Baharı ile beklenen gelişmelerin zıddı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Geri planı çok yönlü olmamakla beraber 2013 Temmuz ayında bir askeri darbe neticesinde Muhammed Mursi, Mısır'da iktidardan indirilmiştir. İndirildikten sonra darbeyi yapan irade tarafından hakkında suçlamalarda bulunmuş ve idamla yargılanmaya başlamıştır. Mısır'da meydana gelen gelişmeler Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren ortaya çıkan yeni rüzgârın ülkeler bağlamında ne derece farklı neticeler verdiğinin irdelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Arap coğrafyasında demokratikleşmeyle beraber liderliğin değışmesinden öte sistemsel çok sesliliğin kalıcı olması beklenirken en azından bir kısım olaylar liderliklerin düşmesiyle birlikte sistemde yıkım olarak nitelenebilecek dramatik sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Sistemde yapısal anlamda bir tekrardan inşa sürecinin sağlıklı işlememesi Mısır örneğinde olduğu üzere yapılan dış müdahaleler ile kriz durumları yaratmış ve hâlihazırda karmaşık olan durumu daha da içinden çıkılmaz vaziyete döndürmüştür. İlk halinden farklı yönlere savrulan Arap Baharı dalgasının geldiği nokta itibarıyla etkili olduğu ülkelerde, komşularında ve hatta dünya genelinde olumsuz addedilen neticeleri hâsıl olmuştur (Çelik, 2015, s.38).

Arap Baharı'nın ilk başladığı ülke olan Tunus'a yakın konumu nedeniyle Mısır ilk planda durumdan etkilenen ülkelerden olmuştur. Yıllardır ülkeyi otokratik bir sistemle yöneten Hüsnü Mübarek iktidarı yerinden edilmiş ve serbest seçimlere zorlanmıştır. Tarihinde bir ilk olarak Mısır halkı kendi liderlerini seçme hakkına sahip olmuşlardır. Ehemmiyetli yapısal sorunlara sahip ülkede sistemde bulunan askeri bürokratik unsurlar seçimler sonucu iktidara gelen Muhammed Mursi'ye bir anlamda yeterli zaman ve hareket kabiliyeti bırakmadılar demek yanlış olmaz. Kısa bir süre iktidarda kalan Mursi, askeri bir darbe sayesinde iktidardan uzaklaştırılırken, Mısır hedeflenen demokratikleşme yolundan askeri bir darbe neticesinde bir defa daha sapmıştır. Mursi'nin bu şekilde bir müdahale ile iktidardan uzaklaştırılması ve idamla yargılanması Arap Baharı ve dolayısıyla Mısır bakımından bir makas değişikliğini ifade etmektedir. Temmuz ayında yapılan darbe ile Mursi taraftarlarının protesto maksadıyla başkent Kahire'nin Rabia meydanında başladıkları gösteriler bir tepkinin dışı vurumu idi. Darbeye direnişin yaşanması bu anlamda Arap dünyası bakımından önemli bir gelişmeye işaret etmekteydi (Ahmet Hüsrev Çelik, 2014, s.30).

Sünni Arap toplumları bakımından önemli iki oyuncu olan Mısır ve Suudi Arabistan Arap Ligi ve G20 üyelikleri bakımından da birbirleriyle mukayese edilebilecek etki alanlarına sahiptirler. Her iki ülkenin geçmişten günümüze Arap devletlerine liderlik etme iddiası vardır. Mısır'ın iktisadi, askeri ve nüfus gücünün yanında Suudi Arabistan'ın doğal kaynaklar hâkimiyeti ve dini liderlik rolü vardır. Bölgesel etmenler bu iki ülkenin ilişkilerini belirlemede etkin olmaktadır. Arap milliyetçiliği ve dine bakış açıları bakımından farklı ekolleri temsil eden bu iki ülke genellikle rekabet halinde olmuşlardır ancak zaman zaman işbirliği içinde oldukları hususlar da olmuştur. İki ülkenin dini kurumlarının birbirinden farklı yaklaşımları temsil etmesi İslam toplumları içinde farklı eğilimlerle takip edilmelerini sağlamıştır. Suudiler Vehhabi, Selefi geleneğe yakın bakış açıları ile dururken, Mısır ise bir dönemin laik Arap Milliyetçisi tavrı ve bununla beraber Müslüman Kardeşler ekolüne yakın bir çizgi izlemiştir. Mısır'da fetva makamı olarak gündeme gelen ve İslam Dünyasında önemli yeri olan El-Ezher Üniversitesi bulunur. Suudi Arabistan'ın İran konusunda keskin ve çatışmacı tutumuna rağmen Mısır bölgede İran'a daha ılımlı bir perspektiften bakmaktadır. Suudi rejiminin, İran konusunda keskin tavrının altında tehdit algılamasının ölçeği yatmaktadır. Mısır'da Müslüman Kardeşler ekolünden gelen Muhammed Mursi'nin seçilmesinin ardından ilk resmi ziyaretini Suudi

Arabistan'a yapması iktisadi anlamda kötüleşen Mısır ekonomisi için destek arayışının yansımasydı. Mursi'nin Suudilerin desteğini isterken hedefi bir noktada meşruiyet anlamında mevzi kazanmak isteğiydi (Insamer, 2020).

Mursi'nin Mısır'da bir darbe ile indirilmesi sonrasında iktidara gelen Abdül Fettah Sisi Suudiler ile ilişkilerin yeni bir safhaya geçmesini sağlamıştır. Bu safhada Mısır ve Suudiler'in ilişkilerinde stratejik bir yakınlaşma görülmeye başlamıştır. Suudi Kralı Abdullah darbe sonrasında Sisi'yi tebrik ederek yeni rejimi tanıyan ilk devletlerden olmuştur. 2013 senesinde Sisi iktidarına yapılan 25 milyar dolarlık yardım Suudilerin yeni rejimle farklı bir frekansta ilişki kurmak isteklerini yansıtmaktaydı. Suudiler ve Mısır'da Sisi'nin bölge için plan ve yaklaşımlarının paralel olması bu ülkeler arasında daha yakın ilişkilerin gelişebilmesine olanak vermiştir. Suudi Kralı Abdullah Ortadoğu'da alternatif siyasal İslamcı oluşumların artan etkisinden rahatsız olarak başta Mısır özelinde olmak üzere bu bölgede Müslüman Kardeşler karşıtı birtakım adımlar atılmıştır. Bir süre sonra Suudiler çok daha ileri bir adım atarak siyasal tehdit olarak addettikleri Müslüman Kardeşleri terör örgütü ilan etmişlerdir. Suudi Arabistan bunun dışında Mısır'da bir darbe sonucu iktidara gelen yönetimi dünya arenasında meşrulaştırmak amacıyla çaba sarf etmişlerdir. Diplomatik destekler ile Körfez ülkelerinin Mısır rejimini tanımalarına vesile olmak istemiş ve bu yolda özellikle Katar ile arasında sürtüşme yaşanmıştır. Körfez İşbirliği Teşkilatında bu yönlü çatışmalar ve çatlaklar yaşanmıştır. Katar darbe öncesinde ve sonrasında Mursi yönetiminin arkasında durmuştur. Kral Abdullah'ın vefat etmesinin ardından iktidara gelen Velihaht Prens Selman Suudi dış politikasında bir dizi değişime öncülük etmiştir. Müslüman Kardeşlere karşı olan keskin tavrı stratejik bir dizi yumuşama sinyali ile rasyonelleştirilmiştir. Politika değişimini Müslüman Kardeşler hareketiyle ilgili yöneltilen bir soruya, "Bizim Müslüman Kardeşler ile hiçbir problemimiz yok" diyen Suudi Dışişleri Bakanı somutlaştırmıştır (thenational, 2020).

Dış politik yaklaşım bakımından değerlendirildiğinde tipik bir neoklasik realist bakış açısı ilişki dinamiğini analiz etmek bakımından oldukça yeterli görülmektedir. Sistemik değişkenler ve içsel faktörler beraber nedensellik oluşturarak Suudilerin Mısır'a karşı olan dış siyasetini belirlemektedir. Müslüman Kardeşler 'de temelde dini

ideolojik bir yapı teşkil etmekle beraber kesinlikle Suudi yönetimi için iç süreci tahrik edebilecek bir etmen olarak görülmekte ve cephe alınmaktadır.

4.3. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Bahreyn İlişkileri

Basra Körfezinde jeostratejik anlamda ehemmiyetli bir konuma sahip olan Bahreyn, İran tarafından denetlenen Hürmüz Boğazı ile petrol çıkış rotalarını kontrol eden bir mevkidedir. Yüzölçümü ve nüfus itibariyle küçük bir ülke olmasına rağmen içyapısı oldukça karmaşıktır. Arap Yarımadasında Hem Suudi Arabistan hem de karşı kıyıda bulunan İran bakımından önemli yeri vardır. Geleneksel olarak Suudilerin müttefiki olan Bahreyn soy ve din bağı olarak Arap Yarımadasına bağlıdır. Bahreyn'i bu anlamda özel kılan unsur nüfusunun %70'e yakın bir bölümünün Şii olmasıdır. Şii ağırlıklı nüfus yapısına rağmen yönetim Sünni azınlık elindedir. Bahreyn ABD'nin Körfez'e hükmeden 5. Filosu'nun merkezini olduğu mühim bir askeri üstür. Esas itibariyle bir ada olan Bahreyn köprü ile Arap Yarımadasına bağlanır. Arap Baharı ile alakalı olarak amaca ulaşmadığı ifade edilen ülkelerden birisi de Bahreyn'dir. Olaylar Tunus'ta başladığından itibaren Bahreyn'de halk hareketlenmeye başlamıştır. Bahreyn olaylar ilk başladığı andan itibaren ileriki genişleme tehdidine binaen Körfez İşbirliği Konseyini devreye sokarak buna bağlı askeri gücün ülkede konuşlanmasını sağlamıştır. Arap Baharı olaylarının yaşandığı coğrafyada, toplumların genel isteklerinin özetini oluşturan seçimler ve demokrasi Bahreyn'de yaşama geçirilememiştir. Fakat yaşanan süreçte demokrasiye geçişi sağlayamayan ve serbest seçimleri gerçekleştiremeyen Bahreyn, buna rağmen Suriye'de yaşandığı gibi kargaşa ve iç savaş ortamı oluşturmamıştır (Ataman, Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları, 2012, s. s.67).

Suudilerin ve BAE'nin asker yollayarak mevcut rejimi destekledikleri Bahreyn Şiiilerin ülkede ve dolayısıyla bölgede etkinliklerinin armasına imkân vermemiştir. Bahreyn'de yaşananlar İran açısından istenmeyen bir sürece evirilmiştir. Şiiler demokrasi ve özgürlük talebiyle harekete geçerken dış destek ile bu talepleri baskılanmıştır. Burada ABD'nin 5. Filosunun bulunuluyor olması bu ülke bakımından Bahreyn'i stratejik konum olarak vazgeçilmez bir noktaya taşımaktadır (Karaağaçlı, 2020).

Bahreyn tarihsel olarak Şii ağırlıklı bir toplumu olmasına karşın Suudi Arabistan'a yakın bir tutum içinde olmuştur. Şiiilerin dini önderlerinden Şeyh Nimr'in idam edilmesinin ardından İran Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmasının hemen ardından Bahreyn İran'la diplomatik ilişkilerini askıya almıştır. Bu olayın ardından mezhepçilik politikası izleyerek şiddet özendirildiği ve dış güçlerin çıkarlarını savunduğu gerekçesi ile Şii din adamı Ayetullah Şeyh İsa Kasım Bahreyn vatandaşlığından çıkarılmış, bu durum İran tarafında ciddi tepki yaratmıştır. Bahreyn'in bu tavrını Suudi Arabistan ise egemenliğin gereği olarak yorumlamış ve kararın yanında durmuştur. Demokrasiye dair köklü bir geleneğe sahip olmayan etnik-mezhepsel temelli ayrımları keskin olan bu sebeple sorun potansiyelini barındıran ülkeler gibi Bahreyn kırılğan bir siyasi kimliğe sahiptir. Yakın komşuları sayılan İran ve Suudi Arabistan'ın bölgede Şiilik ve Sünniliğin hamisi rolünü üstlenmeleri ile çatışmakta olan menfaatlerinin altında ezilen ülkelerdendir. Bu vaziyet yakın dönemde yönetim geleneğinin değişimiyle sona eremeyeceğinden etkili olan bu iki devletin bölge ülkelerinin üzerinden çıkar çatışmasını sonlandırmasıyla nihayete erebilir (Kocatepe, 2017, s.67-101).

Bahreyn konusunda belirlenen dış politika stratejisi bağımlı değişken olarak değerlendirildiğinde Sünni eksenli siyasetin yerel dinamiklerin ivmelendirmesiyle sahası çıktı yaratmaktadır. Karar verici aktörlerin Suudi dış politikasındaki belirleyiciliği hem iç hem de dış siyaset bağlamında çok etkilidir. Karar verici hanedan iradesi İç dinamikleri bizzat yönlendirmesi söz konusudur. Suudi Arabistan'ın nesep temelli, kabilelerin ve soyun dinle beraber önem taşıyan yapısı bu noktada etkili olmaktadır. Bahreyn politikası bu anlamda çarpıcı biçimde belirgin bir örnek teşkil eder.

4.4. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Libya İlişkileri

Arap Baharı bazı ülkelerde amaç dışına çıkan ve olumsuzluk olarak değerlendirilebilecek iç istikrarsızlıklara neden olmuştur. Bu istenmeyen neticelerin ortaya çıkmasında ülkelerin kendine özgü koşullarının yanında direkt veya dolaylı olarak dış güçlerin etkisi söz konusudur. Arap Baharı'nın ilk başladığı ülke olan Tunus'a komşu olan Libya'da bu olaylardan etkilenerek seçimlerin yapılması söz konusu olmuştur ancak seçimler sorunların çözümü bakımından yeterli olmamıştır. Libya'da olayların başlamasıyla beraber kabilelerden oluşan Libya'nın toplumsal

çatışmaları ortaya çıkmıştır. Ülkede çatışmalar uzun dönem devam etmiştir. Hedeflenenin dışında silahlı çatışmalar ciddi sonuçlar doğurmuştur. Çatışmalar ülkenin nerdeyse ikiye bölünmesine neden olurken iki farklı hükümet ve ordu ortaya çıkmıştır. Hükümet ve ordunun yanında parlamento bile ikili bir yapıdadır. Sivillerin çok zarar gördüğü karmaşa ortamı Libya'nın uzun dönemden beri dünya kamuoyunu meşgul etmesini sağlamıştır. Ülkeyi bir askeri darbe neticesinde uzun dönem idare etmiş olan Muammer Kaddafi yine kendisine yapılan bir kolektif darbe ile iktidarını kaybetmiştir. Libya'da kabilelerden oluşan toplum yapısı demokrasi tecrübesinin eksikliği ile birleşince sorunların sürekli olarak kargaşa yaratmasına neden olmaktadır. Kaddafi döneminde siyasi partilerin kurulması yasaktı bu durum demokrasi tecrübesinin oluşmasını engellemiştir. Kaddafi döneminde nispeten istikrarlı bir toplumsal yaşam ancak otoritenin tek merkezden yönlendirilmesiyle sağlanmaktaydı. Parçalı toplumsal yapı ülkenin içinde yaşayan toplumun millet olma vasfını kazanmasını imkânlı kılmamıştır. Libya'da var olan zengin petrol yatakları ve çıkarılan petrolün oldukça kaliteli olması diğer ülkelerin bölgesel ve küresel güçlerin dikkatini çekmektedir (Doğan ve Durgun, 2012, s.61).

Arap Baharı maksat açısından bakıldığında bir taraflıyla Libya'da demokrasiye geçiş anlamında ülkenin uzun dönem otoriter lideri olan Kaddafi'nin devrilmesi ve ilk defa demokratik seçimlerin yapılması devrimi başlatmış olan halkın beklentisine uyan neticeler sonuçlar çıkarmıştır. Bu durumun yanında serbest seçimler ardından Libya'nın iç savaş ve kargaşaya sürüklenmesi Arap Baharıyla hedeflenen sonuç değildir. İç güvenlik, vatandaşların mal ve can güvenliği, refah ve gelir düzeyi üzerinde direkt negatif etkilerinin söz konusu olması, istikrarsız durumu ve kargaşa ortamını beslemeye yarayan döngü oluşmasına neden olmuştur (Doğan ve Durgun, 2012, s.62).

Libya 'ya karşı olan tavır Suudi Arabistan'ın son derece gerçekçi ve faydacı dış politika uygulamalarına güzel bir örnek teşkil eder. Mısır'ın bir askeri darbe ile eski otoriter yönetimine dönmesiyle beraber Libya'nın da uzun dönem politikalara uygun bir şekilde bürünmesi arzu edilmektedir. General Hafter tarafından Merkezi Hükümet'e karşı başlatılan hamle Suudiler ve yeni yönetimi le birlikte Mısır tarafından desteklenmektedir. Değişen toplu duruma bağlı olarak pozisyon değiştirme yeteneğine

sahip olan Suudiler Arap Baharı'nın ardından Müslüman Kardeşler tehlikesinin uç coğrafyalarda bile etkili olmasına izin vermeme arayışındadır.

4.5. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Suriye İlişkileri

Soğuk Savaş devam ederken Suriye ve Suudi Arabistan farklı bloklara yakın durmuşlardır. Suriye doğu blokuna yakınken Suudiler ise Batı Blokuna yakın bir siyaset izlemişlerdir. İran ile paralel siyaset izlerken Filistin'de ve Lübnan'da Hamas ve Hizbullah'a yakın duran Suriye rejimi Suudiler ile farklı eksenlerde hareket etmişlerdir. Bölgede varlık gösteren Arap rejimleri genel olarak ABD ile yakın ilişkiler içindedir. Suriye bu devletlerarasında bir istisnadır. Birçok Arap ülkesinde ABD askeri üsleri bulunurken Suriye'de yoktur. Bölgede İsrail ile halen çatışmayı sürdüren Suriye Golan tepelerinin İsrail tarafından işgalini kabul etmeyerek geri almak için çaba sarf etmektedir. Suriye'nin Hizbullah üzerinden İran'la ilişkisi Hamas'a ve liderlerine yataklık yapması Suriye'nin İsrail, ABD ve dolaylı olarak Suudi Arabistan'ın karşısında konumlanmasına neden olmuştur (Dutkiewicz, 2016, s.109).

Suriye'de çatışmaların ve iç savaşın çıkışıyla beraber Suudi Arabistan'ın ABD ile bölgede çıkarları ayrı noktalara gittiğini görmek mümkündür. ABD, Suriye'de IŞİD'le mücadele etmeyi merkeze yerleştirirken, Suudi rejimi İran etkisinde bulunan bir Suriye rejimini devirmeyi amaçlamaktadır. Burada ortaya çıkan öncelik farkı ve ABD yönetiminin Suriye'de fiili müdahalede bulunma konusunda isteksiz olması, İran ile nükleer anlaşma yapılması noktasında ortaya çıkan çabalarla İran'ın menfaatleri doğrultusunda iş yapıldığı izlenimini oluşturmasıdır. Suriye'de Beşar Esad rejimi tarafından kimyasal silah kullanmasına tepkisiz kalınması Suudi Arabistan'ı dış politika yaklaşımlarında değişime zorlamıştır. Bu yaklaşım değişikliğinin ilk sırasında KİK'in kuvvetlendirilmesi ve askeri yatırımlarını, harcamalarını çeşitlendirmek, bunun yanında Sünni ülkelerle işbirliğine yapılması ve bu anlamda gayretlerin yoğunlaştırılması gelmektedir (Erboğa, Suudi Arabistan'ın Suriye Stratejisi, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri içinde Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, 2016, s. s.237).

Arap Baharı'nın etkisiyle devletin kendine özgü mezhep ve ideolojik ittifak yapıları değişkenlik içine girmişlerdir. Bu değişkenlik bir bakıma jeopolitik yön bulmayı zorlaştırmış ülkeler geleneksel ittifak yapılarının dışına savrulmuşlardır. Bu

savrulmalar iki farklı gelişmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birinci sorun Arap dünyasının bir numaralı ittifak ettikleri sorun olan Filistin sorunun geçmişteki önemini kaybetmesidir. Bu durum dolaylı olarak İsrail'in işine yaramıştır. Arap Baharı'nın farklı rotalara yönelmesinde dış etkilerin yerini düşünmemize sebep olan olgulardan birisi budur. Diğer sorun koloni dönemi sonrasında suni biçimde çizilmiş sınırlarda hâkimiyet sahibi olan ulus devletlerin mezhep, din, milliyet hatları üzerinden çatırdamaya başlamalarıdır. Devletlerin zayıflaması devlet dışı birtakım aktörlerin etkin olarak sahneye çıkmalarına neden olmuştur. Bu aktörlerden en önemlileri IŞİD, PYD (Demokratik Birlik Partisi- Partiye Yekîtiya Demokrat) ve YPG (Halk Savunma Birlikler-Yekîneyên Parastina Gelve) Şii mezhep örgütü Hizbullah gibi sıralanabilir. Bu örgütlerin daha geriye giden kökleri olsa bile Arap Baharı ile ortaya çıkan kargaşanın bunları etkinleşmesinde önemi olduğu aşikârdır. Bu gelişmeler Ortadoğu ve İslam dünyası bakımından önemli bir devlet olan Suudi Arabistan'ın bölgeye ilişkin değişken ittifak yapılarına yönelmesine neden olmuştur. Bahsedilen ittifaklar devletlerin arasında yapılmış olabilecekleri gibi devletler ile devlet dışı yapılar arasında da olabilirler. Konuya ilişkin değerlendirme yapan analizciler Suudi rejiminin bölgede faaliyet gösteren cihat yanlısı selefi gruplara ekonomik yardımda bulunduğunu ifade etmektedirler. IŞİD tarzı yapılar bu noktada başat rol oynamaktadırlar (Richard, 2016, s.2331).

Suriye'de çıkan krizin başlangıç senesi 2011'dir. Bu başlangıç noktasından itibaren Suudi rejimi, Katar, Türkiye gibi ülkelerle aynı safta yer alarak Esad rejiminin devrilmesine yönelik çatışan güçlere destek olmuşlardır. Bu destek nedeniyle farklı cephelerden gelen eleştirilere maruz kalmışlardır. 2013 senesinde Mısır'da Muhammed Mursi'nin darbe ile devrilmesinden itibaren bu ülkeler arasında işbirliği bozulmaya başlamıştır. Müslüman Kardeşlere karşı cepheyi Mısır'da destekleyen Suudilere Türkiye ve Katar'dan tepki gelmiştir. Esad'a karşı oluşan koalisyon Mısır olayları nedeniyle bozulmuştur. ABD'ye olan askeri ve iktisadi bağımlılığı sebebiyle Suudi Arabistan net bir tavır koymayı Donald Trump'un ABD başkanlığına seçilmesine değin ertelemiştir (Richard, 2016, s.2331).

Arap Baharı ile tetiklenen olaylar neticesinde Suriye'de çıkan iç savaş Suudiler ve Sünni ülkeler ile Şii ve İran destekçileri arasında bir nevi vekâlet savaşıydı. Bu durum mezhepçi politikaların yükselişi olarak nitelendirilmektedir. Eski dönem

devletlerin karşı karşıya geldiği çatışmaların yerini devlet dışı aktörler ile yürütülen çatışmalar almıştır. Suriye’de Sünnilerin Şiiler-Nusayriler tarafından saldırıya uğradığına ilişkin iddialar mezhepsel ayrımlar üzerinden farklı coğrafyalardan Sünni cihatçı grupları harekete geçirmiştir. Bu gruplar Suudi Arabistan Lübnan, Irak, Ürdün, Türkiye, Kuzey Afrika ülkeleri, Avrupa kıtası ve Kafkasya'dan geldiler. Basra Körfezinde muhkem zengin Arap devletleri tarafından sağlanan kaynak ile Suriye’de bir mezhep temelli çatışma süreci körüklendi (Byman, 2014, s.93).

Suriye’de ayaklanma ve ardından iç savaş süreci başladığında Suudi Arabistan öncülüğünde Katar ve BAE neticede Sünni ağırlıklı bir rejim ortaya çıkacağını umarak süreci desteklemiş ve hatta bu desteği oldukça ileri götürmüştü. IŞİD ve benzeri terör üreten yapıların örtülü desteklenmesinin altında bu umut yatmaktaydı. Rusya Federasyonu’nun Suriye’ye ve Beşar Esad’a verdiği askeri, ekonomik ve siyasi destek bir nevi vekâlet savaşlarının yaşandığı coğrafyada asillerin sahaya inmesi anlamında önem arz etmekteydi. ABD ile Suriye coğrafyasında zımnî bir anlaşma içine giren Rusya Federasyonu iç savaşın dengelerini değiştirdikten itibaren ilk dönem heyecanını kaybeden Suudiler ve Körfez Emirlikleri reel-politik dayatmalarına daha fazla karşı koymayarak Suriye siyasetlerini yumuşatma yoluna gittiler. İran’ın bölgede süren etkisi Suudilerin bölgede aktif siyaset izlemesinin önünü kapatsa bile özellikle Suudilere nazaran İran ile daha sıkı iktisadi ilişkide bulunan Emirlikler daha aktif bir politika izleme şansına kavuşmuşlardır. Güvenlik politikaları ekseninde kendi periferisinde rejimi ile uyum içinde olmayan devletlerin varlığının Suudi Arabistan’ı bu anlamda proaktif ve daha saldırgan bir politika izlemeye ittiği bir gerçek. Bu tür müdahaleler özellikle rejim güvenliğinin dünyadan gelen tepkilerin sıklaşması enerji kaynaklarında petrole bağımlılığın azalması ile artma eğilimi gösterdiği gözlenebilir. Bu bağlamda Suudi Arabistan ilk planlamasından uzak olsa bile bölgede ABD ile yeni sürecin şartlarına uyum sağlama çabasıdadır. Burada kendi politikasının öncü unsurları olarak BAE ve Bahreyn gibi devletlerin etki alanlarından faydalanması söz konusu olmaktadır. ABD ile aralarındaki realist müttefiklik ilişkisi ise süregiden bir olgudur (Taştekin, 2016).

Suriye politikasına olan Suudi bakışı neoklasik realizm bağlamında değerlendirildiğinde iç dinamiklerin yine dış politika stratejisinde önemli bir rol aldığı ve müttefiklik ekseninde İran nüfuzunun kırılmasının bölgede en önemli önceliklerden

olduğu söylenebilmektedir. Suriye örneğinde Rusya'nın sürece direkt ve ağır müdahalesi Suudilerin vekâlet savaşı veren güçlere desteğini düşük profile indirgemesini ve ABD'nin bölge siyasetine aynıyle tabi olmasını sağlamıştır. Realist politik yaklaşımın en nihayetinde beklenti ve güç dengesi arasındaki boşluğu değerlendirebilecek bir bakış açısı vardır. Eğer tek başına bölge dengelerini değiştiremiyorsa küresel güçlerden uygun konumda olanına eklenmek kısmi çıkarları korumak bakımından kötünün iyisi pozisyonundadır.

4.6. Arap Baharı Bağlamında Suudi Arabistan ve Yemen İlişkileri

Suudi Arabistan'ın bulunduğu Arap yarımadasının güney ucunda yer alan Yemen güneyde Aden körfezi ile ve batısında Kızıldeniz ile çevrilmektedir. 527.000 km² yüzölçümüne sahip bu ülkenin kuzey komşusu Suudi Arabistan iken doğu komşusu Umman'dır. Yemen yaklaşık 25 milyondur. Yemen nüfusunu oluşturan topluluklar Araplar, Afrikalılar, Güney Asya'dan çalışmak amacıyla gelenler ve yine çalışmak için gelen Avrupalılardır. Nüfusun yaklaşık %99'u Müslümandır. %65'i Sünni olan Yemen'in Şii toplumu, Şii-Zeydi mezhebindedir. Zeydi mezhebi, Şiiliği Beş İmam Şia'sı olarak da adlandırılıp Şiiiler bakımından bir anlamda kutsallık atfedilen İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelip beşinci imam addedilen Zeyd bin Zeynel Abidin'in müritleridir. Üçüncü İmam olan Zeynel Abidin'in oğlu 739 senesinde büyük dedesi Hz. Ali gibi Kufe'de isyanında Emevi'lerin saltanatını yolsuzluk, sapkınlık zalimlikle itham ederek örgütlenmiş ve huruç harekâtı başlatmıştır. Emevilere karşı olan ayaklanma sonuca ulaşamamış ve isyancılar ortadan kaldırılmışlardır. Bu ayaklanmanın Emevi hanedanının çöküşünü erkene aldığı iddiası da vardır (Laoust, 1999, s.51-52).

Şii nüfusun Ehl-i Sünnet anlayışına yakın olduğu bilinmektedir. Yemen'de Husi'ler olarak adlandırılan grup, çoğunlukla ülkenin kuzey bölgelerinde yaşayan Zeydilere dayanmaktadır. Sa'ada kenti, Husi kabilesinin dini merkezi kabul edilir. Yemen 16. yy'ın başından I. Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olmasına rağmen hiçbir dönemde tam kontrol sağlanmış olduğu söylenemez. Zeydiler ve Şafiler arasında süren güç mücadelesi sürekli devam edegelmiştir. Yemen'de etkin olan İmam Yahya, Şii-Zeydi mezhebi gereği kendi imamlarını seçimle tespit eden Zeydiler bu uygulamaya 1891 senesinde son verildi. İmam Yahya'nın, kendi hanedanını kurup monarşi rejimini ilan ederek yönetimi

Zeydilere dayandırması, Şafiiler tarafından kabul edilmedi. 1910 senesinde Osmanlı hâkimiyetine karşı çıkan İmam Yahya, Osmanlı İmparatorluğuyla 1911 yılındaki antlaşmanın maddelerine göre, içeride bağımsızlık hakkı almasıyla Zeydiler, devlette büyük bir üstünlük kazandılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Dünya Savaşı'nın ardından bu bölgeden çekilmeleriyle Kuzey Yemen bölgesi, İmam Yahya liderliğinde bağımsızlığını aldı. Bab'ül Mendep Boğazı ile Aden Körfezi ve kontrol eden konumu sayesinde stratejik ehemmiyetine sahip Güney Yemen ve Aden limanı da, İngiltere'nin hâkimiyetinde kaldı. Yemen'in kurucusu sayılan İmam Yahya bir suikastın ardından 1948 senesinde öldürüldü ardından başa geçen İmam Ahmet çıkan ayaklanmayı çok sert bir biçimde bastırdı. 1962 senesine kadar ülkeyi yöneten İmam Ahmet ülkeyi feodal yapısından kurtaracağını taahhüt etmesine rağmen bu konuda çok başarılı olamamıştır. Ölümünün ardından ordu tarafından yönetime el konuşarak Yemen Arap Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Mısır o dönem kendi ideolojik yaklaşımı gereği Cumhuriyeti desteklerken buna karşı Suudi Arabistan ve Ürdün Monarşi tarafında yer almıştır. Mısır lideri Abdülnasır Yemen'e kalabalık bir askeri birlik göndererek var olan yönetime askeri desteğini açık biçimde ortaya koymuş oldu. Arap milliyetçiliğinin etkisi ile Zeydi İmamet rejiminin yıkılması bugün bile devam eden çatışmaların ve dış politik eksen kırılmalarının arka planını açıklamaktadır. İmamet taraftarı Zeydi liderler Cumhuriyet rejimine karşıdır. Sa'ada kenti bu durum neticesinde geri plana düştü ve burada yaşayanlar merkezi otorite karşısı tavrını pekiştirmeye başladı. Güney Yemen sömürgeci kuvvetlere karşı harekete geçtiğinde Kuzey'de iç savaş sürmekteydi. Güney Yemen'de idareyi ele geçiren Komünistler ülkenin adını Güney Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak değiştirdiler. Soğuk Savaşı sürdüğü dönemde dünyada bazı ülkeler ideolojik yaklaşımlarına göre Sovyetler Birliği ve ABD yanlısı olarak ikiye bölünmüştür. Yemen'de bu ülkelere birisi olmuştur (Çaman, 2010, s.104).

1979 senesinde Kuzey ve Güney Yemen arasında sınır bölgesinde çıkan çatışmalar Arap Ligi'nin devreye girmesiyle beraber çözülmüştür. Sovyetler Birliği dağılıp Soğuk savaş sına erdiğinden itibaren Kuzey ve Güney Yemen birleştiler. 1990 yılında ilan edilen Yemen Cumhuriyeti bu birleşmenin neticesinde kuruldu. Yemen'in belirli bölgelerinde zengin petrol yataklarının bulunması bu ülkenin jeostratejik öneminin yanında iktisadi önemini de artırdı. Sana'da yani başkentte kendilerinin dışlandığını iddia eden Güney Yemen siyasi ve iktisadi olarak ötekileştirilmelerine karşı isyan

etmişlerdir. 1994 senesinde gerçekleşen ama başarısızlığa uğrayan ayrılıkçı girişim neticesinde çatışmalar başladı ve uzun süren bir iç savaş dönemine girilmiş oldu. Abdullah el-Salih isyancıların üzerine giderek Güney Yemen İsyancı liderlerinden Ali Salim el-Baid kuvvetleriyle çatışmaya başladı. Kuzey Yemen kuvvetleri Güney Yemen başkenti Aden'i işgal ederken isyancıların lideri gıyabında yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Yemen'deki istikrarsızlık süreci, devam eden senelerde de devam etti. Devletin yönetsel kuvvetine ve ülkenin kaynaklarına erişmede adaletsizliğin ve eşitsizliğin sebep olduğu şiddetli mücadele ve çatışmalar, günlük hayatın parçası durumuna geldi. Kuzey'de Husi kabilesi ve hükümet kuvvetleri arasındaki çatışmalar, Güney'de ayrılıkçı isyan hareketi, El Kaide terör örgütünün ülkede sürekli saldırıları ile farklı kabileler arasındaki güç savaşı, Yemen'deki kargaşa ortamının artmasına ve her geçen gün daha zor bir hale gelmesine neden oldu. Yıllardır Husi'ler ile Yemen merkezi otoritesi arasında bir çatışma hali sürmektedir. El-Kaide militanları çatışmalarda taraf olarak terör saldırıları için uygun ortam bulmaktadırlar. 2005 senesinde geçici bir ateşkes sağlanmasına rağmen çatışmalar yoğunluğu azalıp artarak günümüze kadar devam etmektedir. El Kaide militanları 2008 senesinde, başkent Sana'daki ABD büyükelçiliğine karşı gerçekleştirdikleri terör saldırısında toplamda 18 kişi yaşamını kaybetti. Yemen ve Suudi El Kaide yapıları birleşip, 2009 senesinde, Arap Yarımadası El Kaide örgütlenmesini sağladılar böylelikle Yemen'de saldırılar bir kat daha şiddetlenmiş oldu (Corcoran, 2020).

Bu olaylar irdelenirken El-Kaide'nin kurucusu Usame Bin Ladin'in Suudi Arabistan'ın önemli bir ailesine mensup iş adamı olduğu zaman içinde görüşlerinin radikalleşmesi neticesinde El-Kaide terör örgütünü kurduğu hatırd tutulmalıdır. Yemen merkezi hükümet kuvvetleri Husi'lere karşı saldırıya geçerken ABD'nin desteklediği Yemen birlikleri de El-Kaide'nin örgütlendiği alanlara baskınlar düzenledi. ABD'nin Arap yarımadasındaki askerleri defalarca saldırıya uğrarken Suudi Arabistan birlikleri sınır hattında Husi'ler karşı bir harekât başlattı. Suudi askeri birlikler bu çatışmalarda 200'den fazla askerini kaybetti. 2010 senesine değin çatışmalı ortam devam ederken Yemen hükümet birliklerinden ve karşısında savaşan Husiler'den binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yemen'deki Husilerin lideri olan Hüseyin Husi vefat ettikten sonra 2004 senesinde kardeşi Abdülmelik Husi yönetime geçti. 2011 senesinden itibaren Arap Baharı'nın başlamasından itibaren Yemen halkı, Salih'in liderliğine karşı ayaklandı. 33 senedir süren otokratik rejimin sonu bu halk

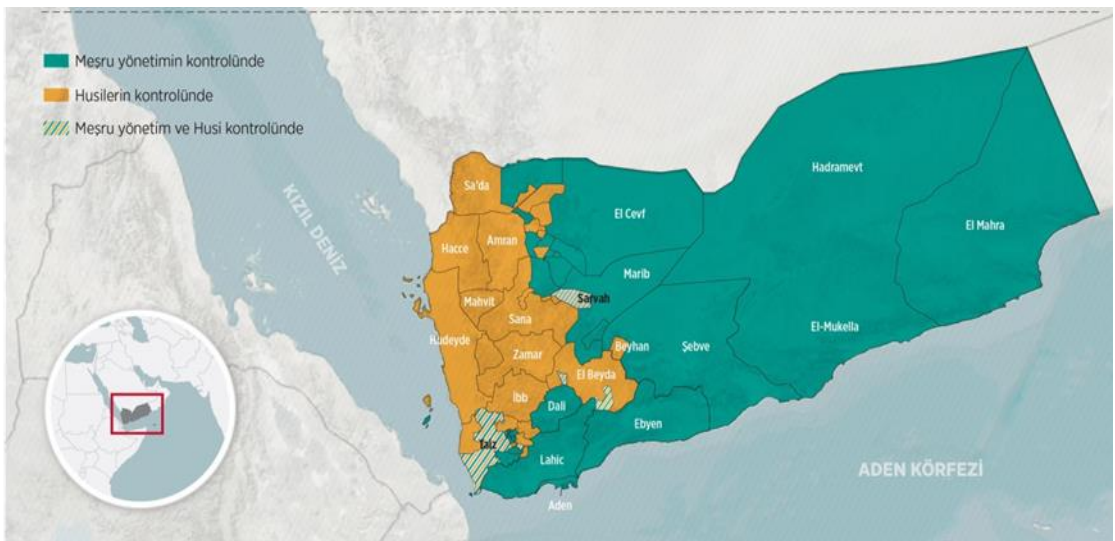
hareketiyle geldi. Ortaya çıkan olaylarda binlerce insan öldü. Husilerle yaşanan çatışmaların sonucunda ve ardından Arap Baharının oluşturduğu toplumsal sorunlar süregelen iktidarının devamı getiremeyeceğini göstermiştir. Salih'in devlet kurumları içindeki ve kabilelerdeki yandaşları da bunlara karşı tavır almışlardır. İktidarın geri plandaki müttefiki olan Müslüman Kardeşler hareketinin Yemen temsilcisi olan İslah Partisi, bu siyasi parti ile yakın alakası olan Ahmar kabilesi ve Yemen ordusunun önemli isimlerinden 1. Ordu Komutanı Ali Muhsin karşı tara geçerek Salih'in görevi bırakmasını istemişlerdir. Bu olaylarda geri planda Suudi Arabistan'ın etkisi olduğu düşünülmektedir. Bahsedilen aktörler senelerce Suudilerin yakınında ve Selefi gruplarla yakın çalışıp devlet başkanının görevi bırakmasının ardından Suudilerin desteklediği Mansur Hadi'ye destek vermişlerdir. Yemen'deki çatışmanın yükselerek gerilimin artması KİK'te endişeye yol açmış ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin çabasıyla Salih görevi bırakmaya zorlanmıştır. 2012 senesinde ortak aday olarak gösterilen önceki Başkan Yardımcısı Mansur Hadi devletin başkanı olarak seçildi. Devrik lider Salih ise Halk Kongresi'nin yani kendi siyasi partisinin başında kalmak üzere Yemen'de yaşayabilmek şartıyla bu durumu kabullenmiştir. Bu durum neticesinde, Arap Baharı'nın ardından doğan boşluktan faydalanan Husi'ler kuvvet kazanmışlar ve başkent Sana'yı 2014 Eylül'ünde almışlardır (Büyükkara, 2011, s.115).

Yemen devletinin başkanı olan Hadi'nin istifaya zorlanıp ev hapsine alınmasıyla çatışmalar farklı bir boyut kazanmıştır. Hadi ev hapsinden kaçıp Aden'de hükümetini ilan ederek yeni bir çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Bu noktada Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Hadi hükümetini tanımıştır. Suudilerin desteğini almasına rağmen Hadi 2015 senesi Mart ayında Husilerin Aden'e doğru ilerleyerek büyük bir kısmını ele geçirmeleri neticesinde Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kalmışlardır. Güney Yemen'de ehemmiyetli bir liman olan Aden'i ele geçirmeleri Husilerin bir nebze daha kuvvetlenmesine yol açmıştır. Devletin neredeyse tamamıyla Husilerin eline geçmesiyle Yemen'in çöken devlet vaziyeti tescillenmiş oldu. Suudi Arabistan stratejik konumu yanı sıra kendisine direkt etki eden sürecin dışında kalamamış ve duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır. Mısır, Bahreyn, Kuveyt, Fas, Pakistan, Sudan, Katar ve BAE'den oluşan askeri güç ile "El Asifet ül Hizzam" adı verilen ve uluslararası basında da Belirgin Fırtına Operasyonu Operation Decisive Storm olarak yansıtılan askerî harekâtı başlatmıştır (Stenslie, 2013, s.1).

Yemen'in başkenti Sana ve takiben Aden'in büyük oranda Husilerin eline geçmesiyle ABD'de negatif şekilde yansımaları olurken, İran bu durumu memnuniyetle karşılamıştır. Bu noktada Husilerin Şii mezhebine mensup olması hatırlanmalıdır. ABD'li Senatörlerden McCain, Yemen'in İran taraftarı bir kesimce ele geçirilmesinde sorumlunun Başkan Barack Obama'nın bölgeye dönük siyaseti olduğunu ifade etmiştir. İran ise vaziyetten duyduğu memnuniyeti Beyrut, Bağdat, Şam'dan sonra dördüncü Arap başkentinin de İran'ın hâkimiyetine girdiğini ifade etmiş bu açıklama Suudi Arabistan başta olmak üzere tüm Sünni Arap dünyasının tepkisini çekmiştir (Stenslie, 2013, s.5).

Bu aşamada dış politika teorisi üzerinden bir değerlendirme yapılırsa Yemen örneğindeki Suudi yönetiminin saldırgan realist yaklaşımının aslında neoklasik realist yaklaşımın öngördüğü gibi tehdit dengesinin hesaba katılarak bir taraftan savunmacı bir içeriğe sahip olduğu sonucuna varılabilir. Mezhep temelli politika hem Yemen'in hamisi görülen İran hem Suudi Arabistan için rejim güvenliklerini tahkim eden bir yapıdadır. Tarihsel arka plan, zihniyet gibi değişkenleri dikkate alarak yapılan analizler realist teorinin farklı boyutlarını bir araya getiren neoklasik realizm üzerinden değerlendirilirse kullanışlı ve anlaşılır bir yaklaşım ortaya çıkmış olur (Stenslie, 2013, s.4).

Harita 6. 2017 Senesinde Yemen'de Durum (Stenslie, 2013, s. 4)

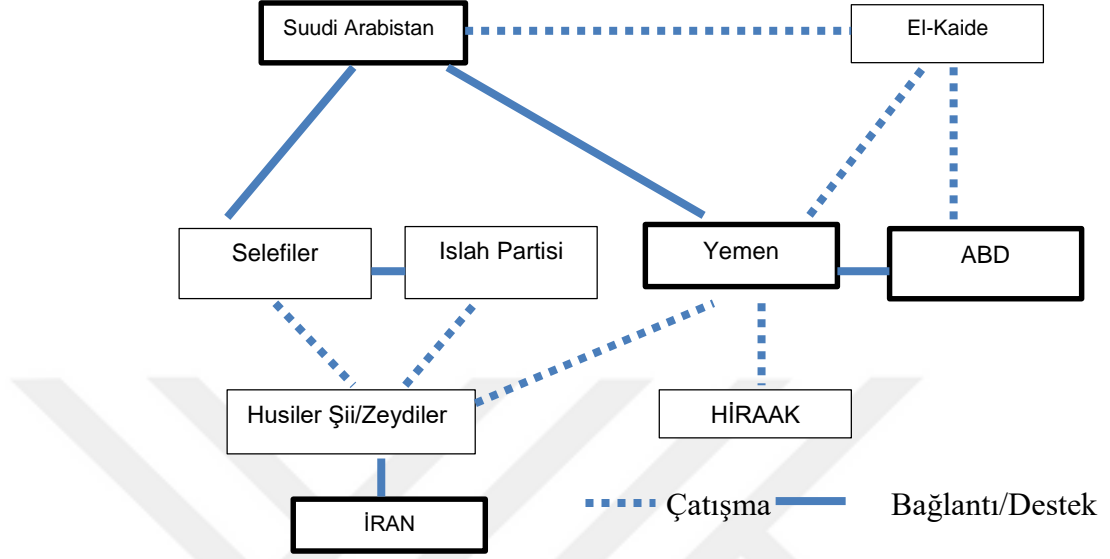

Yukarıdaki haritada görüldüğü gibi Husi'ler özellikle Yemen'in stratejik öneme sahip Aden bölgesinde ve Kızıldeniz'e bakan şerit üzerinde hâkim konuma gelmişlerdir. İran devletinin Zeydilere olan desteğinin özellikle 1979 senesinde İran İslam Devrimi ardından oldukça yoğunlaştığı görülmektedir. İran Devrimi ideolojik bir yapıya sahip bir harekettir dolayısıyla çevresine bakışı kendi ideolojisi üzerinden olmaktadır. İran Devriminden evvel Şah Rıza Pehlevi o dönem Suudiler gibi Muhammed Bedir rejimini Yemen'de desteklemekteydi. İran, o dönem Mısır üzerinden Arap-İslam dünyası üzerinde etkili olan Nasır ideolojisine karşı Suudilerin yanında durmuştur. İslam Devrimi mezhep odaklı bir dış politikanın etkin olmasına yol açmıştır. İran devleti tarafından mezhep yapılarının siyasal direniş üzerinden tanımlanıp destek olunması süreci işlemeye başlamıştır. İran devrimi ABD ve Batı karşıtlığı üzerine kuruludur. Dünyanın farklı coğrafyalarında ve Yemen'de ABD ve Batı emperyalizmine karşı addettikleri gruplara destek olmayı hedeflemiştir. Güney Yemendeki Marksist gruplar arasındaki mücadeleye 80'li senelerde taraf olan İran, Yemen Sosyalist Partisi içindeki en radikal sosyalist grubu desteklemiştir. Burada ideolojik bakışı sıralı bir hiyerarşi içindedir. Mezhep temelli ve batı karşıtı bakışı bir teokrasi olan İran'ın Marksist gruplarla bile işbirliği yapabilmesini sağlamaktadır. Bu durum Suudi rejimi bakımından karşı stratejilerini tahkim ve çeşitlendirme gereğini ortaya çıkarmaktadır. Son yıllarda Yemen'de Husi'ler ve Suudi rejimi arasındaki çatışmaların yoğunlaşmasında genel jeopolitiğin önemli bir yeri vardır. İlk dönemlerde Yemen'deki Husi'lere İran devletinin verdiği destek sanıldığı derecede fazla değildi. Suriye'de İran'ın oynadığı rolün yanında Yemen'deki İran etkisi oldukça azdır. Erişim zorluğu ve İran'ın içinde bulunduğu siyasi, iktisadi sorunlar bu desteğin kısıtlı kalmasında rol oynamıştır. Husilerin bu noktada faydalandıkları daha çok yerel dinamikler olmuştur. Bununla beraber İran'ın desteği daha çok 2011 senesinde başlayan Arap Baharı hareketlerinden itibaren artışa geçmiştir. Sana ve Aden kentlerinin ele geçirmelerinin ardındaki esas sebebin devrik lider Salih'in içeriden destek vermesi olduğu iddia edilmektedir. İran'ın rolü ise abartıldığı ölçüde değildir (Salisbury, 2015, s.4).

İran Yemen'de Husilerin ani bir ilerleme sağlamasının doğuracağı tepkiler sebebiyle Sana'yı ele geçirmelerini istememişlerdir. İran kendisine dönük Batı ve Arap devletlerinde var olan tepkinin dengelenmesi bakımından Husilerin kontrollü davranmasını istemişlerdir. Suudi Arabistan geleneksel olarak bölgede İran'ın etkisini

genişletme politikasının karşısındadır bu sebeple Hadi rejimine destek vermektedir ki zaten bu destek olmasa rejimin Yemen’de tutunması oldukça zordur oysa Husilerin İran olmasa dahi bölgede direniş potansiyeli vardır. Aden ve evresinin Husiler’ce ele geçirilmesi Kızıldeniz’e açılan Bab-el Mendep boğazının kontrolünü almaları sonucunu doğurmaktadır. Kızıldeniz önemli bir enerji ve ticaret rotasının kilididir. Bu kilit noktasının elde tutulması petrol ve ticari malların akışı konusunda söz hakkı elde edilmesini sağlar. Dünya ticaretinde %5’e kadar bir pay bu rota üzerinden işlemektedir. Körfez petrolnnse %30 kadar kısmı bu rota üzerinden işlemektedir. Suudi Arabistan, İran ve Körfezdeki diğer petrol ihracatçısı ülkelerin Yemen konusunda bu derece etkili olma çabalarının ardında bu stratejik konum vardır. Bölgede jeostratejik ve jeopolitik üstünlük kurma çabaları bu ekseninde sürmektedir. Arap Baharı’nın bölgeye taşıdığı yeni hava sadece demokratik rejimler kurulması için ortaya ıkmiş halk ayaklanmaları olarak okunamaz. Muhakkak burada uluslararası ilişkiler bağlamında devletlerin çıkar çatışmaları söz konusudur. Her devlet kendi çıkarları bakımından avantajlı konumu ortaya çıkaracak vaziyeti desteklemektedir. Bu destek bazen direkt müdahale bazen de dolaylı ve örtülü destek biçiminde tezahür etmektedir. atışmaların devamında Husilerin Bab-el Mendep boğazından geçen Suudi Petrol tankerlerine saldırılar düzenlemeleri farklı aktörlerin enerji hatlarının güvenliği ile alakalı olarak sürece dâhil olmalarına neden olmuştur. İran’ın hedef göstermesiyle Husi’ler tarafından düzenlenen tanker saldırıları İsrail’in devreye girerek İran’ı tehdit etmesine yol açmıştır. İsrail burada İran karşıtı cephede Suudi Arabistan’ın yanında yer almıştır. Bölgede Arap baharı ile ortaya çıkan süreç aslında uluslararası ilişkiler bağlamında realist yaklaşımın ülke çıkarlarını ne koyan yaklaşımını teyit etmektedir. İdeolojik çelişkilerin ötesinde çıkarlar üzerinden tanzim edilmiş bir dış siyasetin etkin uygulandığını Yemen olayında cepheler irdelendiğinde görmek mümkündür. Bölgenin bundan sonraki reel-politik analizleri yapılırken bu durum dikkate alınmak durumundadır. Yemende çok sayıda insan Husiler, Selefilere ve diğer kabile savaşçıları arasında yaşanan çatışmalarda hayatını yitirmektedir. Bu vaziyet yalnızca İran’ın, Husi’ler safında çatışmalara katılması veya Suudi rejiminin Selefilere destek vermesiyle değil, başka bölgelerdeki milislerin var olan çatışmalı ortama katılmasıyla daha da ağır vaziyete gelmiştir. Yemen güvenlik kuvvetleri; devletin başındaki Hadi taraftarları ve Husiler yanında Hadi’nin selefi olan Salih taraftarları olarak iki parçaya ayrılmıştır. Devlet Başkanı Hadi, yoğun biçimde ülkenin

güneyinde bölgelerinde Halk Direniş Komiteleri ve Sünniler, yerel kabile savaşçıları tarafından desteklenmektedir. Yemen'deki çatışmaların tarafları ülkedeki genel güvenliği aşağıdaki gibi şekillendirmektedir.

Şekil 2. Yemendeki Güvenlik Durumu (Zyck, 2014, s.410).

Yemen Devlet Başkanı Hadi'nin görevden ayrılmasının ardından kaçtığı Aden'de darbeye uğradığı gerekçesiyle göreve geri dönemeye teşebbüsünde bulundu. Hadi, Körfez ülkeleri ve Arap Ligi'ne Husilerin ilerleyişinin durdurulması çağrısında bulundu. Uluslararası toplumca Yemen'in kanuni lideri kabul edilen Hadi'nin müdahale edilmesi çağrısı üzerine, Suudiler liderliğindeki koalisyon kuvvetleri, 2015 Mart'ında "Kararlılık Fırtınası" ismi verilen askeri operasyon başlattılar. 1 ay kadar süren müdahalenin amacı, Husileri diyalog ortamına dönmeye zorlamak, İran'ın milislerine darbe vurulması, Husilerin ele geçirdiği füze bataryalarını imha etmek ve Salih'e bağlı askeri güçleri zayıflatmaktı (Ferhavi, 2015, s.33).

Suudi Arabistan'ın önderliğinde başlatılan operasyon BAE, Bahreyn, Fas, Katar, Kuveyt, Mısır ve hatta Pakistan'ın katılımı bunların yanında Ürdün ve Sudan'ın kısıtlı desteği ile yapıldı. Suudilerin oldukça kapsamlı bir askeri kuvvet ile yaptıkları müdahale ABD tarafından sevk ve idare bakımından desteklenmiştir. Yemen'in komşusu olan Umman'ın bu operasyona katılmaması dikkat çekmektedir. Batılı devletlerin katıldığı Suriye müdahale koalisyonu Kararlılık Fırtınası müdahalesine destek vermiştir. Bu müdahale ile koalisyon güçleri Hadi'yi Yemen'de siyasi lider

olarak görmek isteklerini belirtmiştir. Bu operasyon ile Husi liderlerinden bir kısmı öldürüldü veya yakalandı. Bu derece büyük bir operasyonun Yemen'e yapılması konunun bölgede ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Husi'ler İran yanlısı olduğu kadar ABD karşıtıdır. Bu noktada bir defa daha Suudi rejimi ile ABD politikaları bölgede örtüşmektedir. ABD'nin iddiası bölgede Şii hatta Sünni terör gruplarının İran tarafından desteklendiği üzerinedir. Bu operasyonlar sürerken BM sivil kayıplarının önlenmesini istemek dışında etkin bir tepki göstermemiştir. BM yasal bir süreç sonucunda iktidara geldiğini ifade ederek Hadi'nin ülkede meşru siyasi otorite olduğunu söylemektedir. Taraflara müteaddit defalar görüşmeler yolu ile siyasi çözüm bulunması gerekliliği ifade edilmiştir. 19 Mayıs 2015 tarihinde, Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın desteğinde Riyad Diyalog Konferansı toplanmıştır. Bu konferansta bir anlaşma imzalandı. Devrik Devlet Başkanı Salih ve Husiler dışında başka taraflar da bu konferansa katılmışlardır. Bu konferans dokümanında (Al Arabiya News, 2015);

- Yapılan darbe ile alakası olmayanlar ki burada Husi militanları iması vardır, bunlar dışında bir ordu oluşturulması,
- Ülkede geçerli olacak bir anayasa taslağının tartışılarak bir referanduma gidilmesi,
- Güney Yemen'de tek devlet yapısına bağlı olarak hakların tanınarak ve siyasi ehemmiyetinin anlaşılması,
- İmzalanan dokümanın uygulanmasının takibi amacıyla komite oluşturulması,
- Kurulan Komitenin Yemen'de siyasi süreçle alakası olan tüm tarafların katılımı ile oluşması öngörülmektedir. Yemen Kızıldeniz'e güney rotasından girişi kontrol eden önemli konumu dolayısı ile dünya ticaretinin akış rotalarından birisi üzerinde etkilidir. Büyük küresel oyuncular ve bölgesel güçlerin Yemen'e verdikleri ehemmiyetin gerisinde bu stratejik konum yer almaktadır.

Yemen dış politikası Suudi Arabistan'ın Sünni eksenli dış politikasını sert güç araçları ile uyguladığı oldukça özel bir örnektir. Komşusu olan Yemen'de tehdit değerlendirmesini yüksek tondan yaparak direkt müdahale seçeneğini devreye sokmuştur. Neoklasik teorinin ifade ettiği gibi Yemende doğabilecek bir kargaşa durumunun yaratacağı belirsizlik Suudi Arabistan tarafından etki alanında gördüğü bu yakın komşusunu kontrol altında tutarak engellenebilir gözükmektedir. Hem devlet içi faktörler hem de uluslararası sistem bağlamında değerlendirildiğinde Suudiler

açısından Şii tehdidi tarafından güveyden çevrenmek hayati bir sorun teşkil etmektedir. İnsan hakları üzerinden yapılan eleştirilere kulak tıkayarak Yemen'e karşı giriştikleri askeri hareketin özünde bu algılamaya yatmaktadır.

4.6.1. Suudi Arabistan'ın Yemen'e Karşı Tavrı ve Dünyadaki Yansımaları

ABD tarafından Afrika'da etkin olmak üzere oluşturulmuş olan Afrika Komutanlığı Yemen'in batısında Cibuti'de konuşlanmıştır. Cibuti ve Yemen karşılıklı olarak Kızıldeniz ve bunun üzerinden Süveyş kanalına erişimi kontrol etmektedir. Suudi Arabistan'ın bölgede en büyük müttefiki olan ABD bölgede askeri varlığı ile de bulunmaktadır. ABD'nin ifade ettiği üzere bu bölgedeki askeri varlığı ulusal çıkarlarının savunularak bölgede istikrarı ve güvenliği destekleyerek, işbirliğinde buldukları uluslararası müttefiklerle birlikte bölgede yaşanabilecek sorunlara cevap verilmesini ile milletler arası tehditlere dair caydırıcılığı hedeflemektedir. Belirli kritik bölgelerde sert güç unsurlarını bulundurmak küresel güç olma politikasının devamıdır. Bölgede ulusal çıkarlarının örtüştüğü devletlerle işbirliği içinde siyasetini sürdürmek arzusundadır. Bu kapsamda İran etkinliğinin kırılması ABD ve Suudi rejimi bakımından hayati önem arz etmektedir ki Husiler'in Yemen'de etkinliğini artırarak devlete tümüyle hâkim olmaları kendileri bakımından bu istenmeyen neticeyi doğuracaktır. Bölgenin dünya ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu ABD ile Çin rekabetinin bölgedeki yansıması olarak da değerlendirilebilir. Çin'in Avrupa'ya yaptığı ticaretin deniz yolu üzerinde çok kritik bir öneme sahip Yemen bölgede ABD'nin yerleşmesinin temel nedenlerinden bir başkasıdır. Uluslararası ilişkilerde birden fazla boyut bulunur ve bu durumun Yemen olaylarında da geçerlidir (Yiğit, 2014, s.4).

ABD ile Suudi rejiminin bölge politikalarında büyük oranda örtüşme olmasına rağmen özellikle Suriye'de ve Irak'ta son zamanlarda özellikle artan IŞİD tehdidine karşı, dengeleyici unsur olabilecek İran'ın, Yemen ve bölge siyasetine mesafeli olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan nasıl kendi Vehhabi ideolojisini bölgeye ihraç etmek istiyorsa bölgede en büyük rakibi olan İran'da Anayasa'sının 154. Maddesinde belirttiği üzere "İran İslam Cumhuriyeti, yalnızca İran'da yaşayan halkın değil, tüm insanların mutluluk müjdecisidir." Cümlesi dış siyaset sahasında izledikleri devrim ihracına yönelik politikalarını açıkça gösterir niteliktedir. Yemen'de Husiler önemli merkezlerde kontrolü ele geçirince El-Hadide limanı nın genişletilmesi işi İran'a

verilmiştir. Suudi Arabistan'ın Sünni, Vehhabi eksenine karşı İran'ın Şii ekseni belirleyici olmaktadır. İran benzer biçimde Suriye'de gelişen olaylara da dâhil olarak İsrail ve ABD tarafından desteklenen bağımsız bir Kürt devletine karşı siyaset izlemektedir. Bunun sebebi ABD ve İsrail'e karşıtlık olduğu kadar kendi bünyesinde yaşayan Sünni Kürtlerin kontrolden çıkmasını önlemektir (Ferhavi, 2015, s.37).

Yemen'de Husiler iktidarı ele geçirdiğinde tehlikeye düşmesi muhtemel ticaret rotası en çok Suudi Arabistan ve Mısır'ı etkileyecektir. Mısır, Süveyş kanalı ile Kızıldeniz'in bir kapısını tutarken diğer kapısı Yemen'in kontrolündedir. Suudi Arabistan'ın bu yönde dış politikası Mısır ile örtüşmektedir. Kuzey bölgelerinde Husilerin egemenlik alanlarını artırmaları Suudi rejimini Güney Yemen'deki otoritelerle görüşmeye ve ilişki kurmaya zorladı. Güney'de Hirak partisi Suudi rejiminden yardım almaktadır. Güney Yemen'de Husiler'e karşı güçleri bir araya getirmeye çalışan Suudiler henüz Kuzey'e karşı birlikte hareket edecek bir gücü bir araya getirmeyi başaramamışlardır. Mısır'ın bu noktada endişesi kendileri açısından tehlikeli gördükleri İhvan-ı Müslimîn hareketinin Yemen'de güçlenmesidir bu sebeple Kararlılık Fırtınası operasyonuna kerhen verdikleri bir destek vardır. Bölgede yer alan güçler kendi iç siyasetleri ve dengeleri gözetererek bir planlama ve ilişki kurmaya çalışmaktadırlar. Suudi Arabistan ve İran ekseni arasındaki gerginlik burada temel ayrılmayı yaratsa bile her devletin kendi iç dengeleri doğrultusunda farklılaşan politikaları vardır. Suudi Arabistan'da, İran'da, kendilerini İslam dünyasının merkezi görmek istemekte diğer ülkelerce bunun kabulünü arzu etmektedir. Bahreyn ve Suudi Arabistan İran'ın, iç işlerine dâhil olduğunu ve ülkelerindeki Şii'leri etkisi altına almaya çalıştığını ifade etmektedir (Ferhavi, 2015, s.37).

SONUÇ

Suudi Arabistan Arap Yarımadasında yer alan bölge siyaseti ve ekonomik, politik dünya dengeleri bakımından önemli bir ülkedir. Yüzölçümünün büyük bölümü çöl ile kaplı olmasına rağmen zengin petrol kaynaklarına sahip olması iktisadi bakımdan ciddi ölçüde zengin bir ülke olmasını sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak yüzyıllar boyunca yaşayan Suudiler I. Dünya Savaşı'nın ardından İngilizlerin ön ayak olmasıyla zaman içinde Batı güdümlü de olsa egemenliklerini kazanmışlardır. Kuruluşundan itibaren İngilizler ve daha sonrasında ABD ile yakın ilişkileri olan Suudi Arabistan bir dini monarşi olarak yönetilmektedir. İslam dininin kutsal mekânlarına sahiplik yapmasıyla Müslümanlar çoğunluklu ülkeler arasında özellikli bir konuma sahiptir. Suudi Arabistan bildiğimiz anlamda modern bir ulus devleti değildir. Kabile ve soy bağları ve dini aidiyet duygusu toplumu bir arada tutan temel unsur olarak görülmektedir. Suudi Arabistan'ın kuruluş felsefesinin de dayandığı dini itikadı olan Vehhabilik ve türediği kaynak olan Selefilik katı ve dogmatik bir dini anlayıştır. Bu anlayışın etkili olduğu Suudi Arabistan kendi ideolojisini İslam toplumlarında egemen kılarak başat bir rol üstlenmek arzusunda. Dış politikasının dayandığı temel yaklaşım Vehhabi anlayışını iktisadi ve siyasi kuvveti oranında etkin olduğu coğrafyalara yaymaktır. Suudi rejimi temel itibarıyla bir hanedan ve yakın çevresindeki grup tarafından iktisadi kaynakların sahiplenildiği ve petrol gelirlerinin rejimi tahkim etmek amacıyla kullanıldığı bir yapıda sürmektedir. Arap dünyasında milliyetçilik ve laikliği temel alan rejimler Suudi Arabistan rejimi için alternatif bir model oluşturduğu için rakip konumundadır. Müslüman toplumlara sahip ancak Arap olmayan toplumlarda da laik rejimler veya farklı dini mezhep yapıları farklı bir pencereden ama yine Suudi rejimine benzer tehdit oluşturan unsurlardır. Şii toplumuyla Suudi Arabistan'a deniz sınırı üzerinden komşu sayılabilecek İran teokratik bir İslam Cumhuriyeti olmasına rağmen belirtilen nedenlerle Suudi rejimine tehdit arz eder. Yıllara dayanan Suudi politikası dış ilişkilerde iktisadi ve gerektiği hallerde ABD ve Batılı müttefiklerinin desteği ile askeri gücünü kullanarak çevredeki tehditlerin rejim değişikliği gibi bir çabaya girmesini ülkede kati biçimde engellemek üzerinedir. Keskin bir dini ideolojisi olmasına rağmen Suudiler ABD ile yakın iktisadi ve askeri işbirliği içindedir. Bölgenin dayattığı

gereker ile rejim güvenliği ilkeli bir dış politika çizgisi izlemenin ötesinde anlam ifade etmektedir.

Arap toplumlarında demokratik bilinç henüz yeterli tecrübe birikimine ulaşamadıkları için çok gelişmiş değildir. Çoğunlukla Arap ve Müslüman toplumlu devletler otokratik rejimler tarafından yönetilmekte ve halkın genel arzu ve talepleri yönetim kademesine ulaştırılmakta yetersiz kalmaktadır. Bu vaziyetin geç kazanılan bağımsızlıklar ve yaşana sömürge süreçleriyle de alakası vardır. 20.yy başından itibaren Araplarda belirli motivasyonlarla fikri hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin dayandığı unsurlar Arap milliyetçiliği, İslam birliği fikri ve türevleri olmuştur. Fikri hareketler Arap Baharı'na kadar entelektüeller arasında veya yukarıdan aşağıya toplum katmanlarında örgütlenmiştir. Halkın öncelik olarak bir hareket başlatması bahsedilen coğrafyada sık rastlanılan bir durum değildir.

Arap Baharı olgusu 2011 senesinde Tunus'tan başlayarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu Arap, Müslüman coğrafyalarında tetiklenirken yaklaşan tehlikeyi sezen Suudi Arabistan halk hareketlerinin bastırılması ve muhaliflerin etkisiz hale getirilmesi için farklı oranlarda ve ülkeye göre değişen biçimlerde çaba sarf etmiştir. ABD ve Batılı müttefikleri görünürde Arap Baharı neticesinde demokratik yöntemlerle rejim değişikliklerini desteklerken kendi çıkarlarını zedeleyebilecek gelişmelerin ortaya çıkmasıyla beraber çelişkili tutumlar ortaya koyabilmiştir. Suudi Arabistan baştan beri bölgede mevcudun korunmasından yanadır. Rejim değişiklikleri ile kontrolden çıkabilecek halk hareketlerinin kendisini etkileyecek bir boyut almasını en önemli dış tehditlerden birisi olarak algılamaktadır. Bir yandan kontrolsüz gelişmelerden tedirgin olurken diğer yandan Şii ağırlıklı nüfusa sahip Arap ülkelerinde rejim değişikliklerinin İran'ın nüfuz alanını genişletebileceğinden endişe duymaktadırlar. Tunus'ta başlayan olaylar sıralı bir etki yaratarak diğer Arap ve Müslüman toplumları tetiklemiş, çıkan olaylar toplumların baskıcı yönetimlere kendilerini ifade edebilmeleri için bir vesile olarak kullanılmıştır. Tunus'ta nispeten başarılı sayılabilecek şekilde iktidar değişikliği demokratik seçimlerle yaşanmış ve yeni bir Anayasa üzerinde uzlaşmışken olayların etkilediği diğer ülkelerde bu denli kansız ve başarılı neticeler yaşanmamıştır. Tunus'un komşusu olan Libya'da iç karışıklık Kaddafi'nin rejiminin yıkılmasına neden olurken parçalı toplumsal yapının getirdiği neticeler ülkede günümüze kadar süren iç çatışmaların sürmesine yol

açmıştır. Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidara gelmiş ancak dış destekli bir müdahale sonucunda askeri darbe ile devrilmiş iktidar el değiştirmiştir. Bahreyn'de başlayan olaylar direkt Suudi müdahalesi ile bastırılmışken Suriye'de çok kanlı bir iç savaş yıllarca sürmüş demokratik bir rejim değişikliği mümkün olmamıştır. Yemen'de benzer biçimde iç çatışmalar halen devam etmekte ve Suudi Arabistan bilfiil bu çatışmalarda taraf olmaktadır. Bu kapsamda halen çatışma sürecinde olan Yemen'de Ortadoğu'da yer alan ülkelerin birçoğunda var olan kırılma içyapının geçerli olduğunu ifade etmek yanıltıcı olmayacaktır. 1990'da gerçekleşen birleşmeden itibaren, karar alıcılarla birlikte, Yemen halkını oluşturan tüm grupların genel olarak uzlaştığı, kurulan yeni ülkenin iç dinamiklerinin ve hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulduğu kimlik inşasında başarılı olamayan Yemenin, kendi kaynaklarıyla, içinde bulunduğu karmaşık siyasal, sosyal ve güvenlik sorunlarının üstesinden gelmesi mümkün görünmemektedir. Arap Baharı ile ortaya çıkan yeni vaziyet ilk düşünüldüğü halinden farklı bir yöne evrilmiş Suudi Arabistan ve İran geriliminin yansıması mezhep temelli kırılmalara yol açarak bunun da ötesinde Suriye gibi ülkelerde devlet dışı aktörlerin ve etnik milliyetçi grupların da sürece eklenmesiyle iyice içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir. Suudi Arabistan Sünni Arap toplulukları için oynadığı önemli rol itibarıyla Arap, Müslüman devletlerin demokratikleşmesi için kritik bir pozisyondadır. Suudi Arabistan dış politika unsurlarını belirlerken realist güvenlikçi ve bazen de ön almak adına saldırgan bir dış politika izlemekten çekinmemektedir. Suudi rejimi son dönemlerde ABD'nin güdümünde belirli yüzeysel demokratikleşme adımları atarken geri planda rejimin ve hanedanın var olan gücünü koruması halen esas amacıdır. Suudi Arabistan'ın mümkün olan şartlar dâhilinde daha ve bağımsız hareket edebilen ve daha demokratik bir rejime geçişi bölge bakımından önem arz etmektedir. Bölgenin enerji kaynakları, jeostratejik önemi büyük güçlerin bölgedeki gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmalarına yol açmaktadır. Suudi Arabistan ABD'nin ileri karakolu gibi görev yaptığı sürece Arap, Müslüman toplumlarında topyekûn gerçek bir demokratikleşme beklemek gerçekçi görülmemektedir. Süreç bu şekilde ilerlerse ülkeler bazında farklılık arz etmekle birlikte Ortadoğu'da Sünni-Şii gerilimi artacak, terörist yapılanmalar güçlenecek, bu unsurların sıklıkla kullandığı küçük ve hafif çaplı silahların dünya ölçeğinde yayılması kolaylaşacaktır.

Netice olarak Suudi Arabistan Arap Baharı olgusundan beklendiği şekilde ve ölçüde etkilenmemiştir. Uluslararası sistemde meydana değişimler Suudi Arabistan'ın farklı araçları kullanarak ön alması sebebiyle ülkenin süreçten kendi mevcut durumunu koruyarak çıkmasını sağlamıştır. Her ne kadar Arap Baharı'nın ardışık etkilerinin ne kadar süreceği bilinmese şu an için mevcut durum böyle şekillenmiştir. Neoklasik realist bir yaklaşımla konuyu değerlendirdiğimizde Suudiler kısa vadeli belirsizliklerle başa çıkarken farklı dış politika araçları kullanmaktadır. Bu araçlar yumuşak ve sert güç araçları ve zaman zaman kendi hinterlandında gördüğü bölgede akıllı güç olarak tabir edilen etkiyi kullanmasına yol açmaktadır. Dış politika süreçlerini yöneten iradenin belirleyiciliği göreceli olarak güç dağılımındaki değişimleri dikkate alarak hareket etmektedir. Suudi Arabistan dış politikasını yönlendiren realist bakış açısı her duruma ve olaya göre kimi zaman rasyonel kimi zaman konjonktürel tutum alma imkânı vermektedir. İlkeler üzerinden bağlayıcı bir dış politika yaklaşımından bahsedilemez zaten çağın getirdiği uluslararası sistemde böylesine bir politikanın yeri kalmamış gözükmektedir. Neoklasik realist bir değerlendirme bağlamında uluslararası sistemden kaynaklanan kısıtlar ve göreceli güç paylaşımının bağımlı değişken şeklinde kabul edilmesinin yanı sıra bu unsurun dış politikada tek belirleyici unsur olarak değerlendirmesi reddedilir. Bu kapsamda aynı uluslararası sistem şartları dâhilinde hareket eden devletler aynı dış politika tutumları sergilemez. Suudi Arabistan'ın iç koşulları da bu bağlamda değerlendirilirse Arap Baharı olgusundan hemen hemen hiç etkilenmemesi teorik zeminde daha doğru değerlendirilir. En azından kısa vadede Suudi rejimi kendisine tehdit oluşturabilecek Arap Baharı olgusunu savuşturmakta ve ardışık etkilerinin dönüştürülmesine katkıda bulunmakta başarılı olmuş gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. (2018). Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'da Güvenlik ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği. *Birey ve Toplum*, 158.
- Anadolu Ajansı. (2020, 09 13). *Tunus Neden Hedefte*. 03 12, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tunus-neden-hedefte/1866497> adresinden alındı
- Akgün, B. (2020, 09 21). *Yasemin Devrimi Sömürge Sonrası Düzenin Çöküşü mü?* 04 21, 2021 tarihinde Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE): Birol Akgün, Yasemin Devrimi Sömürge Sonrası Düzenin Çöküşü mü?, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), 18 Ocak 2011, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/719/yasemin-devrimi-somurge-sonrasi-duzenin-cokusumu.aspx>, Erişim Tarihi: 21.09.2020. adresinden alındı
- Al-Azmeh, A. (2003). *İslamlar ve Moderniteler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arabistan, S. (2020, 09 28). *Suudi Arabistan*, <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/suudi-arabistan/903476>, Erişim Tarihi: 28.09.2020. 04 23, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/suudi-arabistan/903476> adresinden alındı
- Aras, B. (2016). Arap Baharı'nın Jeopolitiği. *Ortadoğu Analiz Ekim-Kasım, Cilt:6, Sayı 64*, 41.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası ilişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Ataman, M. (2012). *Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları*. Ankara: SETA Yayınları.
- Ataman, M. (2016). *Suudi Arabistan Ortadoğu Yıllığı*. İstanbul: Açılım Kitap İstanbul.
- Aydın, A., & Bakıncak, E. (2016). 'Uluslararası Güç Dengesi ve İki kutupluluk Arasındaki İlişki. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:17, Sayı:1*, 102-104.
- Bassel , S. (2013). The Arab Uprisings and The Geopolitics of The Middle East. *The International Spectator*, 32-46.
- Başkan, B. (2011). Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. yy. Başında Arap İsyancıları. *Akademik Orta Doğu*, 111.
- Birdişli, F. (2017). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Kavramları-Teori-Uygulama*. İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Bloomfield, L. (1983). From Ideology to Program Policy: Tracking the Carter Human Rights Policy. *Journal of Policy Analysis and Management*, 1-12.

- Brynjar, L. (2000). *Müslüman Kardeşler'in Doğuşu*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Bülten. (2017, 09 20). *Suudi Arabistan Ülke Bülteni*, <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>, Erişim Tarihi: 23.09.2020. 04 11, 2021 tarihinde <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> adresinden alındı
- Büyükkara, M. A. (2011). Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi. *Divan Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, 115-152.
- Byman, D. (2014). Sectarianism Afflicts the New Middle East, Survival Global Politics and Strategy. *Survival Global Politics and Strategy, C. LVI, No:1*, 93.
- Carlisle. (2016). *An Arab NATO in the Making Middle Eastern Military Cooperation since 2016*. Washington: Strategic Studies Institute Carlisle United States.
- Corcoran, M. (2020, 09 14). *Mark Corcoran, Timeline: A Century of Conflict in Yemen*, ABC News, <http://www.abc.net.au/news/2015-04-15/yemen-a-century-of-conflict/6381720>, Erişim Tarihi: 14.09.2020. 05 11, 2021 tarihinde <http://www.abc.net.au/news/2015-04-15/yemen-a-century-of-conflict/6381720> adresinden alındı
- Çaman, E. (2010). *Yemen: Yeni Afganistan mı, Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çelik, A. H. (2014). Rabia Meydanı'ndan İslam Dünyası'na Bakış: Bölgeselleşemeyen Devletler Küreselleşen Hareketler. *1. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 23). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, A. H. (2015). Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 38.
- Çifci, E. (2020, 03 12). *gunaskam*. 04 23, 2021 tarihinde <http://www.gunaskam.com/tr/index.php.com> adresinden alındı
- Dalar, M. (2012). Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi. *Alternatif Politika*, 48-73.
- Darwich, M. (2014). *The Ontological (In) security of Similarity: Wahhabism Versus Islamism in Saudi Foreign Policy*, *Institute of Middle East Studies*. New York: GIGA Work Papers.
- Database, M. E. (2021, 03 03). *Military Expenditure Database*. 11 09, 2020 tarihinde <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden alındı
- DEİK. (2016, 06 10). *Suudi Arabistan ülke Raporu Haziran 2016*. 04 30, 2021 tarihinde <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/3246> adresinden alındı
- Deniz, Y. (2016). Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri. *Turkish Journal of TESAM Academy*, 129.

- Diriöz, A. O. (2012). Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 94.
- Doğan , G., & Durgun, B. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61-90.
- Dutkiewicz, P. (2016). *Russia's Middle Eastern Strategies, Arab Geopolitics in Turmoil: Perceptions, Unknown and Policies*. Brussels: NATO Defense College Foundation.
- Dünya Demokrasi Endeksi*. (2019, 09 10). 05 12, 2021 tarihinde Dünya Demokrasi Endeksi: Dünya Demokrasi Endeksi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi_indeksi#/media/Dosya:2019_Democracy_index.svg, Erişim Tarihi: 10.09.2020. adresinden alındı
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. *Middle Eastern Analysis/ Ortadoğu Analiz*, 104-113.
- Ekici, S., & Ortlek, M. (2015). Arap Milliyetçiliği ve Ortadoğu. *Köprü Dergisi*, 109-120.
- El-Hai, R. A. (2000). *Modern Devletin Doğası, 16.yy'dan 18.yy'a Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erboğa, A. (2016). Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 9-38.
- Erboğa, A. (2016, 03 11). *Suudi Arabistan'ın Suriye Stratejisi, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri içinde Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*. Ankara: SETA Yayınları.
- Ferhavi, F. (2015). Yemen Savaşı Bölgeye ve Çin ile Rusya'nın Yaklaşımına Bir Bakış. *Analist Dergisi*, 33.
- Fromkin, D. (2004). *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı, (çev. Mehmet Harmancı)*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Gause, G. (2011). *Saudi Arabia's Regional Security Strategy*. New York: Syracuse University Press.
- Gökçe, E. U. (2016). Emrah Utku Gökçe, Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41.
- Harunoğlu, N. Ç. (Mart 2020). "Realist" İdealizm? 1977-1978 Senelerinde ABD-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi Cilt 8, Sayı 1*, 142-146.
- Holden , D. (1982). *House of Saud*. New York: Pan Mac Millian.

- Huntington, S. (1993). *Üçüncü Dalga Demokrasi (Democracy's Third Wave)*, in Larry Diamond and Marc Plattner. Baltimore: Baltimore Johns Hopkins University Press.
- Insamer. (2020, 09 19). *Kötüleşen Mısır-Suudi Arabistan İlişkileri ve Kriz Alanları*. 03 2021, 11 tarihinde https://insamer.com/tr/kotulesen-misir-suudi-arabistan-iliskileri-ve-kriz-alanlari_539.html adresinden alındı
- Karaağaçlı, A. (2020, 10 03). *Bahreyn Krizi Ekseninde Suudi Arabistan-İran Çatışması*. 04 2021, 12 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/1166/-bahreyn-krizi-ekseninde-suudi-arabistan--iran-catismasi/#.WdNiFmi0OUk> adresinden alındı
- Karadere, M. L. (2020, 09 13). *Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi*. 05 12, 2021 tarihinde <https://Insamer.Com/Rsm/Files/Suudi-Arabistan-Ve-Ortadogudaki-Varlik-Mucadelesi.Pdf> adresinden alındı
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi IX Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*. Ankara: TTK. Basımevi.
- Kardaş, Ş., & Balcı, A. (2016). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karpat, K. (2011). *Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kechichian, J. (2001). *Succession in Saudi Arabia*. New York: Springer Publish.
- Kinninmont, J. (2020, 09 30). *Iran and the GCC: Unnecessary Insecurity*. 05 30, 2021 tarihinde Kinninmont Jane, Iran and the GCC: Unnecessary Insecurity, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150703IranGCC_Kinninmont.pdf adresinden alındı
- Kocatepe, D. (2017). Suudi Arabistan İran Rekabeti Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 67-101.
- Kostner, J. (1997). State, Islam and Opposition in Saudi Arabia: The Post Desert Storm Phase. *Middle East Review of International Affairs*, 75-89.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1982). *Osmanlı Devletine karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Laoust, H. (1999). *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Lewis, B. B. (2016). *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mepanews. (2020, 09 23). *Hangi Ülkede Ne Kadar Şii Nüfus Var*. 04 12, 21 tarihinde mepanews: <https://www.mepanews.com/hangi-ulkede-ne-kadar-sii-bulunuyor-32741h.htm> adresinden alındı

- Metz, H. C. (1992). *Saudi Arabia: A Country Study*,. Washington: GPO for the Library of Congress.
- Mitchell, R. P. (1969). *Müslüman Kardeşler Topluluğu, (The Society Of The Muslim Brothers)*. London: Oxford University Press.
- Murphy, D. (2008). *the Arab Revolt, 1916-18: Lawrence Sets Arabia Ablaze*. New York: Osprey Publishing.
- News, A. A. (2015, 05 19). *Yemeni Dialogue Conference Signs Treaty on Crisis, Al Arabiya News, 19 Mayıs 2015*, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/05/19/Yemeni-dialogue-conference-to-sign-treaty-on-crisis.html>, Erişim Tarihi: 30.09.2020. 05 11, 2021 tarihinde <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/05/19/Yemeni-dialogue-conference-to-sign-treaty-on-crisis.html> adresinden alındı
- Pillalamarri, A. (2015). Akilesh Pillalamarri, Saudi Weapons of War Yemen's Houthis Should Fear, *The National Interest*, 2015, s. 91. *The National Interest*, 91.
- Pollack, K. (2014). US Foreign Policy and the Future of the Middle East. *Middle East Policy* 2, 1-30.
- Ramazan, T. (2005). *İslami Yenilenmenin Kökenleri Afganistan'dan El-Benna'ya Kadar İslam İslahatçıları*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Richard, F. (2016). *Rethinking the Arab Spring: Uprisings, Counter Revolution, Chaos and Global Reverberations*. New York: Third World Quarterly 37.
- Ripsman, N. (2009). *Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy*. Cambridge: 4.
- Ripsman, N. M., & Taliaferro, J. W. (2009). *Taliaferro, Neoclassical realism and resource extraction: state building for future war, S.E Lobell, neoclassical realism, the state and foreign policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose , G. (1998). 'Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics* 51(1), 308-309.
- Salisbury, P. (2015). *Yemen and the Saudi-Iranian Cold War, Chatham House*. London: Chatham House.
- Shehata, & Stacher. (2012, 12 01). *Kardeşlik Parlamento Yolunda Ortadoğu Raporu (The Brotherhood Goes to Parliament Middle East Report)*,. 02 12, 2021 tarihinde Merip: <http://www.Merip.Org/Mer/Mer240/Brotherhood-Goes-Parliament> adresinden alındı
- Somuncuoğlu, E. (Mart 2015). On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi Cilt.3, Sayı 1.*, 103-120.

- Sosyal Medya ve Arap Baharı*, . (2020, 09 09). 04 23, 2021 tarihinde halklailiskilerdergisi.: <https://www.halklailiskilerdergisi.com/sosyal-medya-ve-arap-bahari/> adresinden alındı
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, . İstanbul: Der Yayınları.
- Stenslie, S. (2013). *Not Too Strong, Not Too Weak: Saudi Arabia's Policy towards Yemen*. Oslo: Norwegian Peacebuilding Research Center.
- Sunar, L. (2012). *Şehit İmam Hasan El-Benna ve Filistin Meselesi*,. Ankara: Artun Yayınları.
- Sunar, L. (2014). *Orta Doğu'da İslamcı Siyaset Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Şahin, M. (2011). 1950-1960 Arap Devrimleri ve 2011 Arap Baharı Benzerlikler ve Farklılıklar, . *Mülkiye Dergisi*, C:35, 86.
- Tarihibilimi. (2020, 12 22). *tarihibilimi*. 05 30, 2021 tarihinde <https://www.tarihibilimi.gen.tr/1967-arap-israil-savasi> adresinden alındı
- Taştekin, F. (2016, 11 06). *Fehim Taştekin, Orta Doğu'da Eksen Arayışlarının Merkezi Suriye*. 03 11, 2021 tarihinde bbc: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46516387> adresinden alındı
- Thenational. (2020, 08 23). *Saudi Arabia Designates Muslim Brotherhood as Terrorist Group*. 04 2021, 11 tarihinde <http://www.thenational.ae/world/middle-east/saudi-arabia-designates-muslim-brotherhood-as-terrorist-group> adresinden alındı
- Tibawi, A. L. (1998). *İngilizce Konuşan Oryantalistler, İslam'a ve Arap Milliyetçiliğine Dair Yaklaşımlarına Bir Eleştiri*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Torlak, F., & Ulutaş, U. (2011). *Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi*. Ankara: SETA.
- Turki , A. (14, 09 2020). *Turki Al Faysal, Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine In The Aftermath of the Arab Awakening*,<https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/PrinceTHKSPublicLecture.pdf>, Erişim Tarihi: 14.09.2020. 04 2021, 11 tarihinde <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/PrinceTHKSPublicLecture.pdf> adresinden alındı
- Türk, K. (2006). *Mısır ve Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapıları ile Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Westphal , K. (2014). *The US Shale Revolution and The Arab Gulf States: The Economic and Political Impact of Changing Energy Markets*. New York: SWP.

- Wohlforth, W. C. (1993). *The Exclusive Balance: Power And Perceptions During The Cold War*. New York: Cornell University Press.
- Yapp, M. (1987). *The Making of the Modern Near East, 1792-1923*. New York: Longman.
- Yiğit, D. (2014). *Körfez Ülkeleri'nin İran Karşısında Farklılaşan Tutumları*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Yıldız, Y. G. (1993). *Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm, Su Sorunu, Ortadoğu ve Türkiye İçinde*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yılmaz, S. (2015). Neoklasik Realizm: ilerletici mi? Yozlaştırıcı mı? Lakatosyan bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi SB Dergisi*, 1-18.
- Zeine, N. Z. (2003). *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliği Doğuşu*, (çev. Emrah Aktaş). İstanbul: Gelecek Yayıncılık.
- Zizek, S. (2013). *İmkânsız İstemek (Demanding the Impossible)*. Cambridge: Polity Press.
- Zyck, S. A. (2014). Yemen's Security Crises and Transition Process: Implications for Humanitarian Action and Access. *Humanitarian Exchange Magazine, Issue 61*, 410.